నానాచంద్షాహ్ పకీల్, బాలచంద్

ఛత్రసాలుఁడు

పిఠాపురము, 1928

Record no. 505

Nānācandṣāhā Pakīl, Bālacand

Chatrasālum̐ḍu

Piṭhāpuramu, 1928

Record no. 505

Bibliographic Record Target

నానాచంద్షాహ్ పకీల్, బాలచంద్.

ఛత్రసాలుండు / మూలలేఖకులు బాలచంద్ నానాచంద్షాహ్ పకీల్ ; అనువాదకులు పత్రివాది భయంకరం రంగాచార్యులు, కొంపెల్ల జనార్దనరావు.- 1. కూర్పు.- పిఠాపురము : వేంకట పార్వతీశ్వరకవులు, 1928.

2 volumes ;22 cm.

Record no. 505

Nānācandṣāhā Pakīl, Bālacand.

Chatrasālum̐ḍu / mūlalēkhakulu Bālacand Nānācandṣāhā Pakīl ; anuvādakulu Patrivādi Bhayaṅkaraṃ Raṅgācāryulu, Kompella Janārdanarāvu.- 1. kūrpu.- Piṭhāpuramu : Vēṅkaṭa Pārvatīśvarakavulu, 1928.

2 volumes ;22 cm.

Record no. 505

35 mm microfilm
Image placement: IA (IIA) IB IIB   Date filming began:

ఆంధ్రప్రచారిణీగ్రంథమాల. ౫౭.

ఛత్రసాలుఁడు

(రెండవభాగము.)

మూలలేఖకులు,

శ్రీయుత బాలచంద్ నానాచంద్‌షాహా వకీల్ గారు.

అనువాదకులు,

ప్రతివాదిభయంకరం రంగాచార్యులుగారు.

కొంపెల్ల జనార్దనరావుగారు.

మొదటికూర్పు.

ప్రకాశకులు।

శ్రీ వేంకట పార్వతీశ్వర కవులు

ఆంధ్రప్రచారిణీగ్రంథనిలయము,

పిఠాపురము.

1929.

పిఠాపురము.

శ్రీ విద్వజ్జనమనోరంజనీ ముద్రాక్షరశాల.

౧౯౨౯.

ప్రధానపోషకులు.

మ. రా. శ్రీ పోతాప్రగడ బ్రహ్మానందరావుపంతులుగారు,
ఎడిటరు, సుజనరంజని ముద్రాక్షరశాల, కాకినా

రాజపోషకులు.

,, శ్రీరాజా ఇనుగంటి వేంకటసూర్యప్రకాశ రావుగారు, ఉండూరు

,, శ్రీ కలిదిండి వేంకటరామరాజుగారు, భీమవరము.

,, శ్రీ కొవ్వూరి సూర్యనారాయణ రెడ్డిగారు, జమీందారు, కాకినాడ.

,, శ్రీ కర్రి చినవేంకటరెడ్డిగారు, మర్చంటు, కాకినాడ.

,, శ్రీ ముత్యాల సుబ్రహ్మణ్యముగారు, రంగూన్.

,, శ్రీ జనచర్ల సత్తెయ్యగారు, రంగూన్.

,, శ్రీ బత్తుల బసవయ్యగారు, రాజమండ్రి.

,, శ్రీ ఆకారపు వెంకన్నగారు, వర్తకులు, ఓరంగల్లు.

,, శ్రీ వెలగల గోవిందరాజుగారి కుమారులు వేంకట
ఇతిహాసగ్రంథమాలాసంపాదకులు, అరకిల్లి.

రాజపోషకులు.

మ. రా. శ్రీశ్రీరాజా వత్సవాయి వేంకట సుభద్రయ్యమ్మ జగపతి బహద్దరు జమీందారిణీవారు, తుని.

[illegible]

పోషకులు.

మ. రా. శ్రీ దివాన్ బహద్దరు కొమ్మిరెడ్డి సూర్యనారాయణ నాయుడుగారు, కాకినాడ,

,, శ్రీ వాడ్రేవు వేంకటరత్నము పంతులుగారు, పిఠాపు

,, శ్రీ ద్వారంపూడి రామారెడ్డిగారు, అనపర్తి.

,, శ్రీ ద్రోణంరాజు వేంకటరమణారావు పంతులుగారు, సాదారు, తణుకు.

,, శ్రీ బందా సూర్యనారాయణపంతులుగారు బి. ఎ. యల్. టి. తణుకు.

,, శ్రీ పండ్రాజు వీర్రాజుగారు, కాకినాడ.

,, శ్రీ కొవ్వూరి వేంకట రెడ్డిగారు, పిఠాపురము.

,, శ్రీ కరిరి పల్లారెడ్డిగారు, మారుటేరు.

,, శ్రీ తేతల గంగిరెడ్డి సోదరులు, పెనుగొండ.

పోషకులు.

మ. రా. శ్రీ దివాన్ బహద్దరు సి. వరదరాజులు నాయుడుగారు, [illegible]వారు, చెన్నపురి.

,, శ్రీ అ[illegible]పురము.

,, శ్రీ టి. యల్. నరసింహారావుగారు, మారుటేరు.

,, శ్రీ చిర్ల అమ్మిరెడ్డిగారు, రంగూన్.

,, శ్రీ పులగం వెంకన్నగారు, మారుటేరు.

సహాయులు.

మ. రా. శ్రీ ఉదయరాజు వేంకటరంగారావుపంతులుగారు, దేశముఖ్ సర్ దేశపాండ్యా, మతేవాడ, ఒరంగల్లు. (దక్కన్)

,, శ్రీ నేరెళ్ళ నరసింహారాములుగారు, కలపవర్తకులు, ఒరంగల్లు (దక్కన్.)

,, శ్రీ గుండా పుల్లయ్యగారు, వర్తకులు, ఒరంగల్లు (దక్కన్.)

,, శ్రీ పింజల సుబ్రహ్మణ్యంశెట్టిగారు, వర్తకులు నెం 16 [illegible]పిళ్ళవీధి, జి. టి., మదరాసు.

శ్రీగణేశాయనమః.

పండితాభిప్రాయము

బ్రహ్మశ్రీ కొంపెల్ల జనార్దనరావు, ప్రతివాదిభయంకరం రంగాచార్యులగార్లచే విరచింపఁబడిన "ఛత్రసాలుఁడు" అను నవలను గనియున్నాను. అందలిశైలి మృదుమధురమై విరాజిల్లుచున్నది. కథోద్ఘాటనము రసవంతముగా నున్నది. గ్రంథము చదువుటకు మొదలిడినఁ దుదివఱకును నెడఁబాటులేకుండఁ జదువవలెనను నిచ్ఛ పొడముచున్నది. ఇది వీరరసప్రధానమగు చక్కని నవల కావున, దేశాభిమానులును, భాషాభిమానులునుగూడ దీనికిఁ దగు నాదరము నీయఁదగినదై యున్నది. దీనిని విద్యార్థులకుఁ బఠనీయగ్రంథముగా నియమింప నర్హమై యున్నది.

11-5-27
కాకినాడ

కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రి.

కృష్ణకాంతుని మరణశాసనము

ఇది రసవంతములగు నవలలు మొదలగునవి రచించిన జగత్ప్రసిద్ధుఁడగు శ్రీబంకిమచంద్రుని యభిమానగ్రంథము. ఇది మిగులమనోహర మగుకథ యగుటచే కాకినాడ బెజవాడ రాజమహేంద్రవరము మొదలగు గొప్పపట్టణములలో సినీమాలలో ప్రదర్శింపఁబడుచున్నది. ఈగ్రంథము పునర్ముద్రితమై సిద్ధముగ నున్నది.

దీనివెల చందాదారులకు పోస్టేజితో రు 0—12—0

ఇతరులకు పోస్టేజికాక రు 1—0—0.

శ్రీరస్తు.

ఛత్రసాలుఁడు

ద్వితీయభాగము.

పదునైదవప్రకరణము.

"హృదయేతుహాలాహలమ్."

ప్రచండజ్వాలాముఖిప్రోద్భంగమున నేరీతి సభ్యాగ్న్యస్థాన మెంతయు విభేదమునందునో, భూకంపాఘాతమున నెవ్విధమున నతివిస్తృతమగు మైదానమున రమ్యతటాక ముద్భిన్నమగునో, యత్యద్భుతపరిభావమున క్షణమాత్రకాలమున నేలీల నపూర్వవృక్ష మగ్రస్థిత మగునో యామాడ్కినే హీరాదేవివైఖరి మారిపోవుట నోర్ఛాపరిజనెల్లరుఁ గాంచిరి. పంచాననము తననైసర్గిక క్రూరస్వభావమునఁ ద్యజించి కృపాళుత్వము వహించుటఁ గాంచ నెట్టియాశ్చర్య ముద్భవించునో, క్షున్నివారణముఁ గావించుకొనుగోసంఘముఁ గని సుప్రసన్నమగు వ్యాఘ్రమునుజూడ నెట్టిసంతోషము సంభవించునో, యాశీవిషము తన స్వాభావికదౌష్ట్యమును విసర్జించి సౌజన్యవ్యాపారము లొనరించుట వీక్షింప నెట్టిసమాధాన ముదయించునో ఓర్ఛాజనకోటికి నేఁడాయాశ్చర్యము, ఆనంతోషము, సమాధానముఁ గలుగుచుండెను. సభామండపమునఁ గూరుచుండి మహారాజవంశముపై గరళముఁ గ్రక్కుచుండుపాము నేఁ డింతశాంతముగను నిష్కౌతుకముగను నుంటఁ జూడఁ బర్వతసింహమునఁ గూడ నవ్వునవ్వు నాశ్చర్యము గలుగుచుం

డెను. అంబరవీథి సుందరసురభికుసుమము వికసించెనను వార్త తెలియఁ బ్రభవించెను. ఆశ్చర్యముకన్న నెక్కుడగు నాశ్చర్యము ప్రజలకు హీరాదేవివ్యాపారమునఁ గలిగెను. ఓర్ఛాయందు చంపతరాయలస్వాగతార్థమై గొప్పవైభవముతో సన్నాహము జరుగుచుండెను. నగరపశ్చిమభాగమందలి పృథులపరివేశద్వారము వివిధపుష్పమాలికలచే నలంకృతమైయుండెను. ఏమార్గమునఁ జంపతరాయలవాహనము రాజప్రాసాదాభిముఖమై రానున్నదో, యామార్గమున కిరుకెలంకులఁ దోరణములును, వివిధములగుపతాకలును, నలంకృతము లైనవి. విశేషించి చతుర్భుజాలయము కడుంగడు నుత్కృష్టముగ నలంకరింపఁబడెను. ఆయాలయాలంకారములు గాక తక్కినశృంగార మంతయుఁ గాంచ వీరసింహదేవునికాలమున సార్వభౌమసుతుఁ డగు సలీమునాగమనసమయమునఁ గావింపఁబడిన శృంగారమే యిది యని చెప్పవచ్చును.

నగరపశ్చిమద్వారమున యువరాజు విమలదేవుఁడు అనేకులగు సరదారులతో నశ్వారూఢుఁడై సంచరించుచుండెను. ఆసరదారులముఖము లానందముఁ బ్రకటించుచుండెను. అట్లేయాశ్చర్యముఁగూడఁ బ్రకటమగుచుండెను. వారికానందము నగరశృంగారము వీక్షింపఁ బ్రభవించెను. ఆశ్చర్యము సత్కారణమును గమనింప నుద్భవిల్లెను. అమేయమగుసంతోషచ్ఛాయ యాదినమున విమలదేవునిముఖమునఁ గన్పట్టుచుండెను. జయసాగరసరోవరతీరమున యువరాజు ఛత్రిసాలుఁడు తనకు నియోగించినకార్య మంతత్వరతో సంతసంతృప్తికరముగ నిర్వహింపఁబడునని—యోర్ఛామహోబా రాజకుటుంబములకు మైత్రిచేకూడునని—యాతఁడు స్వప్నమునందైనఁ దలఁపలేదు. కాని యాసంఘటనమే జాగ్రదవస్థయందు—ప్రత్యక్షముగఁ గాంచి విమల

దేవుఁ డానందమున మైమఱచిపోవుచుండెను. చంపతరాయచ్ఛత్రిసాలురయెడ నింతవఱకుఁ దావహించిన పాక్షికతనుగూర్చి యాతఁ డింకను గర్వించెను. రెండునాళ్లక్రిందట సభామందిరమున హీరాదేవిపలికినదియు మఱునాఁడు శుభకరణునిచెవిలోఁ జెప్పినదియు నాతఁ డూహింపనైన లేదు. తనతల్లి హీరాదేవి దాల్చినసాధుగోరూపమునఁ గ్రూరవ్యాఘ్రాంతఃకరణము దాఁగియుండెనని యతని కనుమానమైనఁ దట్టియుండినచో భయదుఃఖము లాతని కెట్టిదశఁ గల్గించియుండెడివో తెలియరాదు.

స్వాగతసమయము సమీపించుకొలఁది విమలదేవునియుత్కంఠ యినుమడించుచుండెను. అతఁడు గడియగడియకు సూర్యునివంకకుఁ జూచుచు నెప్పుడీతఁ డస్తమించు, నెప్పుడు నాకుఁ జంపతరాయచ్ఛత్రిసాలులకు స్వాగతమొసంగు సమయము ప్రాప్తించు నని తలఁపఁ జొచ్చెను. సూర్యుఁ డాకసమునుండి ప్రతీచీభూమిజంబుపై కవతరించెను. ఇఁక నొక్కక్షణములో నస్తంగతుఁ డౌనని విమలదేవుఁ డాశించెను.. సూర్యుఁ డస్తమించెను. ఐన నింక నాతనికి రాజయువరాజులవాహనములు ఢిల్లీనుండి యిటకుఁ గలమార్గమున నేతెంచుచుంట యగపడలేదు. కొంచెముసేపటి కాతనికి పశ్చిమదిశయం దెద్దియో, మేఘమువలెఁ గన్పట్టఁ బొడఁగెను. మరల నతఁడు పశ్చిమమునకు వీక్షింప, నింకను భాస్కరుఁడు తొల్లింటివలెనే ప్రకాశించుచున్నట్లు తోఁచెను. "ఇంకను సూర్యుఁ డస్తమింపలేదు; మేఘములచాటున డాఁగియుండె" నని యతఁడు తలఁచెను. ఆతనియౌత్సుక్య మింకను వృద్ధిఁబొందెను. పశ్చిమదిశను బ్రకాశించుసూర్యుఁడు మెల్లమెల్లఁగఁ దనవంకకే సాగివచ్చుచున్నట్లతనికిఁ దోఁచుచుండెను.

అతఁడు గడునాశ్చర్యభరిత మగుదృష్టితోఁ దదదిక్కునకు నరుదెంచు బుందేలఖండసూర్యునివైపునకుఁ జూడసాగెను.

ఛత్రసాలునిగాంభీర్యపూర్ణమగువానందము, విమలదేవునిస్నేహచిహ్నితమగుచూడ్కి వీనియందే స్వాగతకృత్యము లన్నియు నెఱవేఱెను. పరితాపవంతుఁ డగురుద్రప్రతాపునిచరణపరాగమునఁ బునీతమయిన పుణ్యప్రదేశమున ననతికాలమునఁ బ్రవేశింపనున్నాఁడనను తలఁపునఁ జంపతరాయల యన్యభావము లన్నియు నంతరితము లయిపోయెను. మార్గమునఁ దనపై వర్షించుపుష్పములు రుద్రప్రతాపుని వర్ణనీయాచరణములమాడ్కి నాతనికిఁ గన్పట్టఁదొడఁగెను. తననామమున వెల్వడినజయధ్వనులు రుద్రప్రతాపునియశోదుందుభిధ్వానములవలె నాతనికి వినఁబడసాగెను. పుష్పాగురుచందనాదిసౌగంధ్యమెల్ల దశదిశల నించినరుద్రప్రతాపునికీర్తిసౌరభమువలె నాతని కనుభూతమగుచుండెను. ఇవ్విధమున నోర్ఛాయం దాదరసత్కారముల నందుచుఁ జంపతరాయలు చతుర్భుజాలయముదిక్కునకు సాగుచుండెను.

పర్వతసింహునియత్యంతనిరోధమున చంపతరాయలాతనినిమంత్రణ మంగీకరించుటకై మొదట చతుర్భుజస్వామిదర్శనముఁ గావించుకొని పిదప రాజభవనముఁ బ్రవేశింపఁ దనకిచ్ఛకలదని తెలియఁజేసియుండెను. కావుననే చతుర్భుజాలయముఁగూడ చాలనుదాత్తముగ సింగారింపఁబడెను. నగరద్వారమున నతనికి స్వాగత మొసంగ యువరాజువిమలదేవుఁ డంపఁబడెను. చతుర్భుజాలయమున పర్వతసింహుఁ డనేకులగుతనసరదారులతోఁ గూడి కూరుచుండి యుండెను. చంపతరాయచ్ఛత్రసాలులయెడఁ గాని వారియే యనుచరునియెడఁ గాని తిరస్కారదృష్టితోఁ జూడరాదనియు, వారిదర్శనమున సత్యానందముఁ గనుబఱుపవలయు ననియు వారితోఁ బ్రేమవినయయుక్తముగ మాటాడవ

లయుననియుఁ దమమాటలవలనను జెయ్వులవలనను దమకీసూయ కాని ద్వేషముకాని నింతయు లేనట్లు వారికి సంపూర్ణవిశ్వాసముఁ గలిగింపవలయుననియుఁ దుదకు వారినిఁ దమకుఁ బరమోపకారులుగఁ బాటించి వారియెడ స్నేహాదరవిశ్వాససూచకంబగువర్తనఁ జూపవలయు ననియు పర్వతసింహునకు హీరాదేవి కటువుగ నాజ్ఞ యొసంగియుండెను. పర్వతసింహుఁడును దనరాణియాజ్ఞను జాలచక్కగను నేర్పుతోడను బాలించెను. చంపతరాయలు సపరివారుఁడై యాలయమునఁ బ్రవేశించుచుండఁ గాంచి పర్వతసింహుఁడు కపటమగు తనకృతజ్ఞతయనుయవనికయందుఁ దనమచ్చరముఁ గప్పిపుచ్చుటకై సాదరముగ లేచి నిలువఁబడెను. సదాచరణము, సాదరసత్కారము, కృతజ్ఞత యనుశృంఖలల నిబద్ధమయిన యాతనిజిహ్వ మర్యాదాక్షేత్రమునఁ జక్కగఁ బనిచేయసాగెను. ఆతనినేత్రములు ద్వేషభావమును బాగుగ నడఁచియుంచి యుద్గాఢానందమును బ్రదర్శింప నారంభించెను. తనభార్యవలన నేర్చినపాఠములను దపయాశాంభికప్రేమయుఁ గపటవర్తనము నంతయు యథార్థమని చంపతరాయలకుఁ దోఁచునంతయుత్తమముగఁ జంపతిరాయలయెదుట నప్పగించెను. అతనికిఁ దనపూర్వకృత్యములయెడఁ జాల పశ్చాత్తాపము గలిగెనని యెంచి చంపతరాయ లతనికిఁ దనహృదయమున స్థాన మొసంగి యతనియుపచారముల నన్నించెను.

ఓర్ఛామహోబారాజవంశముల కింక నెట్టివిరోధము లేదనియు సంపూర్ణమగుసఖ్యము లభించెననియు భావించి యువరాజులగుఛత్రసాలదలపతిరాయలుఁగూడఁ జాలఁగ నానందించిరి. ప్రశంసనీయమగు నీకృత్యమునకై వారు విమలదేవునిఁ గడుమెచ్చుకొనిరి. చతుర్భుజదేవాలయమునుండి బయలుదేఱినదిమొదలు రాజమందిరద్వార

ము జెరువఱుకుచు దలపతిరాయ విమలదేవులకు ఛత్రసాలుఁడు విమలదేవుని యాకీర్తిసఖ్యములపరిణతివలన బుందేలఖండస్వతంత్రత యెట్లు ప్రాప్తించునో బోధించుచునే యుండెను.

అలంకృత మగురాజప్రాసాదద్వారమున హీరాదేవి చాల మంది చెలికత్తెలను వెంట నిడికొని చంపతరాయలకును యువరాజచ్ఛత్రసాలునకును మంగళనీరాజనము లొసంగ సంసిద్ధయై నిలువఁబడి యుండెను. ఆమె యిట్టిస్వాగత మొసంగుటఁ జూడఁ జంపతరాయలకుఁ జాల సంతోష మొదవెను. "ఈస్వాగతము నాకుఁగాదు. నాయందు సంచరించు స్వాతంత్ర్యభావమున" కని కూడ నాతఁ డొకటిరెండుసారులు జనులతోఁ బలికియుండెను. కొంచెము సేపటికిఁ జంపతరాయల కారతి యిచ్చుటకునై యొకప్రౌఢ నవ్వుచు గజగమనమున ముందునకు వచ్చెను. బంధుప్రేమ, పితృస్నేహము, గురుభక్తి, యన్నియు నొక్కమూర్తిఁ దాల్చి తనయెదుట నిలిచెనో యని చంపతరాయలకుఁ దోచెను. అతఁడు లోలోపనే మిక్కిలి సంతసించెను. తన కింతటియాదరసత్కారములఁ గావించునట్టియు, నీరాజన మొసంగునట్టియుఁ బ్రౌఢకాంతవైపున కతఁడు రెండుమారులు చూచునరి కామె యెవ్వరో కాదు పర్వతసింహునిరాణి హీరాదేవియే యని యతనికి స్పష్టమయ్యెను. పర్వతసింహుని నేఁటివర్తనముఁ జూచి చంపతరాయలు ఆశ్చర్యచకితుఁడై యుండెను. హీరాదేవివర్తనముఁ గాంచి యాతఁడు స్తంభితుఁడై పోయెను. హీరాదేవి భీకరరాక్షసి యనియు సర్పవ్యాఘ్రముల మించినదనియుఁ జంపతరాయలు బాగుగ నెఱిఁగి యుండెను. కావుననే యతఁడు నేఁడు హీరాదేవి తన్ను నిందించుటకు మాఱుగఁ దనకారతినొసంగుటయందే తన్నుఁ ధన్యగ నెంచుకొనుటఁ గాంచి మేరమీఱినయాశ్చర్యము నందెను.

చంపతరాయ లిట్లు పలికెను. "హీరాదేవీ! నేఁడు పర్వతసింహుఁడు నీవుఁ గలిసి మాయాచరణమునఁ జూపిన భేదమువలనఁ బరమేశ్వరునకుఁగూడ మిక్కిలి యాశ్చర్యము గలుగును. బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యమార్గమును విశృంఖలకంటకాకీర్ణ మొనరించుటకును, బుందేలుల స్వాతంత్ర్యప్రేమము నశింపఁజేయుటకునే యీశ్వరుఁడు మిమ్ముల సృష్టించెను. కాని స్వాతంత్ర్యమునకై దివారాత్రములు పోరాడు నావంటిమానవునకు మీరు పూజ సల్పుచుంటఁ గాంచ నీశ్వరుఁడుఁగూడ మిమ్ముల రచించుటయందు గొప్పతప్పుఁ జేసితినని చింతించును. కాని మనవింధ్యవాసిని—మనస్వతంత్రతాదేవి—యోర్ఛారుద్రప్రతాపుని వంశీయుఁడు తనయెడ భక్తుఁడగుటఁ జూచి మిక్కిలిసంతుష్టయగును. హీరాదేవీ! నేను రణదుల్లహాఖానును బట్టి బంధించితి ననుసమాచార మింకను ఢిల్లీపాదుషాకడకుఁ జేరలేదు. కాని పదిదినములలోనైన నీవార్త తప్పక యతనిచెవులఁ బడును. అప్పుడామూర్ఖుఁడు ధర్మాంధుఁడు నగు పాదుషా తనబలమునంతను గూర్చి బుందేలఖండమును జూర్ణ మొనరించుయత్నము సల్పును. బుందేలఖండమున కట్టి వికటసంకటము రానున్నది. కాని, మొదటినుండియు మేల్కొలిపియుంప నుద్దేశించి నేను సమస్తవీరులు నేతెంచి బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యవైజయంతీతలమునఁ గూడవలయు ననియు బుందేలఖండబల మంతయుఁ బ్రోవులిడవలయుననియుఁ బ్రార్థనాపత్రిక బుందేలఖండమునం దంతటను బంచితిని. నేఁడు మీర లాప్రార్థనాపత్రికను సత్కరించుచున్నారు. ఉదారస్వాతంత్ర్యధ్యేయము నాదరించుచున్నారు. ఓర్ఛారాజకులము రుద్రప్రతాపునిరక్తమున నేర్పడినది. పర్వతసింహునిప్రతిరోమకూపమునను రుద్రప్రతాపునితేజము తాండవించుచున్నది. కావుననే యనేకదినములు సృగాలావాసముగహ్వార

మున నివసించియుసింహకిశోర ముచితసమయమున స్వప్రతాపముఁ బ్రదర్శింపక మా[illegible] ప్రతాపసింహకిశోరుఁడగు పర్వతసింహుఁ డుచితసమయము[illegible] స్వాతంత్ర్యప్రాప్తికై నిజప్రతాపముఁ బ్రకటించుచున్నాఁడు. ఈశ్వరానుగ్రహమున మీ యుద్దేశము నెఱవేఱుఁగాక. మీమనోరథము సాఫల్యముఁ గాంచుఁ గాక.”

హీరాదేవి కిప్పుడు తనయుద్దేశము నిస్సందేహముగ నెఱవేఱు నని బాగుగనమ్మిక కలిగెను. ఆయుద్దేశము—నామనోరథము నామె హాస్యమునఁ బైశాచికముగఁ బ్రతిబింబించెను. ఆసమయమునఁ జంపతరాయ లామెను శ్రద్ధాయుక్తముగఁ దిలకించి యుండినచో నతఁడు రాజభవనమున నొక్కనాఁటికిఁ బ్రవేశించియుండఁడు. అతఁడు తనయెదుట హృదయంగమ మగుభావిస్వతంత్రతాచిత్రమును జిత్రించుకొనుచు రాజభవనసోపానముల నెక్కుచుండెను.

సగమురాత్రి కడచిపోయెను. నిశాకాంతుఁ డప్పుడప్పుడే నీలనిశాసహవాసంబున విసివి సుధాపాన మొనరింప స్వర్గోన్ముఖుఁడై యరిగియుండెను. తారారమణీమణులు యథేచ్ఛముగ నంతరిక్షమున నాట్యము సల్పుచుండిరి. బేతవానదీవిమలతోయంబు లోర్ఛారాజభవనమును స్పృశించుచుఁ బ్రశాంతముగఁ బ్రవహించుచుండెను. శాంతిదేవి యెల్లెడల నిష్కంటకముగ రాజ్యమేలుచుండెను. చంపతరాయలహృదయంగమస్వతంత్రతాచిత్రముమాత్ర మింకను బూర్వమువలెనే యతనినయనసాన్నిధ్యమునఁ జిత్రిత మగుచుండెను. స్వతంత్రతాదేవీచిత్రము రచించుసమయమున నందాతఁడు బేతవానదీనిర్మలనీరముఁగూడ నుపయోగపఱిచెను. ఐన నది కాఁదగినంతమంజులముగఁ గాలేదు. స్వతంత్రతాదేవీమానసమున వెలిగెడిప్రజామాంగళ్యజ్యోతినిఁ జంపతరాయలు తనచిత్రమున నంతచక్కఁగ రచింపఁజాలకపోయెను. ప్రజామాంగళ్యమున నెన్నేని పరస్పరవిరుద్ధము లగుసుఖసాధనములు, నధికారములు, మనోభావములు, సంకల్పములు, సమావిష్టము లగుటవలన స్వతంత్రతాదేవీముఖతేజ మెంతశాంతముగఁ గాని యుగ్రముగఁ గాని యుండవలయునో, యెంతశోభనముగఁగాని భయావహముగఁగాని యుండవలయునో, యెంతకృపామయముగఁ గాని, కఠోరముగఁగాని యుండవలయునో, చంపతరాయలు నిర్ణయింపఁజాలకుండెను. అతఁ డొక్కసారి యాదేవీముఖమునఁ శత్రురక్తవర్ణము నిడెను. ఆసమయమున నందు స్వతంత్రతాభిపత్తు లగుబుందేలుల కల్యాణముఁగూడఁ బ్రతిబింబిత మగుచున్నట్లును, బరకల్యాణమునఁ గ్రమక్రమముగఁ దనసోదరులకల్యాణ మూహించి యగుచున్నట్లును నతనికిఁ దోఁపసాగెను. యవనులకల్యాణము నతికష్టనామెుముఖమునఁ బలువర్ణముల నిడఁగోరఁ దనసోదరులకుఁగూడ నందు హానివాటిల్లునని యాతనిమనోనేత్రమునకు గోచరింపసాగెను. యవనులపాపము బుందేలురయభ్యుదయము స్వతంత్రతాదేవీముఖమునఁ జిత్రింప నతఁడు మిశ్రితమనోభావచ్ఛాయను స్ఫుటీకరింపఁ గోరి యత్నించినచో నుచ్చభావములు యవను లవంకకుఁ బోయి నీచమనోవికారములు బుందేలురపాలున నుండ వారు సేవావృత్తిఁ బూండే తమ్ముఁ దాము ధన్యులుగ నెంచుకొందు రని యాతనికి సందియము వొడమఁదొడఁగెను. కావున నేయింకను జంపతరాయలు, సరియగుస్వతంత్రతాచిత్రము రచింప సమర్థుఁడు కాకుండెను. అంతప్రయత్నించినను దాను చిత్రింపఁజాలకుండిన యాస్వతంత్రతాసుందరిఁ బొంది తనస్వామ్యమునఁ గార్య మెట్లు నెఱవేర్చుటయని యోజించి చంపతరాయలు కొంతసేపు చింతించెను. అతఁ డిట్లు తలఁపసాగెను. “మనము స్వతంత్రతాదేవిఁ బొందఁజాల

కున్నను దదాలయమార్గమున ముందునకు సాగుచున్నారము. ఆల యాధిష్ఠాత్రి యగుదేవి మనకు వికృతరూపమునఁ గన్పడకుండినను నున్నతమగు తదాలయశిఖరము మనకు స్పష్టముగఁ గానవచ్చుచున్నది. జీవితక్షణభంగురతవలనఁగాని మతనికృష్టతవలనఁగాని, సంచాలకాభావమువలనఁగాని మనకుస్వతంత్రతాదేవీదర్శనము లభింపకున్నను దదాలయపర్యంతము నవశ్యము పోఁగలము. పిమ్మట నాదేవిదర్శనము ప్రాప్తియు మనవెనుక యువరాజు ఛత్రసాలుఁ డవశ్యము సాధించును. ఈవిషయము నాలోచించి చంపతరాయలు నిదురించుటకై తన సెజ్జవంకకుఁ బోవుచుండెను. ఇంతలోఁ దానూహింపనైనఁజాలని యాస్వతంత్రతాదేవియే నిద్రితుఁడైన ఛత్రసాలకుమారునిచెంత నిలువఁబడి యాతనివైపునకుఁ బ్రసన్నతాపూర్వకముగఁ జూచుచున్నదని యతనికిఁ దోచెను. ఆమె ఛత్రసాలునికంఠమున మాలిక నిడఁగోరుచున్నదని యతఁ డూహించెను. అతఁ డమితసంతోషమున నిట్లు పలికెను.

"స్వతంత్రతాదేవీ! నీవు నాకుమారుని ధన్యు నొనర్పఁగోరుచున్నావు. నీమూలమున బుందేలఖండమంతయుఁ బవిత్రము కానున్నది. బుందేలఖండ మాంగళ్యపథమును నీవుజ్జ్వల మొనరింపఁబోవుచున్నావు"

సుందరి తనసుఖస్వప్నమునుండి యొక్కుమ్మడి మేల్కాంచి చంపతరాయలవైపునకుఁ జూచి యిట్లనెను.

"మహారాజా! నేను విజయను."

చంప—నీవు విజయవా! అట్లయినచో విజయాన్వితుఁడు కాక స్వతంత్రతాదేవీమందిరద్వారమును ఛత్రసాలుఁ డెట్లు తెఱవఁగలఁడు!

విజయ మరల మనోహరస్వరమున నిట్లనెను:—"ప్రభూ! నేను డాంఘేరరాజకుమారిని విజయను."

చంప—నీవు కంచుకిరాయలపుత్రిక వగువిజయవా! నీచేతనే కదా వింధ్యవాసిని ఛత్రసాలునిగళమున మాల వేయించినట. నీవిం తరాత్రివేళ నిట నేమిచేయవచ్చితివి?

విజ—రాణిహీరాదేవి యాదరసత్కారముల వాస్తవికస్వరూప [illegible] నెల్లడిసేయుటకే నేనిటకువచ్చితిని. తమరు నాకిచ్చుటఁ [illegible]కుటచే యువరాజు ఛత్రసాలుని మేల్కొలుప యోజించుచుంటిని. ఇంతలోఁ దమరే వచ్చితిరి. మహారాజా! పర్వతసింహుఁడును రాణిహీరాదేవియుఁ దమకుఁ గావించిన యుదాత్తగౌరవసమ్మానములవలనఁ దమరు చాల సంతుష్టులైనట్లు కన్పట్టుచున్నారు!

చంపతరాయ లాశ్చర్యమున విజయవైపుఁ జూచుచు నిట్లుపలికెను:—సరి! ఇంతటి ప్రేమభరితమగు సమ్మానమున నెవ్వరు సంతుష్టులుగారు! హీరాదేవిపర్వతసింహులిరువురు నిప్పుడే యనులాపాగ్నిఁ బరితప్తులై పరిశుద్ధులై వెలువడిరి. వారిపూర్వదుర్విచారములన్నియు నశించిపోయినవి. ఉజ్జ్వలస్వాతంత్ర్యప్రకాశము వారిమనసుల వ్యాపింప నారంభించినది. తమకుతా మహీబారాజవంశ మెంత యుపకార మొనర్చెనో వారు గ్రహించిరి. ఆరాజకులమును వారు తమకన్న గురుతరస్థానమున గౌరవింపఁగోరుచున్నట్లు వారు తమమాటలయందు సూచించిరి. వారు యోగ్యమగుస్వాతంత్ర్యమార్గమునుండి తొలఁగిపోయినతోడనే యిఁక వారు నాలోకమును విడిపోయిరని నేనెంచితిని. ఇపుడు వారు మరల నన్నుఁ గలిసికొనిరి. నేఁటిహీరాదేవి యథార్థముగ దేవియనుటకు నర్హురాలు. ఇట్టిప్రేమాస్పదుఁ డగు

సోదరుఁడు, గుణవతియగు దేవియుఁ గావించినతిరస్కారమువలన నేనెట్లు సంతప్తుఁడఁ గాకుందును !"

విజయ చాల వినయపూర్వకముగ నిట్లనెను:— "మహారాజా! తమకుఁ గావించిన యీసత్కారమంతయు వట్టికృత్రిమము. దాంభికము. కేవలమృగతృష్ణ. మృగతృష్ణయందు సంపూర్ణమగు జలాభాసముండియు నొక్కజలబిందువైన నుండనట్లు నేఁటిసత్కారము వట్టికపటము. అందు వాస్తవమగుస్నేహము సుంతయు లేదు."

చంప— నీవట్లు పలుకుట సత్యము నవమానించుట. నేఁటివఱకుఁ బరులమాటల విశ్వసించుటవలననే యీ మహీబౌరాజవంశములో వైర మింతవఱకుఁ బెరిగినది. ఇఁకనుండునుండి యైకమత్యము నంది స్వాతంత్ర్యసంపాదనకై ప్రయత్నించుట మాని నీవంటి యల్పబుద్ధియగు బాలికవాక్యముల నమ్ముట నేను శ్రేయమని తలంపను. ఎవ్వరిప్రోద్బలమువనో, నీవు నన్నుఁ దప్పుదారిఁ బట్టింప వచ్చితివో, నేను నీపలుకుఁ బాటింపను.

విజ— మహారాజా! నేను తమ్ముఁ దప్పుదారిఁ బట్టించుటకును దమలో వైరముఁ బెంచుటకును వచ్చితినని తమరేల తలపవలయును! హీరాదేవి సత్యమూర్తిగను విజయ యసత్యమూర్తిగను మీకుఁ గన్పట్టుటకు హేతువేమి! నేఁటివఱకు హీరాదేవి తమయెడ నెట్టిచర్యల నొనరించియుండెనో. మొదట నొక్కసారి యవి పరికింపుఁడు. అట్టిమాత్సర్యమున, నట్టినికృష్టమనోవ్యాపారమున నట్టిమాయికవర్తనమున సాత్వికప్రేమ యెట్లు లుత్పత్తిల్లఁగలదో యోజింపుఁడు. ఢిల్లీలోఁ దమకుద్వాదశసహస్రాధికారిత్వము లభించెననియుఁ, దమ రమీరులుగ నొనరింపఁబడిరనియు నెప్పుడు హీరాదేవి వినెనో యప్పటినుండియు, నామె యీకపటరూపము ధరించినది. తమ్ముఁ బాగా—

పత్రికపైఁ దమకు విరుద్ధముగ గుప్తమంత్రణముఁ గావించినట్టియు, రెండుదినములక్రిందటనే సభామందిరముఁ దమకు విరుద్ధముగ జనుల తెచ్చిగొట్టుటకై యఱచినట్టియు, హీరాదేవి యొక్కపూర్వముగ వినీతయు, సరళయు, సత్యసంధయు నెట్లాయెను. ఏకోమలపవిత్రత్వము హీరాదేవిని శాశ్వతముగ వదలివైచెనో, యేయాదరసత్కారచింత హీరాదేవిని సంవత్సరములనుండి స్పృశించుట లేదో, యేమైత్రికల్పనము హీరాదేవి యెన్నఁడును దనచెంతనడుగిడ నిడనీయలేదో, యేస్వతంత్రతాప్రేమను హీరాదేవి మాత్సర్యాగ్నియం దాహుతి యొనర్చెనదో, యాకోమలమనఃపవిత్రత్వము, నాయాదరసత్కారచింత, యామైత్రికల్పన, యాస్వాతంత్ర్యప్రేమము, నెట్టియనుభవాంతరము లేకయే, మఱి యేప్రబలకారణాంతరము లేకయే స్వయముగ నుజ్జీవితములుగాఁగలవా! అంతరంగికములు బహిరంగములునగు హేతువు లెవ్వియు లేకయే, యొక్కరెండుదినములలో ద్వేషమునుండి స్నేహము, మత్సరమునుండి యాదరము శత్రునుండిమిత్రము, ఘాతుకినుండి దేవి, యెట్లు సంభవమగును! నేఁటిహీరాదేవివర్తనము కేవల కపటమయమనియు, మాయాభరితమనియు నమ్మికఁ గల్గించుటకీకారణములు చాలవా !"

విజయమాటలు విని చంపతరాయలు చకితుఁడయ్యెను. అతఁడు హీరాదేవిపూర్వవృత్తములను నేఁటిచర్యలను, నొండొంటితోఁ బోల్చుచుండెను. విజయ మఱింత యావేశమున నిట్లనియె:— ఇన్నికారణములుఁజాలకున్నచో, హీరాదేవినైచ్యమునకు మఱియొక నిదర్శనము నీగలను. మహీబౌరాజకుటుంబమును సమూలముగ వినష్ట మొనరింపనామె, ఢిల్లీకేగి పాదుషాతోఁ దమదు రణదుల్లహఖానుని బంధించినవృత్తాంత మంతయుఁ జెప్పుటకై మాతండ్రిగారిని బంపియుండెను.

తండ్రిగారిమాటలపై రోషనారబేగమునకు నమ్మిక కలుగకుండుటచే వారచ్చటనే బంధింపఁబడిరి. అది యప్రస్తుతము. రోషనారబేగము తండ్రిగారిమాటల విశ్వసించి యుండినచో నేఁడీమహారాజవంశమున కెంతటియాపద వచ్చియుండునో కదా! మహారాజా! ఢిల్లీపాదుషాచలనఁ దమకు సమూలవిధ్వంసముఁ గల్గింపఁగోరు నాహీరాదేవి నేఁడా తమతో నింతటిసఖ్యవర్తన మొనరించునది?

చంప—హీరాదేవి తొల్లింటివర్తనములు నాజ్ఞప్తియం దున్నవి. కాని నేఁటియామెచర్య బొత్తుగ మాయికమని యెట్లు చెప్పనగును

విజ—ఆర్యా! హీరాదేవి మొదట ఘాతుకి. ఇప్పుడు రాక్షసియైపోయినది. తొలుత నీచములగు హీరాదేవిచర్యలు నేఁడు ఘోరము లగుచున్నవి. మున్ను హీరాదేవియుద్దేశ మమానుషమై యుండెను. అది నేఁడాసురమయి పోవుచున్నది. హీరాదేవి మాయావిని యగు బుందేలఖండశూర్పణఖ. ఆమె పూర్వప్రస్తుతవ్యాపారములయందు భేదము వొడమినయే యుండుఁగాక. ఆమెయందు గుణములుమాత్ర మెన్నఁడునుగలుగఁజాలవు. వ్యసనియగువాఁ డొకవ్యసనమునువీడినను, వెంటనే ఘోరతరమగునట్టియొకవ్యసనముఁ జిక్కును. ఇట్లే హీరాదేవి మునుపటితననైచ్యమును వీడినది. కాని వెంటనే యామె నవీనమగు నాసురస్వభావమును స్వీకరించెను.

చంప—హీరాదేవియందు సద్గుణములు రావని యంగీకరింపవచ్చును. కాని యామెస్వభావ మాసురమైపోయినదని యెట్లంగీకరింపనగును! ఆమెస్వాగతము పూర్తిగమాయాన్వితమని యెట్లు చెప్పఁగలవు!

విజయ ముఖముపై వెలయునత్యాభాసముఁ జంపతరాయల దృష్టి నాటుకొనిపోయెను.

విజ—నేను ప్రత్యక్షముగఁ జూచినదియు వినినదియు నాధారముగఁ గొని నేనీమాటఁ జెప్పుచుంటిని.

చంప—నీవేమి చూచితివి. ఏమి వింటివి.

విజ—నేనామెముఖముననే యామెమనసున నడఁగియుండు నాసురభావప్రసారమునుగాంచితిని. ఇదికాక నేఁటియామెస్వాగతమునకు మిమ్ముఁ బన్ని యామె యేఘాతుకకృత్యమును గావింపఁగోరుచున్నదో నేను స్వయముగ వింటిని.

చంపతరాయ లాతురతతో నిట్లడిగెను:—ఏమి! ఆఘాతుకకృత్య మేదియో చెప్పుము.

విజ—మహారాజా! నింద్యమగు నాహీరాదేవికృత్యమును దుచ్ఛమగు నామెయుద్దేశమును నోట నుచ్చరించుటకూడఁ బాతకమని తోఁచుచున్నది. ఆమాట చెప్పుటకు నొకటిరెండుగంటలపూర్వమే హీరాదేవిముఖ మతిభయావహమైపోయెను. ఆమాట విని శుభకరునివంటి యాగాఢశత్రుఁడుగూడ భయభీతుఁడై పోయెను. నాకా మాట వినునరికిఁ బ్రాణసంకటమై పోయెను. ఆమాటయే నేనిప్పుడు పలుకవలసివచ్చినది. చెప్పకయుఁ దప్పదు—మహాత్మా! హీరాదేవి నేఁటిభోజనమున విషము గలిపి తమప్రాణములఁ గొనఁగోరుచున్నది.

చంప—ఏమి! హీరాదేవి నాకు విషమీయఁగోరుచున్నదా! కాదు. కాదు. అట్లెన్నఁడుఁగాజాలదు. నీవసత్యము పలుకుచున్నావు.

విజ—లేదు. మహారాజా! నేనెప్పుడు నసత్యముఁ జెప్పను. తమరు నమ్ముఁడు. నేను నిజముఁజెప్పుచున్నాను. వింధ్యవాసినీదేవి

సాక్షిగఁ జెప్పుచున్నాను. నేనెప్పుడు నసత్యముఁ బలుకుట యెఱుఁగను.

చంప — ఐన నీమాట యథార్థమే యగునా ? హీరాదేవి నాకు విషమిడఁగోరుచున్నదా ?

విజ — ఔను. మహారాజా ! యథార్థము. విజయ యెప్పుడు సత్యమునే పలుకును. తమరు నన్ను విశ్వసించినను సరే. విశ్వసింపకున్నను సరే. మఱొక్కసారి చెప్పుచున్నాను. రేపటిభోజనమున విషము కలుపఁబడును. మొదటినుండియుఁ దమ రేదేనిఁ బ్రతిక్రియ నాలోచింపకున్నఁ బశ్చాత్తాపింపవలసివచ్చును. తమవంటిరత్నము పోవుటవలన బుందేలఖండమునందలి స్వాతంత్ర్యప్రేమికులగునాత్మలు దుఃఖమగ్నములై పోవును. ఈదౌర్భాగ్యయగువిజయ తన్నుఁ దా దోషినిగ నెంచికొని పరితాపమునఁ బరితప్తయై పోవును. మహారాజా! తమరు నామాటల నమ్మక హీరాదేవివలలోఁ జిక్కకుందురుగాక. నిష్కారణముగ నాత్మనాశనమునకుఁ గారణభూతులు గాకుందురుగాక.

చంప — విజయా ! నీవు చెప్పినది సత్యమేఁ కావచ్చును. కాని నాకింకను నమ్మిక కలుగుటలేదు. నీమాటల విశ్వసించి తొందరఁ గార్యము సేయఁ బిదప నీమాట అసత్యముగఁ బరిణమించినచో వ్యర్థముగ లోకమున నాకు నగుబాటు వాటిల్లును.

చంపతరాయలమాటలు విని విజయకుఁ జాల విచారము గలిగెను. అతనితో నింకనేమియు సంభాషింపకయే యటనుండి వెడలిపోవలయునని యామె యొకమారు తలఁచెను. తనమాటలపై నాతనికి విశ్వాసము లేకపోవుట కానున్నదేదియో యగునని యెంచెను. కాని తానాయాలోచనముఁ జేయునది యెవ్వరిఁగూర్చియో — తనప్రాణప్రియుఁ

డగుఛత్రసాలుని తండ్రినిఁగూర్చి యని యామెకు జ్ఞప్తికిరాఁగా నామె యాయాలోచనమును విడిచిపెట్టెను. అన్ని తెఱంగులయవమానముల సహించియు, సాధ్యమగునంతవఱకుఁ బ్రయత్నము సల్పి చంపతరాయలను విషప్రయోగమునుండి తప్పించుట యామె తనముఖ్యకర్తవ్యమని యెంచెను. ఆమె మిక్కిలి వినీతయై యిట్లనెను.

“ మహారాజా ! నామాటపైఁ దమకు విశ్వాస మొదవుట కేమి యొనరింపనగును. నామాటలందలి యాథార్థ్యము తమయెదుట నెట్లు ప్రమాణితముకాఁగలదు ? ”

చంప — ఎద్దియేనిఁ బ్రత్యక్షప్రమాణముఁ జూపిన విశ్వసింపవచ్చును.

ఆసమయమున చంపతరాయల కొకమంగళమూర్తి గాంభీర్యభరితముగఁ దనవంకకు వచ్చుచుండుట కానవచ్చెను. అతఁ డేమియో పలుకఁబోవుచుండ నింతలో నామూర్తియే యిట్లుగ్గడించెను.

“ చంపతరాయా ! నీవు నన్ను గుఱుతించితివా ! ”

చంప — “ ఆ ”

మూ — నీవు బాగుగ నెఱుఁగుదువుగదా నాకసత్యమన్నఁ గడు నేవగింపని !

చం — ఆఁ.

మూ — నామాటయందు నీకు విశ్వాసముండునా !

చాలసేపటివఱకు యోజించి చంపతరాయలా మొదటియుత్తరమునే యొసంగెను.

అదివిని యాభవ్యమూర్తి ప్రసన్నతతో నిట్లనెను:—

“ చంపతరాయా ! ఈబాలికమాటలయందవిశ్వాసము వీడుము. ఈమె సత్యమూర్తి. ఈమె నీతోఁ బలికినదంతయు నిజము.”

చంపతరాయ లేమియు ననలేదు.

మూ—హీరాదేవియాచరణముల విమర్శించుటకు నాకధికారము లేదు. ఐనను నీకుఁ బ్రతీకారమొనర్చుట కామె వన్నినయుపాయము నాకిష్టము కాదు. నీకుఁ బ్రతిక్రియ యొనర్చుటకై నీప్రాణములఁ గొనుటకై నేను హీరాదేవికన్న నెక్కువయాతురత్వముతో నున్నాను. నిన్నిలోకమునుండి పంపివైచుటయే నాతీవ్రప్రతిజ్ఞ. ఐనను నేను హీరాదేవియానుసరమార్గము నవలంబింపనేరను. చంపతరాయా! యుద్ధక్షేత్రమున నాతో ద్వంద్వయుద్ధముఁ జేసి చచ్చుట నీకిష్టమైనచో విజయమాటల సంపూర్ణముగ విశ్వసించి రేపటియాపదనుండి కాపాడుకొను మపాయ మరసికొనుము. నాప్రతిజ్ఞను స్మరించుచు—నా శత్రుఁ డన్యహస్తమున, నదియు నింతనీచముగఁ జంపఁబడుట నేను సహింపఁజాలను."

చంపతరాయలు చాల కలఁతఁజెందెను. అతఁడు తనఖడ్గపుఁ బిడిమీఁద చేయియిడి యెదుటివ్యక్తి వంకకుఁ జూడసాగెను. ఆసమయమున మరల నావ్యక్తి మిక్కిలిశాంతభావమున నిట్లుపలికెను:—

"శస్త్రప్రయోగమున కిది సమయముగాదు. నాకోపులమనోవృత్తిప్రేరణచే నిన్నిపుడు హీరాదేవిఘోరకృత్యమునుండి రక్షింపఁ గోరుచున్నాఁడను. నీపైఁబడనున్నయాపద నీకు నేను మున్నుగనే తెలియఁజేయుచున్నాఁడను. కాన నీప్రాణముఁగూడఁ గొంతకలఁగి యుండును. ఇట్టిసమయమున మనయాయుధములు సంపూర్ణముగఁ బనిచేయఁజాలవు. చండకిరణుఁడు భూమిని సంతప్తమొనరించుచుండ, పైనాగ్నిఁ బ్రజ్వలింపఁజేయు మనమస్తములఁగూడ బాగుగఁ గాల్చుచుండ, ఎదుట శవరాశి పడియుండ, రుధిరప్రవాహములు ప్రవహించుచుండ, నారక్తముననే మనమిరువురము సంసిక్తులమై యుండ నాసమ

యమున మనశస్త్రములు ప్రయుక్తములు కావలయును. ఇట్టిశాంతిమయ మగునిశాసమయమున, శయనాగారమున నెవ్వరు నెట్టివీరునకుఁగాని చచ్చుటకుఁగాని చంపుటకుఁగాని యిచ్చవొడమఁబోదు."

చంపతరాయల కామాట సమ్మతమయినది. అతఁడు కృపాణమునుండి తనచేయి తీసివైచెను.

మూ—చంపతరాయా! నాకార్యమంతయు విజయ కావించినది. ఇంక నేను పోవుదును. నీవీమెమాటయందు విశ్వాసముంతువు కాదా!

చం—ఉంతును.

కొంచెముసేపటిలో నాభవ్యమూర్తి యదృశ్యమైపోయెను.

విజ—మహారాజా! ఇప్పుడు నామాటయందుఁ దమకు విశ్వాసము కలిగినదా?

చం—శుభకరణునిమాట నెవ్వరు విశ్వసింపరు! శుభకరణుఁడు నాకు శత్రువు. స్వాతంత్ర్యమునకు శత్రువు. ఐన నాతఁడు సత్యమునుండి తొలఁగునని స్వప్నముననైన నేనంగీకరింపఁజాలను. విజయా! హీరాదేవిసమ్మానమంతయు వట్టినటన యని నాకిపుడు సంపూర్ణవిశ్వాసము గలిగినది. తనవంచనం బడి రేపు నేను మరణింపవలయునని యామె వాంఛించుచున్నది. దానినుండి తప్పించుకొనుటకుపాయముఁగూడ నేదియేని నీవే యెఱింగింపుము.

విజ—(మిగులసంతసముతో) మహారాజా! తిమరు దయయుంచి నాపలుకుఁ బాటించి నాప్రయత్నమున సఫలమగునవకాశము నాకొసంగినారు. రేపుభోజనసమయమునఁ దమయెదుట నిడుభోజనపాత్రము స్వీకరింపక యొద్దియోవాదోనము చెంది దానిఁ ద్రోసివేయుఁడు.

ఇది కాక, హీరాదేవి తమ్మేపదార్థము భుజింప నవరోధ మొనర్చునో దానిఁ దమరు భుజింపవలదు. అంతే—ఇఁక హీరాదేవి యాట లేమియు సాగదు. రేపుదయముననే నేను మొదట గిరిజతోఁ గలిసికొని వృత్తాంత మంతయు నడిగెదను. ఏదేని విశేషవిషయ మున్న సత్వరమే తమ్ముఁ గలిసికొని తెలియఁజేసెదను. కాని భోజనసమయమునకు మున్నుఁ దమ్ము నేఁగలిసికొనకున్నచో నేనిప్పుడు చెప్పినట్లు చేయుఁడు.

చంప—(శాంతముగ) సరియే. నాకంతయుఁ దెలిసినది. కాని నీకు హీరాదేవివార్త లెఱింగించుచుండు నీగిరిజ యెవరు!

విజ—ఆమె హీరాదేవికిఁ జాల విశ్వాసపాత్రి యగునొకదాసి. కాని గిరిజ యామె యయోగ్యకఠోరకార్యములకుఁ జాల వగచుచుండును. ఆగుప్తమంత్రణావృత్తాంత మామెయే నాకెఱిఁగించెను.

చం—ఇప్పుడిటఁ గల్గురాజులు సరదారులు నందఱు నానాఁటి మంత్రణయందుఁ బాల్గొనిరా?

విజ—చిత్తము. మఱియు నప్పటినుండియు వీరందఱు నిచ్చట నిలిచిపోయిరి.

చం—నాప్రార్థనాపత్రము నవమానించుటకు, దద్విరుద్ధముగఁ బ్రజలఁ బ్రోత్సహించుటకు, స్వాతంత్ర్యప్రయత్నముల విఘ్నమాపాదించుటకు, నన్నివిధములఁ బడఁద్రోయుటకునై కదా యానాఁడు మంత్రణము జరిగినది. స్వధర్మమును నాశనముసేయ, బుందేలుఁ బుందేలత్వమును శూన్యమొనర్ప, దేశమును బరాధీనముఁ గావింపనే కదా యానాఁడు వీరందఱు సమావేశమైరి! బుందేలురసంఘశక్తిని, ఐకమత్యమును విధ్వంసమొనర్చుటయే కదా వీరిముఖ్యాశయము! ఓపరమేశ్వరా! ఇట్టి నికృష్టకార్యములు నీవెట్లు చూడఁగల్గుచుంటివి! ఇట్టి హృదయశూన్యులగు రాక్షసులు నీన్యాయ్యరాజ్యమున మనుష్యులలోఁ

గలసి మెలసి యెట్లు నివసింపఁగనుచున్నారు. సరే. ఇక్కడి కిదియు నైనది! బుందేలఖండపురాజసంస్థానములనుండి నాప్రార్థనాపత్రిక కుత్తరము లభించినది. బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యపతాకక్రింద నొక్కప్రభువైన నిలువరాఁడని యిఁకఁ దెలిసిపోయినది. ఇఁక వారిమిత్రత్వశత్రుత్వములు నిర్ణీతములైనవి. కావున మొదట నీయింటివేగుల నాశ మొందింపవలయును, మంచిది. విజయా! ఇఁక నీవేగుము. నీవు ఝాంఝేరున కేగినపిదప నీజననియగు సుఫలాదేవికి నాసందేశ మొందెఱింగింపుము. మహీంబాచంపతరాయ లామెపుత్రికాలలామనిస్తులగుణజాలముఁ గాంచి యెంతయు సంతసించెననియు, బుందేలఖండమున సుఫలాదేవివంటిమాతలే యుండుచో దేశోన్నత్యస్వాతంత్ర్యముల విలంబ మేమియు నాశంకింపరాదనియు, నాపలుకులుగ నీవామెతోఁ జెప్పుము. యథాసాధ్యముగ నామె కంచుకిరాయల నుచితమార్గమునకుఁ ద్రిప్ప యత్నించునదిగ నాప్రార్థన యనికూడఁ దెలియఁజేయుము.

విజ—(ఇంచుక ఖిన్నురాలై) మహారాజా! ఇంకను దండ్రిగారి నుచితమార్గమునకుఁ దెచ్చుటకుఁ బ్రయత్నమా! ఇప్పుడాయన ఢిల్లీలోఁ బంధింపఁబడియున్నారు.

చం—నాకతనిసమాచారము పూర్తిగఁ దెలియదు. నీకుఁ దెలిసినది చెప్పుము.

అటుపై విజయ కంచుకిరాయలు హీరాదేవితోఁ గలిసికొనుట, రహస్యాలోచనము సలుపుట, తదనుసారముగ ఢిల్లీ కేగుట, యచ్చట బద్ధుఁడగుట—యావద్వృత్తాంతము నాతనికిఁ జెప్పెను. అది విన్న నాతనికిఁ జాల నక్కజము జనించెను. అతఁ డిట్లనెను:—"ఇపుడు రోషనారదినములుగూడఁ గడచినవి. ఐన నామె కడుదుష్టురాలు. క్రూరురాలు. కంచుకిరాయలఁ దనకడ బద్ధునిఁజేసి యామె యొనర్పని

చేసి యుంతును? కనుకనే వైళము రణదులహాఖానుని నాకడనుండి విముక్తునొనరించెద. ఏలయన, నాతని విడలక కంచుకిరాయలకు విముక్తి కలుగదు. (కొంచెము ఆఁగి యోజించి) ఒరుఁ డెవ్వఁడేనేగి రోషనారతో రణదులహాఖానువృత్తాంతముఁ దెల్పినను నామెకు నమ్మిక యుండదు. కాన రణదులహాఖాను స్వయముగ నటకేగి తనముక్తిఁ దెలిపికొన్నచో నప్పుడు రోషనార తాన కంచుకిరాయల సాదరముగ విడిచివైచును."

విజ—అట్లగునెడలఁ దమకు గొప్పకష్టము సంభవించునుగదా! తమరు రణదులహాఖానుని బంధించి యుంచితిరని పాదుషా యెఱుఁగఁగనే తత్సేనలు తమరాజ్యము ముట్టడించును. ఇది పాదుషాతోఁ గలహమునకు సమయము కాదని తమకు బాగుగఁ దెలియునే తెలియును.

చంప—ఎట్టకేల కెద్దియో యొక్క తెఱఁగున నేను రణదులహాఖానుని బంధించినవార్త పాదుషా కెఱుకవడక మానదు. ఇట్టియెడ ముందుగనే రణదులహాఖానుని వదలివైచుట మేలని నాతలఁపు. ఢిల్లీలో దర్బారువేళఁ బాదుషా మాయెడఁ జూపినమంచితనమునకు మాఱుగ రణదులహాఖానును విడుచుట చాలమంచిది. దీననేమియుఁ గాకున్న నధమపక్షమున్న లోకనిందకు వెఱచియైనఁ బాదుషా కొంత కాలము విప్లవముఁ గావింపకుండుటమాత్రము నిక్కువము. ఆయవధిలోనే నేనీగృహచోరుల ద్రుంచివైతును. ఏగూఢనీతిచే నేను దర్బారున నమీరుపదవిని నధికారిత్వమును స్వీకరించితినో, రణదులహాఖాను నింకను బందెనుంచుటవలన దానికేమియు ఫలము చేకుఱదు—జయసింహునియాయోజనము సరిగనున్నది. ఎంతవఱకు బుందేలఖండ మంతయు నుచితరీతి సిద్ధపడదో, యెంతవఱకు నిచ్చటిదేశద్రోహులు పూర్తిగఁ గడతేఱకుందురో, యంతపర్యంతముఁ బాదు

షాను బహిరంగముగ నెదుర్కొనుట తగదు. అతనిని మాయలో నుంచఁదగును. ఇంతలోనతనితోఁ బగపెంచుట బుందేలఖండమునకు హానికరము. రణదులహాఖానును వదలివైచుటవలన నాకేమియు నష్టము గలుగదు. నీవు నాయెడఁ గావించినయుపకృతికిఁ బ్రతికృతి పూర్ణముగ నెట్లును దీఱదు. ఐన నేనునీజనకునిఁ దప్పక కడుశీఘ్రముగ విడిపింతును. రణదులహాఖానుని విడిపించివైచి ఢిల్లీకిఁ జేర్చిరా రేపువేకువనే యెవనినైన మహోబాకుఁ బంపుదును. ఇఁక నీవు చనుము. చింతాశంకలఁ దక్కియుండుము. నీతండ్రి యనతికాలముననే ముక్తుఁడై యేతెంచును.

విజయ యటనుండి బయలువెడలెను. అత్తరి నామెనయనములఁ గృతజ్ఞతాబాష్పములు క్రమ్మియుండెను. పోవునపు డామె రుద్ధకంఠమున నిట్లనెను:—"మహారాజా! తమరు మాకెంతయు నుపకార మొనర్చితిరి. ధాంధేరరాజవంశము దీనికై తమయెడఁ జాల కృతజ్ఞమై యుండును. ఈశ్వరుఁడు కటాక్షించినచో స్వాతంత్ర్యసంపాదనమున దమకు మొట్టమొదట ధాంధేరునుండియే సాయము లభింపఁగలదు."

చంపతరాయలశయనగృహమునుండి వెలువడి విజయ వెడలిపోయెను.

* * * *

మఱుచటినాఁడు పెంధలకడనే విందునన్నాహము పెద్దయాడంబరమున జరుగుచుండెను. శుభకరణుఁడుదక్క బుందేలఖండమందలి రాజు లెల్లరు నాఁటివిందునఁ బాల్గొనిరి. పర్వతసింహునిపీఠము చంప

తరాయనిదండనే యుండెను. నడుమనడుమ నాతని సంతోషపఱచుటకై పర్వతసింహుఁ డెద్దియేనిసత్కారచేష్ట నాచరించుచుండెను. హీరాదేవి మిక్కిలిశ్రద్ధతో వడ్డించు నేర్పాటులఁ జూచుచుండెను. ఇంత మందిప్రభువర్యు లైక్యమందిరనియు వీరెల్లరు స్వాతంత్ర్యప్రాప్తికై పోరాడుదురనియు, ఛత్రసాలుఁడు లోలోన నుప్పొంగిపోవుచుండెను. తనజనకునిఁ జంపతిరాయల నించుకగాఢవిచారనిమగ్నునిగఁ గాంచి యతఁడు చాలఁగ నచ్చెరువందెను. తనమనోరథము లెల్ల సఫలములు కానున్నవని హీరాదేవి తలఁచుచుండెను. సన్నాహ మంతయు నయినది. హీరాదేవి మనసునఁ గుతుకతరగలు లేవఁదొడఁగెను. తనముఖపైఖరినుండియే జనులకుఁ దనలోపలిగుట్టుజాడ తెలియునేమోయను భీతిచే నామె యించుకతడ వటనుండి తొలఁగియుండెను. భోజనారంభసమయ మాయెను. చంపతరాయలు విచారనిద్రనుండి యొక్కసారిగ మేల్కాంచెను. పక్వాన్నభరితమగుతనముంగిటిబంగరుపాత్రముఁ దిలకించి యతఁడిట్లనెను:—“నేను బంగరుపాత్రమున భుజింపను. కాన దయసేసి నాకొఱకింకొకపాత్రముఁ దెప్పింపుఁడు.”

హీరాదేవి నేఁడెట్లైనఁ జంపతరాయలఁ గడుసంతుష్టునిఁ జేయఁ గోరుచున్నదని పర్వతసింహుఁడు తలఁచుచుండెను. అతనియాకోర్కె నుఁదీర్చుటకై నవ్వుచు నతఁడిట్లనెను:—“మఱొకపాత్రమేల! నాపాత్రము వెండిది. రండు నేఁడుమన మిరువురిపాత్రముల మార్చుకొందము. దీన నీప్రేమమయమగువ్యాపారము మనకెల్లపుడు స్మరణీయం బుండుఁగాక.”

చెంతనున్నపాచకుఁడు పర్వతసింహునియాజ్ఞను వైళంబ పాలించెను. పర్వతసింహుఁడు కడుహర్షమున సువర్ణపాత్రమందలిపదార్థముల భుజించుట కారంభింపఁ జంపతరాయలకు మరల నొకసారి విజ

యు జెప్పినది నిక్కము కాదా యనిసందియము గలిగెను. ఇంతలో హీరాదేవి తిరిగి యటకు వచ్చెను. పాత్రములు మాఱియుండుఁ జూచి యామె కడు క్షుభితహృదయమున నిట్లనెను:—

“ఏమియైనది! పాత్రము లెవరు మార్చిరి! ఇపు డేమగునో! ఇందు సగముపదార్థములు తినివైచిరే!”

హీరాదేవివ్యాకులతఁ గాంచి పర్వతసింహుఁడు నవ్వుచు నిట్లు పలికెను:—“లోకమున మైత్రి స్థిరపఱచికొనుటకై యుష్ణీషముల నన్యోన్యము మార్చుకొనుచుందురు. మేము మాపాత్రలను మార్చుకొంటిమి! ఇందాశ్చర్యపడుటకు నాతురతపడుటకు నేమున్నది!”

ఆసమయమునఁ జంపతరాయలు దృఢగంభీరదృష్టితో హీరాదేవివంకఁ జూచుచుండెను. ఆమెకుఁ దనభవిష్యము విస్ఫుటముగఁ గన్పట్టఁదొడఁగెను. ఇంకఁ దనసౌభాగ్య మొకటిరెండుగంటలకన్న నెక్కువసేపుండదని యామె తెలిసికొనెను. శత్రునాశముకొఱకు పన్నినపన్నుగడ తననాశమునకే యయ్యెనని యామె కెంతయు శోకము గలిగెను. ఆశోకముననే యామె యింక మాటాడక తనశయనాగారమునకరిగెను.

చంపతరాయ లింతతడవు గంభీరముగ హీరాదేవిమనోభావముల బరిశీలించుచుండెను. ఆమె పోవుటతోడనే యాతఁడు పర్వతసింహునిచేయిఁ బట్టుకొని యిట్లనెను: “ఈబంగరుపాత్రమందలిపదార్థముల విసము కలిసియున్నది. ఇందొకకబళమైన భుజింపరాదు.”

చంపతరాయలు పర్వతసింహునిభోజనమధ్యముననే మాన్పించినను ఫలమేమియు లేకపోయెను. ఒక్కగంట యగుసరి కాతనిపై విషప్రభావము కన్పడఁజొచ్చెను. వివిధౌషధము లొసంగఁబడినవి. ఓర్పుగొని గొప్పగొప్పవైద్యు లెన్నియోయుపాయము లొనర్చిరి. కాని

హీరాదేవికలిగించిన మనోవ్యథ యతిఘటనీయప్రభావశాలియై యుండెను. పర్వతసింహునిశరీరపాటవ మంతకంతకుఁ గృశించిపోవుచుండెను. రాజవైద్యులందఱు నిఁక గడియ రెండుగడియలలో మహారాజుగారు కాలున కతిథులు గాఁగలరని చెప్పిరి. ఉపస్థితులగువారెల్లరు మిక్కిలి దుఃఖతులైరి. విమలదేవునిరోదనము మితిమీఱిపోయెను. తుదకుఁ బర్వతసింహుఁ డతికష్టముననిట్లు వాకొచ్చెను. "నాకొఱ కెవరును విచారింపకుఁడు. నేనొనర్చిన ఘనకార్య మేదియుఁ దలచికొని నాకొఱకుఁ బ్రజలు దుఃఖించుటకు నేనట్టిదేమియు నాజన్మమునఁ గావించియుండలేదు. బిడ్డా! విమలా! నేఁడు నేనిన్ను బంధనములనుండి విడిపించుచున్నాను. ఇఁక నీవాపాతకి హీరాదేవికడనుండకుము. ఈశ్వరుఁడు నీకు మంగళము నొసంగుఁగాక!"

పర్వతసింహుఁడు చాలఁగఁ జెప్పఁగోరుచుండెను. కాని బాధ మిక్కుటమగుచుండుటచే నేమియుఁ బలుకఁజాలకుండెను. కొంచెముసేపాగి యతఁడు మరల మెల్లమెల్లగ నిట్లనెను:—

"చంపతిరాయా! నేటిదనుక నేను మిత్రద్రోహముఁ గావించిన యనుచితనీచవర్తనమునకై నన్ను మన్నింపఁగోరుచున్నాను. నన్ను క్షమించితిమని వచింపుఁడు."

చంపతిరాయలు దుఃఖకంఠమున నిట్లనెను:—నేను మిమ్ము క్షమించితినో లేదో మీకెట్లు తెలియనగును! ఈశ్వరకృపవలన నెట్లో మీరీయాపదనుండి తొలఁగితిరేని, నేను మిమ్మెంతగ క్షమించితినో మీకెఱుకపడును.

పర్వ—ఇంక నే బ్రతికెదనని యాసించుట వ్యర్థము. నేటివఱకు నేఁగావించిన నింద్యకృత్యములవలనఁ గలిగెడునరకపీడ యెట్లును గలుగును. కాని యది యీమనోవేదనవలననే కొంత మచ్చుచూప

మొదలిడినది. ఇఁక నే బ్రదుకునాశ నిరర్థకము. మృత్యువు నాకుఁ జాల చేరువగఁ గన్పించుచున్నది.

తర్వాతఁ గొంతతడవు పర్వతసింహుఁడు విశ్రాంతికొఱకాగెను. కొంచెమాగినవెనుక మరల నాతఁడు చిక్కువడునులుంగుతోఁ బలుకసాగెను:—

"ఆపాతకి యిట లేదుకద!"

హీరాదేవి యట లేదని యతనికిఁ దెలిపినతోడనే మఱల నాతఁ డాకృశించుచున్నస్వరముననే యిట్లనెను:—

"బాగున్నది. అవసానకాలమున నాపాతకిని కన్పడకుండుటయు నదృష్టమే. చంపతరాయా! కొంచె మింకనుఁ జెంతకు రండు. హృదయము తేలికపడునంతదనుక నేను సుఖముగ మరణింపఁజాలను. ఈసమయమున నిటఁగూడియున్న రాజు అందఱి యెదుట నేనిదోర్ఛారాజ్యమును మీకిచ్చుచున్నాను. మీరీసింహాసనమున ఛత్రసాలు నాసీనుఁ జేయుఁడు.

చంప—వలదు. మీయీకోర్కె నెఱవేర్పఁజాలను. ఓర్ఛా రాచగద్దెకు నుత్తరాధికారి యువరాజు విమలదేవుఁడే కాన ఛత్రసాలుఁడు స్పృశింపనైనఁజాలఁడు. విమలదేవుని గద్దెపైఁ గూరుచుండఁ బెట్టి కాపాడుచుండుటమాత్రము నాకర్తవ్యమగును.

పర్వతసింహుఁడు కడునాశ్చర్యమున నిట్లు పలికెను:—ఏమి! విమలదేవుఁడు గద్దె నెక్కునా! చంపతరాయా! విమలదేవుఁడు రాజసింహాసనారూఢుఁ డగుటకు నర్హుఁ డెన్నఁడునుఁ గాఁడు. అతఁడు నా కొడుకు కాఁడు. శాస్త్రసమ్మతముగ నుత్తరాధికారియుఁ గాఁడు. నాకు వాస్తవమున నుత్తరాధికారులు మీరే. కనుక నేనోర్ఛారాజ్యమును మీకిచ్చివైచుచున్నాను. ఛత్రసాలుఁ డోర్ఛాసింహాసనముపైఁ గూ

దుఃఖింపుట నాకోరిక. విమలదేవుఁడతనితో నుండి సౌఖ్యములఁ దన కాలముఁ బుచ్చవలెను. వింధ్యవాసినికూడ మహోత్సవసమయమున నిశ్చయమే తప్పకయిచ్చుగాఁ దెలిపెను. విమలా! నీవెవరవో నాకుఁ జెప్పుము. పిదప నేను బెడిదంపునరకమునకుఁ బోవసిద్ధపడుదును"

ఆసమయముననే హీరాదేవి కక్ష్యాంతరమున నడచుచు నాగది లోనికిఁ జొచ్చివచ్చెను. ఆమె యిట్లు పలికెను:—"నరకమునకుఁ బోయినను సరే. విమలదేవునిఁ గూర్చి యొక్కపలుకైనఁ బలుకవలదు. నీవు స్మృతితప్పి ప్రేలుచుంటివి. కనుక నీతోడను నిచ్చటి రాజులందఱితోడనుఁ జెప్పుచుంటిని. విమలదేవుఁడే యోర్ఛాకు యువరాజు. అతనికే గద్దె లభించును. ఏతద్విరుద్ధముగ నొరు నెవ్వనిని సింహాసన మధిష్ఠింపఁజేయ నెవ్వరును బ్రయత్నింపరాదు."

ఇదివినిన పర్వతసింహునకు మేరలేని క్రోధము కలిగెను. ఆక్రోధమును మూలముననె యాతనికి మృత్యువు కొంతముందుగనే లభించునేమోయని యెల్లరకు భయము గలిగెను. లేచి నిలుచుటకై యతఁడు చాల వ్యాకులయత్నము సలిపెను. నిలువ సాధ్యముకాదని కూర్చుండి నైనఁ బ్రయత్నించెను. అదియు నశక్యమగుటచేఁ బట్టరానికోపముతో నాతఁడు హీరాదేవివంకఁ జూడనారంభించెను.

ఇంతలో హీరాదేవి యతనిచెంతకు వచ్చి నిల్చి తనసౌభాగ్యాలంకారములఁ దీసి విసరివైచుచు, లలాటమండలి తిలకముఁ దుడిచివైచుచు నిట్లు పలికెను:—"హీరాదేవి నీభార్యకాదు. ఓర్ఛారాజమాతపైఁ గోపముఁ జూపుటకు నీకేమియు నధికారములేదు.

పర్వతసింహునికోపము పరమావధి నందెను. తనదేహమున మిగిలియున్న సమస్తశక్తినిఁ బ్రోవుసేసి యతఁడిట్లనెను:—

"పో! పాపినీ! రాక్షసీ! హంతకురాలా! చండాలురాలా! అధమురాలా!—" ఇంక నాతని కెక్కుడు పలుకుటకు శక్తి లేకపోయెను!

పదునాఱవప్రకరణము.

కార్యసాఫల్యమున విఘ్నము

అరణ్యాధిపతి యగుపంచాననము సామాన్యమృగములపాలిటి భయంకరదండధరుఁడే యైనను దనసంతానముపై దాని కత్యధికమగు ప్రేమ యుండును. సూర్యదేవుఁడు విశ్వము సాత్మతేజస్సుతో నలరించుచున్నను గగనోద్యానవిహారిణి యగుముగ్ధకన్య (కన్యారాశి) పై శీతలదృష్టిప్రసారమే యొనరింపఁగోరును. తేజస్వులగు సూర్యచంద్రులనైతము లుప్తప్రాయులుగ నొనర్చి యహంకారగర్జనములతో గగనవీథి నెల్లెడలఁ దాండవించు మేఘదేవుఁడు నిజాశ్రితులపై నానందమునఁ గృపావర్షముఁ గురియుచున్నాఁడు. ఆవిధముననే ఢిల్లీసింహాసనముపైఁ గూరుచుండి ప్రజల ననేకవిపత్తులపాలొనర్చు మతధర్మాంధుఁడగుపాదుషా కూడ నంతఃపురమున ననేకవిధముల సంతానానందమున మగ్నుఁడగుచుండును. ఆసమయమున నతఁడు మతావేశము, రాజ్యతృష్ణ, అధికారమదము, మున్నగు దుర్గుణములచే విముక్తుఁడై, ప్రేమస్వరూపుఁ డయ్యుండును. దైవప్రార్థనమునఁ గుదురని మనశ్శాంతి, పండితులతో ధర్మవిమర్శనమునఁ గలుగనిసుఖము, కుమారుఁ జదువుటచే

గలుగనియానందముఁ దనప్రియపుత్రిక యగుబదరున్నీసాను గాంచుటలోఁ డనే తనకుఁ గలుగునని యతఁడు చాలకాలమునుండి యెఱిఁగియే యుండెను. తనకుమారులు తనవలెనే దురాశాపూరితులై తత్సింహాసనభ్రష్టుఁ గావింప నెనుకాడరను భయంకరశంకాపీడితుఁడై యాతఁడు యథాశక్తిని వారికి దూరముగనే యుండెడివాఁడు. రాజపుత్రియగు జేబున్నీసా తక్కుంగలయంతఃపురకాంతలనే పోలి స్వజనపరివృతయై యుండెడిది. అంతఃపురమునందలి యావశ్యకార్యములందే మగ్నయై యుండెడిది. అందుచేఁ బాదుషాదృష్టి విశేషముగ నావంకకుఁ బోవుటలేదు. బదరున్నీసా మందహాసవదన. నిష్కపట. సరళ. మిగుల బుద్ధిమతి. మఱియు బాల్యమునుండియుఁ దండ్రియగువలంఘీరామెను బహువిధములఁ బ్రేమించుచుండెను. రాజకీయము లగుచిక్కులచేఁ దనమన మాకులితమైనప్పు డాతఁడు రాజసభనుండి వెలికి వచ్చి కుమార్తెయగు బదరున్నీసామందిరముదెసకరుగుచుండును.

నేఁడాంతరంగికరాజసభలో దేవగడదుర్గవిషయము చర్చింపఁబడెను. అందుచే సార్వభౌమునిమనసు కొంచెము వ్యాకులితమయ్యెను. బహదూర్‌ఖాఁ కోకా చిరకాలమునుండియు ముట్టడించియున్నను దానిని స్వాధీనపఱచుకొనలేకయ్యె. శీఘ్రముగఁ దనసాయమునకై యొకమహాసైన్యము రాకున్నచో ముట్టడి యెత్తివేయఁబడునని యతఁడొకపత్రముఁగూడ నంపెను. ఈవిషయమును జర్చించుటకే నేఁడు బాదుషాఁ దననియమితసభ్యులఁగూడి యాంతరంగికసభాస్థానమునఁ జాలసేపు కూరుచుండనయ్యెను. తుదకు జయసింహుఁడు దేశమునందందు విచ్ఛిన్నమై తిరుగుచున్నకొంతసైన్యము నొకమాసములోఁ దెప్పించి, దేవగడమునకుఁ బంపెదనని చెప్పెను. అట్లే నిశ్చయించి

పాదుషా యాంతరంగికసభనుండి వెడలి వచ్చెను. అట్లయ్యు నాతని మనసు శాంతి నందలేదు. అందుచే బదరున్నీసామందిరమునకేగవలసిన యావశ్యకత కలిగెను.

పాదుషాకుఁ బరమప్రియయుఁ బ్రధానపత్నియు నగునాయబా బేగము మందిరమునకు సమీపముననే యమరభువనతుల్యమగు బదరున్నీసానివాసస్థాన ముండెను. దానివెనుకటిభాగమున పావనకాళిందీప్రవాహ ముండెను. ఎదుట గృహోద్యానము ఎడమవైపునఁ దనతల్లియగు నాయబాబేగముయొక్కయు దక్షిణపార్శ్వమున సోదరుఁడగు మహజ్జముయొక్కయు నివాసస్థానము లుండెను. ఇట్టి పవిత్రతలచేఁ బరివేష్టితమై యాస్థానము బదరున్నీసాదివ్యసౌందర్యముచే విరాజమానమగుచుండును. అనేకమందిరములను దాటుచు, ననేకములగు విలాసస్థానములందును సమీపస్థములగు సుందరదృశ్యములందును మందిరములందును వినంబడు మధురసంగీతముఁ గొంచెమైన నాలకింపక పాదుషా బదరున్నీసానివాసస్థానముఁ జేరెను. ఆసమయమున బదరున్నీసా యమునానదీప్రవాహము వీక్షించుచు సాలోచనయై కూర్చుండి యుండెను. తండ్రియాగమనవార్త వినఁగనే స్వాగత మొసంగ నామె బయటికి వచ్చెను. ఆమె యత్యంతప్రసన్నవదనయై కాన్పించినను జాలసేపటినుండి చింతావృతయై కూర్చుండియుండుటచే నామెముఖమున స్తబ్ధతాగాంభీర్యములచాయ యించుక కాన్పించుచునే యుండెను. అట్లయ్యు నామెనిసర్గసరళయగుటచే దేవతయట్లుండెను. ఆమెను గాంచఁగనే యౌరంగజేబు మహానందమునఁ దనచింతలనన్నిటి మఱచిపోయెను. బదరున్నీసా యతని వెంటనిడికొని నడుమనున్న పెద్దగదిలోనికి వచ్చెను. పాదుషా కూర్చుండినంతఁ బ్రథమమున లోకాభిరామాయణ మారంభమయ్యెను. కాని యామె మొదటవిచార మామెను

గంభీరముగనే యుండుటచే, సంపూర్ణముగఁ బ్రసన్నత నొందకుండు టచే బాదుషా కామెచింతాకారణ మడుగవయ్యెను. సార్వభౌముఁడు ప్రసన్నుఁడై యుండుటఁ గాంచి యామె యీసమయముఁ దనకార్యసిద్ధికై మిగుల ననుకూలమైనదిగఁ దలఁచి తనప్రసంగము నీవిధముగఁ బ్రారంభించెను.

"మహారాజా! ఆకసమందలి యీనక్షత్రము లెల్లప్పు డట్లాడుచునే యుండును. కాని యీయాటలయందు వానిమన సెన్నఁడు విరక్తిఁ గనదు. యమునాప్రవాహము రాత్రిందివము లిట్లు ప్రవహించుచునే యుండినను దానిమనసు గూడ విసుఁగునందుట లేదు. కమలము లెల్లప్పుడును బుట్టుచునే యుండును. వికసించుచుండును. వాఁడిపోవుచుండును. విదళితము లగుచుండును. ఐనను నవి నిరతానందమున నుండును. వానికట్టియాపదయొక్కయు, విచారముయొక్కయుఁ దలఁపే యుండదు. కాని మానవునియవస్థఁ బరీక్షింపుఁడు. వానిస్వేచ్ఛాభోగములకై యెంతసామగ్రి సమకూడియే యున్నను సామాన్యముగ వాఁడు విచారమగ్నుఁడే యైయుండును. సుఖావకాశములు మిగులఁ గొలఁదిగనే యుండును. విహంగము లెగురుచు నెగురుచు నలసి విశ్రాంతిఁగొన నప్పుడప్పుడు వృక్షములపై వ్రాలుచుందమున మానవుఁడును స్వకార్యముల నాయాసముఁ జెంది వివిధవిలాసములవంకకుఁ బరుగెత్తుచుండును. అట్లు బాగుగఁ బరుగెత్తినను వానికి సంపూర్ణస్వేచ్ఛ దొరకదు. నేనిచ్చటఁ గూరుచుండి, స్వేచ్ఛాప్రదములగు నిన్నివస్తువులుండఁగనే మానవుఁ డెల్లపుడు చింతావిమగ్నుఁడై యేల యుండవలయుననువిషయమునే యాలోచించుచుంటిని."

తనకొమరితెగంభీరవదనము నవలోకించి యౌరంగజేబుగూడ

మిగుల గాంభీర్యమున నిట్లనెను:— "అమ్మాయీ! మానవునిబుద్ధి యెల్లపుడు ముందునకే పరువెత్తుచుండునని బహుశః నీవెఱింగియుండవు. తనకు లభ్యమగువస్తువునుండి క్రమక్రమముగఁ దనమనసు దొలఁగించి దుర్లభమగువస్తువుపై మనసు నిల్పుట మానవస్వభావము. వానిచింతాకష్టములకిదియే కారణము. కాని మఱియొకదృష్టిఁ జూచిన నది మానవునియుత్తమత్వమే యగును. దానిచే వానియాశయము లున్నతములై వానియభివృద్ధికిఁ గారణ మగుచున్నవి. ఒకసాధారణసైనికుఁడు సేనాని యగుట కిచ్ఛగించును. సాధారణసేనాపతి మంత్రిత్వము నాసించును. ఆమంత్రి సింహాసనసంపాదనేచ్ఛ నుండును. ఈవిధముగఁ బ్రతివ్యక్తియు నున్నతమర్యాదాపదవులకై పరీక్షించుచుండును. తుద కొకసామాన్యసైనికుఁడుగూడ నవకాశము లభించిన మకుటసింహాసనాధికారి యగుచుండుటయే దీనికి ఫలము. ఒకదేశముపై నధికారములభించినంతనే చుట్టుప్రక్కల నున్నదేశములపై వానిదృష్టి ప్రసరించుట సహజము. తనకొద్దనున్నభోగసామగ్రి యంతయుఁ జాలదని యెంచి యతఁడు పరవస్తువుల నపహరించు దురాశకు లోనగును. ఈదురాశయే చాబరు నల్పమగుసమర్కండుదేశమున నుండనీయక యతనిచే హిందూస్థానము నాక్రమింపఁజేసెను. అక్బరునకు సింహాసనారూఢుఁడగుసమయమునఁ గలరాజ్యముచే సంతృప్తి కలుగలేదు. అతఁడు తనజీవన మంతయు హిందుస్థానమందలి యన్యరాజ్యముల జయించుటయందే కడపివైచెను. వంగవిహారదేశముల నతఁడు స్వాధీనము చేసికొనెను. రాజపుత్రస్థానమందలి చాల రాజ్యముల నతఁడు తనసామ్రాజ్యమునఁ గలిపెను. గుజరాతుపైఁ దనయధికారము స్థాపించెను. బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యము నంతమొందించెను. హిందూస్థానమందలి విశేషభాగములపై మొగలులయధికా

తము స్థాపింపఁబడినను దక్షిణభాగ మంతయు సామ్రాజ్యాంతర్గతము కాలేదు. దానినిస్వాధీనపఱచుకొనుటకై నేను బ్రయత్నించుచున్నాను. ఇది యంతయు మానవుని యుచ్ఛ్రాయత్వమునకును ధైర్యశాలిత్వమునకును ఫలము.

బద—కేవలము తమయొక్కయుఁ, దమసంతానముయొక్కయు సుఖమునుగోరి యింతటిమహాసామ్రాజ్యము స్థాపించినవారు తమ యుచ్ఛ్రాయములు, ఘనతలు నెందఱిమానవులయభిలాషలఁ జంపివైచుచున్నవో యెందఱు తమ్మాలమున నపరిమితములగు నాపదలపాలగుచున్నారో, యెందఱు తిండిలేక పరమదరిద్రులగుచున్నారో తెలిసికొనుటకై యెన్నఁడైనఁ బ్రయత్నించిరా! ఈగౌరవసంపదలమూలమున నెందఱు నిర్ధనులుగ నొనర్పఁబడిరో! ఇంతటిసుఖవిలాససామగ్రి సమకూర్చుట నెందఱు స్వసుఖములఁ గోల్పోయిరో! దేశదేశవిజయమునకై యెందఱువనితలు విధవలైరో! బిడ్డలు దిక్కుమాలినవారైరో కదా! ఇంతటిమహాసామ్రాజ్యస్థాపనమున నెందఱు నిష్పాపులు వధింపఁబడిరో!—దేవరవారు నన్ను క్షమింతురుగాక. భగవంతుఁ డిట్టిదోసముల సైరించునా! నిర్భాగ్యులుగూడ భగవంతుని భృత్యులే కదా!

ఔరం—(సగర్వముగ) ఆభగవంతునియిచ్ఛల నంద ఱెఱుంగఁజాలరు. తద్భావనములఁ దెలిసికొనుట సుసాధ్యమగుకార్యము కాదు. కాని యతనిదృష్టికిఁ బ్రపంచమంతయు సమానమే యనుట మాత్రము నిస్సంశయము.

బద—ప్రపంచమునంతను సమానదృష్టితోఁ జూచుభగవంతుఁడు, మానవులఁ దనభృత్యులుగ నెంచుపరమేశ్వరుఁ డిట్టినిర్బంధముల నేల యిచ్చగించును! ఏదియో యొకవ్యక్తి సుఖవిలాసములకై

లక్షలకొలఁదిజనులమరణమును, కోట్లకొలఁదిమానవులదారిద్ర్యమును నతఁ డెట్లు సహించును!

పాదు—(సాశ్చర్యముగ) అమ్మాయీ! బదరున్నీసా! నేఁడు నీవిట్టిపారబాటుమాటల నాడనేమివచ్చినది! నీవంటి యింతటి గొప్పసామ్రాజ్యాధిపత్యము వహించుట భగవంతునియౌదార్యముగ నీవెంచుటలేదా! నిన్నిట్టిపదవి నుంచినవానికి నీవు కృతజ్ఞవు కావక్కఱలేదా! మఱియు మనయీమాట లన్నియు భగవంతునికి సమ్మతములు కాకున్నచో న్యాయాధికారులుఁ, బండితులు, దేవదూతయాజ్ఞకు విరుద్ధములని యనరా!

బద—మనకారణమున భగవంతునియన్యభృత్యుల కెట్టిహానియుఁ గలుగనప్పుడే మనకు భగవంతునియౌదార్యముఁ దలపనగును. కృతజ్ఞతమాటయా! ఆభగవంతుఁడు తనసేవకు నెట్టిస్థితిలో నుంచిన నందుండియే వాఁడతనియెడఁ గృతజ్ఞుఁడై యుండఁదగు. పండితన్యాయాధికారులప్రసంగముల కేమి! వారికి రాజధనమునుండి యాత్మజీవనమునకై కావలసినంతయుపాధి లభించుచున్నది. అన్యాయముపాలగుప్రజకూడ నేపండితునో, న్యాయాధిపతినో, తనపక్షమునఁ గలిపికొన్న, నాతనికి దండనము కల్గునటుల లేకున్న, నప్పు డాతఁడు తద్వ్యతిరేకముగఁగూడ ఫత్వా నొసంగఁగలఁడు. ఇట్టిస్థితిలోఁ బ్రతివ్యక్తియుఁ దనకార్య మేది భగవత్సమ్మతమైయున్నది, యేది తద్విరుద్ధముగ నున్నదియని యాలోచించుకొనవలయును.

ఔరం—భగవత్సృష్టి! దానిఁ జూచుటయుఁ దెలిసికొనుటయు మనశక్తికి బాహ్యములు.

బద—మహారాజా! భగవంతునిసృష్టి సామాన్యమానవునికిఁ గూడ సుజ్ఞేయమగునంత సౌష్ఠవముఁ గలిగియున్నది! ఒక్కసారి దేవర

వారు గగనమునందు దృష్టిఁ బఱపుదురు గాక. అచ్చట వేలకొలఁది, లక్షలకొలఁది నక్షత్రములు కన్పట్టుచున్నవి. కాని వానిలో నొక్కటి యైనఁ దనస్థానమును దాటి పోఁగోరుచుండుట లేదు. తనప్రకాశము నధికముఁ గావించుకొనఁగోరి యెన్నఁడు నేనక్షత్రమును రెండవనక్షత్రపుగాంతిపై నధికారము వహించుట లేదు. సృష్టిశాసనము తన్నే స్థితినుంచిన నది యాస్థితినే సంతోషముగ నున్నది. ఏకర్తవ్యనిర్వాహణమునకై తాను జన్మించినదో యాకర్తవ్యము నెఱవేర్చుచున్నది. దాని కెట్టినూతనదురాశయుఁ బుట్టదు. తన్మూలమున నది యెట్టియయోగ్యానుచితకార్యము నొనర్చుట లేదు. ఈనక్షత్రములు మాత్ర మాపరమేశ్వరునిసృష్టిలోనివి కావా! స్వసంఘమునఁ దిరుగుట, యాత్మీయపరిధుల నొలంగుటయు, వానికి భగవత్సృష్టిమూలముననే కలిగి నవిగదా! ఇట్టిస్థితిలో నన్నిటికన్న ముందుగ మనము వానికార్యములనే యుదాహరణముగఁ గొనవలయును. కాన, నెల్లరురాజులుఁ దమ తమరాజ్యములతో నేల సంతృప్తి నందరాదు! నిష్కారణముగ నన్యరాజ్యములపై నధికారము వహింపనేల? హిందూస్థానమును దామ స్వాధీనమొనర్చుకొనుటకుఁగాని హిందువులస్వాతంత్ర్య మపహరించి వారినిఁ దమబానిసలుగ నొనర్చుకొనుటకుఁగాని సమర్థుఁ డగు మొగలుల కెట్టియధికారము కలదు!

ఔరం — అమ్మా! నీవింకను నజ్ఞానురాలవు. సంపూర్ణ మగు ప్రపంచానుభవము నీకు లేదు. సృష్టిశాసనము, బలవత్తరుఁడు, నధికతరబుద్ధిశాలియు నగువాఁడు పరులదౌర్బల్యాజ్ఞానములవలనిలాభముఁ బొందఁజూచుచునే యుండునని మనకు నేర్పుచునే యుండును. ఈనక్షత్రములకు శక్తిసామర్థ్యములే యున్న నవి యెల్లపుడు యుద్ధమొనరించుచునే యుండుట నీవు చూడఁగలవు.

బల — మహారాజా! ఇది యంతయు మాయాబుద్ధిమత్త్వము. స్వరక్షణమునకై యేర్పఱచుకొనినది. పవిత్రుఁడగునాయీశ్వరుఁ డెన్నఁడును బలవంతులగువారందఱుఁ దమకన్న దుర్బలులను బ్రదుకనీయకుండుటను సహింపఁజాలఁడు. సామాన్యముగఁ బశుపక్షులు తమకన్న బలహీనులగువాని నంతమొందించుట మనము చూచునే యున్నాము. కాని ప్రాణులనెల్ల నుత్తముండ నేనని చెప్పుకొను మానవుఁడు తనదురాచరణములను సమర్థించుకొనుటకై యిట్టిమిషఁ గొనుట కేమియుఁ గారణము లేదు. భగవంతుఁడు మానవునకుఁ బుద్ధి నిచ్చియున్నాఁడు. మనసునఁ బ్రేమయు సమభావము నొసఁగినాఁడు. యుక్తాయుక్తవిచక్షణజ్ఞాన మొసంగినాఁడు. ఇట్టిస్థితిలోఁ బరులసౌఖ్యమునకై పాటుపడుటయు వారిమహాత్త్వాభివృద్ధులఁ దోడ్పడుటయుఁ బ్రతిమానవునకుఁ గర్తవ్యమై యున్నది. బుందేలఖండమందలి సైనికులయొక్కయు యోధులయొక్కయు సంఖ్య చక్రవర్తిసైన్యము నెదుట నత్యల్పమే యగును. కాని యదియే, చక్రవర్తిసైన్యము బుందేలఖండములోనికిఁ బోయి యచ్చటిప్రజల విపన్మగ్నులఁ గావించుటకు వారిపై వివిధదౌర్జన్యముల నెఱపుటకు వారిని నిర్భాగ్యులుగ బానిసలుగ నొనరించుటకుఁ దగినకారణము కాదు.

సరిగ నాసమయముననే పాదుషాయాగమనవృత్తాంతము విని బదరున్నీసాతల్లియు, నౌరంగజేబుప్రియభార్యయు నగునాయపాకూడ నచటికి వచ్చి మిగులవినయమునఁ గూరుచుండి యుండెను. ఆమె యీయదను మఱింత యుపయుక్తమని యెంచి తనకుమారైపక్షము వహించి యిట్లనెను:—"మహారాజా! బుందేలఖండము సమగ్రమగు న్యాయమును బొందఁదగినయవస్థయం దున్నది. ఛత్రసాలుఁ డాదాఁడు సంపూర్ణమగు మానవసౌభ్రాతృత్వమున నంతటి మహాత్కార్య

మొనరించియుండెఁ దత్ప్రతీకారమాతని ప్రార్థనము న్యాయమైనదే యని యంగీకరించినవాఁడే యొనర్పియుండఁదగినది. అదియుఁగాక బాదుషావారే స్వయముగ నాతని నేదైనవరముఁ గోరుకొన నాజ్ఞాపించియుండిరి. ఈసేవకునాలికి యతియోచితవిషయమునను జింత లేదు. కాని దేవరవారి యాజ్ఞానుసారముగనే చేయఁబడినప్రార్థనము తప్పక సఫలీకృతమగుఁగాక యని నేఁగోరుచున్నాను.

ఔరం—ఈరాజకీయవిషయములు సామాన్యజనులకు గ్రహింపరానంతక్లిష్టములై యుండును. ఛత్రసాలునికి వరము గోరుకొన ననుజ్ఞ యొసంగఁబడినది. ఆవరము నెఱవేర్పఁబడలేదు. ఇందుఁగూడ రాజనీతి యున్నది. ప్రజలు దీనిని ప్రతిజ్ఞాభంగమని యెంతురుగాక! రాజకార్యనిర్వాహకులగువారిట్టిప్రతిజ్ఞాభంగములను లెక్కఁగొనరు. అనుకూలసమయములఁ బ్రతిజ్ఞ లొనర్పఁబడుచుండును. ఇట్లు కాకున్న దేశమున శాంతిసౌఖ్యములు స్థిరముగ నుండఁజాలవు. నేఁడే కొన్నినియమముల నేర్పాటుచేసికొని తన్మూలమున బుందేలులకు స్వాతంత్ర్యమొసంగిన వారు రేపే యానియమములలెక్కఁగొనక వివిధవిద్రోహము లొనరింతురు. వారిస్వాతంత్ర్యము ఢిల్లీసామ్రాజ్యవిపత్కారణమగును. చిక్కుకొన్నసింగమును బోనునుండి విడిచివైచి తాను స్వయముగ నాపన్మగ్నుఁడై యాత్మరక్షణమునకై సాధనముల నాలోచింపుచుండుట బుద్ధిమత్త్వము కాదు.

బాదుషామాటల విన్న నాయసా యచ్చెరువందలేదు. ఔరంగజేబు స్వవచనభంగ మొనర్చియే యింతటి మహాసామ్రాజ్యము స్థాపించెనని యామె యెఱుఁగును. మురాదు, షుజాల కొసంగఁబడినవాగ్దానముల లెక్కఁగొననివాఁడు. మీర్జుమ్లానుబోలుస్వామిభక్తున కిడినవాగ్దానముఁ ద్రోసివైచినవాఁడు—ఇంతయేల—తనజీవనమంతయు విశ్వా

రారాధనముఁ గడప నిశ్చయించికొనియు, దానిని వీడినవాఁడు నగు దాని కొకసామాన్యరాజకుమారుని యెదుటఁ దనప్రతిజ్ఞానిర్వాహణముఁ గావింపఁదగు నావశ్యకత యేమున్నది? కాని బుందేలుల యుజాత్వమును బాదుషా యాక్షేపించుట నాయసా సహింపఁజాలదయ్యె. ఆమె సవినయముగ నిట్లువలికెను:—

“దేవా! ఈహిందువులు ప్రతిజ్ఞాభంగమ నెంతయుఁగనే యెఱుఁగరు. వారు పరుల మోసగింప నెంచుటఁ గాక పరుల మోసమునఁబడియే నశించిరనుటకుఁ జరిత్రలే సాక్షులు. వారు తమప్రతిజ్ఞలను బ్రాణములకన్న నెక్కువగఁ జూచుకొందురు. ఏనియమములపై స్వాతంత్ర్యముఁ బొందుదురో వానినే వారుల్లంఘించినైతు రనియు రాజ్యవ్యవస్థకు భంగముఁ గలిగింతు రనియుఁ దలఁపరాదు.

ఔర—మంచిది. ఇప్పుడీమాటలఁ జాలింపుఁడు. ఈవిషయమున నెప్పుడైన మంత్రులుమున్నగువారితో నాలోచించెదను.

తరువాతఁ గొంచెముసేపటివఱకు వివిధప్రసంగములు జరిగినవి. కొలఁదిసేపైనతరువాతఁ బాదుషా యచటినుండి రోషనారమందిరమున కేగెను.) బుందేలఖండమునకు స్వాతంత్ర్యము లభించునని యానాఁడు బదరున్నీసాయు, నాయసాయుఁ దలఁచిరి.

రోషనారమందిరమునఁగూడ నౌరంగజేబునకు బదరున్నీసాభవనమునందువలెనే యాదరసత్కారములు లభించెను. అప్పుడు రోషనార ప్రశ్నించుటచేఁ గొలఁదిసేపటికిఁ బూర్వము బదరున్నీసామందిరమున నడచినవృత్తాంతమంతయు సంక్షేపముగ నతఁ డామె కెఱింగించెను. దానిని విని యామె మనసునమిగుల నసహ్యించుకొనెను. ప్రసంగవశమున నాయసాయు, బదరున్నీసాయు బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యముపైఁ జాల పట్టుఁబట్టిరనియుఁ బాదుషామాత్రము దాని కంగీక

ల్పవలేదనియు నెఱింగి యప్పుడామె పాదుషామనసు విఱుగఁగొట్ట నదితగినసమయమని తలఁచెను. అప్పటికిఁ జంపతరాయలచేతిక్రిందినుండి వడి రణదుల్లహాఖాను ఢిల్లికిఁ జేరెను. చంపతరాయనిసేనలు లతనిని ఢిల్లీయందు విడిచి చనిరి. రణదుల్లహాఖానుఁ డానాటియుదయముననే ఢిల్లీకి వచ్చియుండెను. వెంటనే యతఁడు రోషనారాబేగమునుఁ గలిసికొని తనవృత్తాంత మంతయుఁ జెప్పి చంపతరాయలవిషయమున నెక్కుడుగ మొఱలిడెను. అప్పుడు రోషనార యామాట లన్నియు—మఱియుఁ దనపక్షముననుండి కొంచె ముప్పొంగారముఁ గలిపి—పాదుషాకుఁ జెప్పివైచెను. చంపతరాయ లవిధేయుఁడనియు విద్రోహియనియు, ఢిల్లీసామ్రాజ్యమునకు ఘోరశత్రు వనియు, నాతఁ డీసమయమున బుందేలులనందఱ సార్వభౌమునకు విరుద్ధముగఁ బురిగొల్పుచున్నాఁ డనియు జక్రవర్తి బాగుగ విశ్వసించునట్లు చెప్పివైచెను. "బుందేలనరపతు లందఱు నాంతరంగికముగ నాతనితోఁ గలిసిపోయి యాతనినే స్వాతంత్ర్యమార్గదర్శకునిగఁ జేసికొనినారు. ఇట్టిస్థితిలో వారికి స్వాతంత్ర్య మొసంగుట యింద్రునకు వజ్రమిచ్చుటయే యగును. దీనిమూలమున నిష్కారణముగ నాపదఁ గొనుట మంచిది కాదు. మఱియొకసంగతి. చంపతరాయ లెన్నిదినములవఱకు రణదుల్లహాఖానునిఁ దన చేతియందుంచి దేవరవారి నవమానించియున్నాఁడు. అందుచే దేవగడదుర్గవిజయానంతరమునఁ దత్క్షణమే సైన్యమంతయు బుందేలఖండవిజయమునకై పంపఁబడుట యుచితము. మఱియు బుందేలఖండమున సామ్రాజ్యసైన్య మెదురించుప్రయత్నము లన్నియు నెఱవేఱినపై రణదుల్లహాఖానుని విడిచినారు." అని యామె చక్రవర్తికిఁ బోధించెను.

మఱునాఁడు రోషనారాయుగ్రాగ్రహమునఁ గంచుకిరాయలు రణదుల్లహాఖానులిద్దఱు నాంతరంగికసభాస్థానమునఁ బాదుషావారియెదుటికిఁ గొనిరాఁబడిరి. వారిద్దఱును జంపతరాయలన్న మంటపడుచునే యుండిరి. అందుచే నాతనికి విరుద్ధముగఁ దాము చెప్పఁగలిగిన దంతయు వారు చెప్పివైచిరి. ముందుగ రోషనారయే యౌరంగజేబు మనసు విఱిచివైచెను. వారిమాటల విని యతఁడు మిక్కిలి క్రుద్ధుఁడయ్యెను. అప్పుడే యతఁడు బుందేలఖండమును—విశేషించి మహీజారాజ్యమును—విధ్వంస మొనరింప సాధ్యమైనంత శీఘ్రకాలమున నొకమహాసైన్యముఁ బంపవలయునని యాజ్ఞాపించెను.

కొలఁదిసేపటికిఁ గంచుకిరాయలు నిరతమందహాసముతో నాంతరంగికసభాస్థానమునుండి నెమ్మదిగ బయలువెడలుట కానవచ్చెను. అప్పటియాతనియానంద మపారము. తనచాతుర్యమునకై మిగుల నానందించుచు హీరాశుభకరణపర్వతసింహాలతోఁ జెప్పఁదగు దాంభికవార్తల నాలోచించుచుండెను. ఆనందమూలమున నాతనిపాదములు నేలపై నానుటలేదు—అతనికి విజయము లభించినది. ఇఁక నాతఁడు యశస్వి యగుటలో నెట్టిసంశయము లేదు. అనాఁడే యతఁ డటనుండి బుందేలఖండమునకుఁ బ్రయాణమొనర్చెను.

ఈవృత్తాంత మంతయు నాయషా బదరున్నీసాలకు నాఁడే తెలిసెను. వారు మనసున మిగుల దుఃఖించిరి. ఆయషా చాలసేపటివఱకు బదరున్నీసా నోదార్చెను. ఆమెకు ధైర్యముఁ జెప్పెను. కాని యేమియు లాభము లేకుండెను. బదరున్నీసా దుఃఖమగ్నయైయుండెను.

మఱునాఁటిప్రాతఃకాలమున బదరున్నీసా తనమందిరమునుండి యదృశ్యురాలై పోయినదనువార్త రాజమందిరమునం దంతట వ్యాపించెను.

పదునేడవప్రకరణము.

భ్రాంతినివారణము.

రాజా పర్వతసింహుఁడు మరణించుతఱి నాడినమాట లన్నియు నిస్పృహామూలమునను, విభ్రమమూలమునను జనించినవేయుండని చెప్పి హీరాదేవి విమలదేవునిచే నతినియమపరకర్మలఁ జేయించెను. పర్వతసింహునిశరీరమున కగ్నిసంస్కారముకాఁగనే చంపతరాయలు ఛత్రసాల దలపతులనుఁ దనసేవకాదిపరిజనమును వెంటనిడికొని మహోబాకు ప్రయాణమయ్యెను. విమలదేవునిపట్టాభిషేకసమయమున వచ్చెదమని చెప్పి తక్కిన గలనరపతులందఱుఁ దమతమస్థానముల కరిగిరి. ఇందు నాఁడు కనపడకుండఁ బోయినశుభకరణుఁడు హీరాదేవికి మరలఁ గన్పింపలేదు. అతఁ డచ్చటనుండి సాగరరాజదుర్గమునకుఁ బోయి యచ్చట నోర్ఛానుండివచ్చుసమాచారమునకై వేచియుండెను. అచ్చటనే యాతనికి భక్ష్యమిళితమగు విసముమూలమునఁ బర్వతసింహుఁడు మరణించెనని తెలియవచ్చెను. ఆసమయమున నాతఁడు తద్విషమ్మూలమున హీరాదేవి తనదౌర్మార్గ్యమును ద్యజించి సుమార్గమునకు వచ్చునని యూహించెను. కాని యాక్షణముననే యట్టిదుస్థితియందుఁగూడఁ జంపతరాయలనాశనమునకై యామె యత్యంతతాత్పర్యమున సైన్యమును సమకూర్చుచున్నదని యాతఁడు వినెను. ఇంతలోనే "నాఁటి గుప్తసమాలోచనసభయందలి రాజులందఱిసైన్యములును వచ్చి చేరినవి. వీరాధు తన్నాయకత్వము వహింపవలయును." అని తెల్పెడు హీరాదేవియాహ్వానపత్రిక యరుదెంచెను. ప్రతిజ్ఞాపిశాచగ్రస్తుఁ డగుశుభకరణుఁడు తత్క్షణమే యోర్ఛాకుఁ బయనమయ్యెను.

ఓర్ఛారాజమందిరమును జేరఁగనే యందఱికన్న ముందుగ నాతఁడు కంచుకిరాయనిఁ జూచెను. కంచుకిరాయఁ డతనితో "నేను సార్వభౌము నిట్లు సమాధానపఱిచితిని. బేగము నిట్లులొప్పించితిని." అని స్వాధిక్యపూర్వకములగుడంబము లనేకములు పలికెను. తనమాటల విని చంపతరాయలపై సార్వభౌముఁ డెంతటిక్రోధము వహించెనో వర్ణించుచు నాతఁడిట్లనెను.

"శుభకరణా! రోషనారాబేగముయోగ్యతనుఁ దెలివితేటలను నేమనివర్ణింతును. అన్నివిషయముల నామె హీరాదేవినిఁ బోలును. రణదులహాఖానుఁ డచటికిఁ జేరినతరువాత బేగ మెుక్కింత యాలసించిన బహుశః బుందేలఖండము ఢిల్లీసామ్రాజ్యచ్ఛత్రచ్ఛాయనుండి యెగిరియే పోయియుండును. బుందేలఖండమునకు స్వాతంత్ర్య మొసంగవలయుననువిషయమునఁ బాదుషా నెవరు పురికొల్పిరో తెలియదు. కాని మనభాగ్యవశమున నాకుఁ దోచుటచే వెంటనే పోయి బేగముతో నింకఁ గొంచెమైన నాలసింపరాదని చెప్పితిని. బేగముతోఁ జెప్పి యంతటితో నేనూరకుండలేదు. ఒకవైపున రోషనారాబేగముచే సార్వభౌముని మనసు విఱిపించితిని. మఱియొకవైపునుండి నేను స్వయముగఁ బాదుషాయాస్థానముఁ జేరితిని. ఇంక నేమున్నది. మహోబారాజ్యము విచ్ఛిన్నమొనర్చ నాజ్ఞనిప్పించియే నేనటనుండి కదలితిని. వచ్చుసమయమున సార్వభౌముఁడు నాకుఁగూడ నొకరాజభక్తిప్రమాణపత్రము నిప్పించెను."

తిరస్కారదృష్టుల నీక్షించుచు శుభకరణుఁ డాతనిమాటలను వినుచుండెను. అతఁ డేదియో సమాధాన మీయఁగోరుచుండ నంతలో హీరాదేవి యట కేతెంచెను. ఆసమయమున నామె మొగమున మాయాదుఃఖముయొక్కయు, వాస్తవికానందముయొక్కయు ఛాయ

లు సమ్మిళితములై కన్పట్టుచుండెను. శుభకరుని(జూచినంత నామె యానంద మధికతర మయ్యెను. ఆసమయమున దానిని గుప్తముగనుంచుటయు నుచితమని యామె తలఁపక ప్రసన్నతతో నిట్లనెను.

“ ఆహా! మీరు వచ్చినారు! సార్వభౌముఁడు మిమ్ముఁ జంపతరాయరాజ్యవిధ్వంసమునకై నియోగించినాఁడని మీరు వినియే యుండవచ్చును. మీరు బుందేలఖండమాండలికాధీశులసైన్యముల నన్నిటిఁ గూర్చుకొని మహోబాపై దండు విడియవలయునని ఢిల్లీనుండి రాజాజ్ఞాపత్రము వచ్చినది. మఱియు మీకు సహాయముగ ఢిల్లీనుండి సార్వభౌమునిసైన్యముఁగూడ వచ్చుచున్నది. ఆవశ్యకత కలిగిన సార్వభౌముఁడు స్వయముగ వచ్చును. అంతరంగికసభయందలి మననిర్ణయము శీఘ్రముగనే నెఱవేఱునని తోఁచుచున్నది. కంచుకిరాయలు తనకర్తవ్యము నతినిపుణతతో నిర్వహించెను. బుందేలఖండమందలి యధికమాండలికసైన్యములు మీకై మహోబామార్గమున నిరీక్షించుచున్నవి. ఎల్లుండియే మహోబాప్రయాణమునకు నిశ్చయింపఁబడినది. ఆనాఁడు స్వప్రతిజ్ఞానిర్వహణమునకై చక్రవర్తియాజ్ఞాపాలనమునకై మీకుఁ దత్సైన్యాధిపత్యము వహింపనగును.”

శుభకరుఁ డత్యంతవ్యథితహృదయుఁడై మహోబాదేశముపై కేగుసైన్యమున కాధిపత్యము వహించెను. ఇప్పుడు మనము మహోబారాజ్యవినాశనమునకుఁ గాక బుందేలఖండభావిసుఖాశావినాశనమునకై బయలుదేఱుచున్నాము. చంపతిరాయవిధ్వంసమునకై వెడలుచున్నారము. సమరదేవతారాధనమునకై కాక యనుచితకపటహత్యాచరణమునకై యరుగుచున్నాము. అని యాతనియంతరాత్మ చెప్పుచుండెను. సైన్యవందన మందుకొనుసమయమున, నశ్వారూఢుఁ డగునప్పుడు, ప్రయాణానుమతి నొసంగువేళఁ దుదకు స్వాశ్వచాలనసన్నా

ప్రాతఃకాలమున నాతనిమొగముపై సమూలముగునిరుత్సాహమే కానవచ్చెను. కాని శుభకరుఁడు మహోబాదేశమునకుఁ బోవు[illegible]లఁది నాతనిమనము ప్రతిజ్ఞాపిశాచాధిష్ఠిత మయ్యెను. అతనిమాత్రతేజోభాసితమగువదనము రాక్షసతేజోమిళిత మయ్యెను. అతనిమాటల స్థైర్య మానురస్థైర్యసమ్మిళిత మయ్యెను. ప్రఖరకిరణసంతప్తభువనుఁడగు మధ్యందినమార్తండునిమాడ్కి శుభకరుఁడు భయంకరుఁడై యుండెను. తదధీనులగు సత్సైన్యపతులకుఁగూడ నతనిఁ జేర భీతిప్రదముగ నుండెను. సైన్యములు తమయధిపునివదనము వీక్షించుట మానివైచెను. ఒక్కక్షణమైన వ్యర్థము కాకుండ శుభకరుఁడు మహోబాకుఁ బోవుచుండెను.

విజయమాటలచేఁ జంపతిరాయలు తనప్రార్థనాపత్రమును బుందేలఖండనరపతులందఱు నారీతి నవమానించిరని యెప్పుడెఱిఁగెనో యప్పటినుండి యతనికాపాదమస్తక మగ్నితప్తమైన ట్లుండెను. స్వాతంత్ర్యప్రాప్తికై యందఱు నైక్యమునందు ప్రయత్నించుట యెల్లరవిధియానియుఁ దత్కర్తవ్యనిర్వహణమున సాయపడకుండుట దాని నిరాకరించుట, తద్వ్యతిరేకమగుప్రయత్న మొనరించుట, దేశక్షేమమును, ప్రజాకల్యాణమును, భ్రాతృదయను, సత్యౌదార్యసర్వసముచ్చయమునుఁ, బట్టిచూచిన మహాపరాధమనియు నతఁ డెల్లప్పుడుఁ దలఁచుచుండెను. అందులకే ముందుగ నీగృహశత్రువుల నిర్మూలింప నతఁడు నిశ్చయించుకొనెను. మహోబాకుఁ బోయి యతఁడు యుద్ధమునకై సంపూర్ణప్రయత్న మొనరించెను. నిత్యముఁ బ్రాతఃకాలమునుండియే మహోబారాజప్రాసాదమునెదుట నాయుధములరాసులు కూడుచుండెను. సాయంకాలమువఱ కవి యన్నియుఁ బంచి యొసఁగబడుచుండెను. శస్త్ర

మును పదునైదుదినములవఱకుండెను. శత్రువుల యుపయోగ మంత్రియు స్వసోదరుల వధించుటకే కదా యని ఛత్రసాలుఁడు మిగుల విచారించుచుండెను. "మనము మనసోదరులనే దేశద్రోహులని యెంచి చంపినచో నింక చక్రవర్తిసైన్యముతో నెవరిసాయమునఁ బోరెదము! ఇంక స్వాతంత్ర్యప్రాప్తి యెవరికొఱకు! శుభకరణునిఁబోలు వీరపురుషుని హృదయమునందలి వైరబంధనములను త్రెంప యత్నించి, యతనికి లోబడియైన, లేకున్న నతనినుండి త[illegible] మొనరించియైన, శక్తి లమొనర్చినచో, బుందేలభూపతులను శత్రువులఁగా నెంచి వారిపై నాయుధముల నెత్తుటకు మాఱుగ వారి శంకితాలోచనముల మాన్పి వారిని స్వాతంత్ర్యయుద్ధసంసిద్ధుల నొనర్పఁ బ్రయత్నించినచో, స్వాతంత్ర్యమార్గ మెంతసుగమమగును! పరస్పరవైరముల మాని బుందేలఖండమందలి నష్టశేషమగుశక్తిని నాశన మొనర్పుటకు మాఱుగ నేకసూత్రగ్రథితముఁ గావించిన నది యెంతటి బలాఢ్యము, నజేయము, నభేద్యము నగును." ఇట్టి యనేకాలోచనలచే ఛత్రసాలునిమనసు నిండియుండెను. కాని స్వాతంత్ర్యప్రాప్తికై తనతండ్రి యొనర్చుప్రయత్నములఁ గాంచిన నాతనివిచారము హృదయముననే యంతరించుచుండెను. ఉత్తమమగు బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యధర్మము మనసున నిడికొని, యనేకవత్సరములనుండి నిరతప్రయత్నములఁ గావించుచున్న నాతండ్రి యెన్నఁడును బుందేలఖండమున కహితకరమగు కార్యముఁ గావింపఁడని భావించి యతఁడు తనయాలోచనల మనసుననే యణఁచి యుంచుచుండెను. నెమ్మదినెమ్మదిగ దినము లనేకములు గడచిపోయెను. తుదకు సంగ్రామావసరము హఠాత్తుగ వచ్చెను. చంపతరాయని సైన్యము మహేబానుండి వెడలకమున్నే శుభకరణునిసైన్యము మహేబాకైదుక్రోశములదూరమునకు వచ్చెను. చంపతరాయ లది చూచి

ముతింతకు సిద్ధుఁ డయ్యెను. ఛత్రసాలుని కొకమహాసైన్యాధిపత్యము స్వీకరింప వలయ్యెను. తలపతికుమారుఁడుఁగూడ జనకునితోడి యాహవమునకు సంసిద్ధుఁ డయ్యెను. చంపతరాయని విపులతురంగము మహేబాసైన్యమునకు ముందు పరుగిడఁ దొడంగెను. ప్రయాణసన్నాహము దెల్పు రణదుందుభులు కర్కశధ్వానము లొనర్పసాగెను. మహేబాసేవకులు బుందేలఖండరాక్షసులతోడి యాహవమునకై శీఘ్రముగ ముందునకు రాఁదొడఁగిరి.

సంగ్రామప్రయత్నముల నొనర్చి శుభకరణుఁడు చంపతరాయసైన్యాగమనము నిరీక్షించుచుండెను. అసమయముననే చంపతరాయవదననిర్గత మగువింధ్యవాసినీజయజయధ్వానము స్పష్టముగ శుభకరణునికర్ణములఁ బడెను. ఆజయధ్వానమునకుఁ బ్రతిధ్వానము వినవచ్చుటయుముందుగనే శుభకరణుఁడు తనసైన్యములకు మహేబాసైన్యాక్రమణమునకై యాజ్ఞ నొసంగెను. తత్క్షణమే సేనాపతియాజ్ఞ నిర్వహింపఁబడెను. శూలధారులు శూలములను, భల్లహస్తులు భల్లములను బైకిఁ దీసిరి. శతఘ్నులు ధ్వనింప మొదలిడెను. తుపాకులగుండ్లు పేరువిడుచుండెను. ఖడ్గములు విద్యున్నిభముగఁ బ్రకాశించుచుండెను. అశ్వికులుఁ, బదాతులు, భల్లధారులు, శతఘ్నిధారులు, వీరులు, యోద్ధలుఁ, దత్క్షణమే యొక్కమాఱుగఁ జంపతరాయలసైన్యముపైఁ బడిరి.

చంపతరాయలసైన్య మాప్రతిఘటనమునకుఁ దగినసమాధాన మొసంగెను. ఖడ్గధారులతోఁ బోరాడసాగిరి. ఎట్టిసైనికుల నట్టివా రెదుర్కొనిరి. కాని యుద్ధము చాలకాలమువఱకు జరుగలేదు. కొలదిసేపటిలో వ్యవస్థయంతయు భగ్నమై రణక్షేత్రమంతయు భిన్నభిన్నమయ్యెను. రెండుసైన్యములును సంకులయుద్ధ మొనరించెను. ఆస

మయమున శత్రుమిత్రనిరూపణము లేకుండెను. వయోబలాదులయం దెవనికి సమఁడగుసైనికుని వాఁడు వెదకికొనుట మిగులఁ గఠినమ య్యెను. ధర్మయుద్ధ మసంభవ మయ్యెను. భల్లధారులు, శూలధారు లపైని, శూలధారులు శతఘ్నిధారులపైనను బడి యొద్దియో యొక విధమునఁ దమయెదుటఁ బడినవైరినిఁ జంపివైచుచుండిరి.

మొదటినాఁడు చంపతరాయనికే విజయము లభించెను. దలప తిరాయనియసమానపరాక్రమమువలనను శుభకరునిసైన్య మొక క్రోశముదూరము వెనుకకుఁ బోయెను. ఆనాఁడు జనకతనయులకు ఘోర సంగ్రామము జరిగెను. ఛత్రసాలకుమారుఁడు ఖడ్గ మొరనుండియైనఁ బైకిఁ దీయలేదు. పితృపుత్రులపోరాటము వీక్షించుచుండెను. ఇంత మందివీరులు పరస్పరవైరము వీడి బుందేలుల వాస్తవికవైరులతోఁ బోరాడిన బుందేలఖండము క్షణముకాలములో స్వతంత్రమగుఁగదా యని యతఁ డాలోచించుచుండెను. తనసోదరులపైనే ఖడ్గము దూ యుట మహాపరాధమనియు నన్యాయమనియు నతనికిఁ దోఁచుచుం డెను. కాని దలపతిరాయనిమనసునమాత్రము పోరాటపుఁగోరికతప్ప మతియేమియు జనింపలేదు. చంపతరాయ లొనర్చుకృతంతయు బుందే లఖండక్షేమమునకే యని యతఁడు దృఢముగ నమ్మియుండెను. కావు ట్టియే యతఁడాదినమునఁ బ్రాణములొడ్డి యమునిభాతిఁ బోరొనర్చెను. శుభకరుఁడతితీవ్రముగ ముమ్మారు చంపతరాయలసైన్యము నెదు ర్కొనెను. కాని దలపతిరాయనియుద్ధసామర్థ్యమువలనను నతనికి ముమ్మారును వెనుక కడుగిడనయ్యెను. ఇంతియేకాక మూఁడవమారు శుభకరునిసైన్యము క్రోశముదూరము వెనుకకు మరలెను. అంతతీవ్ర ముగ దలపతిరాయలు శుభకరునిప్రతిఘటనమునకుఁ బ్రత్యుత్తర మొసఁగెను. చంపతరాయలు దలపతిశౌర్యమును మిగులఁ గొనియా

డెను. సంధ్యాసమయమున దలపతిరాయనిఁ బ్రశంసించుచుఁ జంపత రాయనిసైన్యములు తమశిబిరములఁ జేరెను.

శుభకరుఁడును సామాన్యవీరుఁడు గాఁడు. ఒక్కయపజయ మున వెనుకకుమరలువాఁడు గాఁడు. మరునాఁడు సూర్యోదయము కాఁగానే యాహవప్రయత్నము కొనసాగుచుండెను. కొలఁదిసేపటికి యుద్ధ ప్రారంభమయ్యెను. అనాఁ డన్నపానములచింత యొకనికి లేదు. రవి యస్తమించుదనుక నల్లే యుద్ధము జరుగుచుండెను. శుభకరుని సైన్యమును జంపతరాయలసైన్యము తీవ్రముగఁ బ్రతిఘటింపసాగెను. కాని యాసైన్యపంక్తి నది భేదింపఁజాలకపోయెను. మహావీరులు పర స్పరయుద్ధమున మరణించుచుండిరి. శవరాశి పడియుండెను. రక్తవా హినులు ప్రవహించుచుండెను. అభయంకరసమరరంగదృశ్యమును, నా త్మసోదరరక్తవాహినులను, శవరాసులనుగాంచి ఛత్రసాలుఁ డతిదుః ఖితుఁ డగుచుండెను. తనసోదరుల యాయమానుషమారణము నాతఁ డు చూడఁజాలకుండెను. ఆనాఁడుగూడ నతఁడు పోరాడలేదు. ఖడ్గ మొరనుండి తీయలేదు. ఊరక యుద్ధమును జూచుచుండెను.

రెండవనాఁటిభయంకరయుద్ధారంభమునకు ముందుగ నతఁడు తనతండ్రియొద్దకేగెను. వాఁడు పోరెట్లు సలుపవలసినదియుఁ జంపతరా యలు తనసేనానులకు బోధించుచుండెను. శౌర్యలక్ష్మియుత్తుఁ డగు దలపతి రాయలు తదేకచిత్తమునఁ జంపతరాయలమాటలువినుచుండెను. చారణులు, పటుకగాయకులుఁ జంపతరాయలమాటలు సమాప్తినొందు నెప్పుడా, వీరరసమానసోత్సాహజనకములగు గీతముల మనము మొద లిడు దెప్పుడా యని నిరీక్షించుచుండిరి. ఇంతలో యువరాజగుఛత్ర సాలుఁడు ముందునకు వచ్చి చంపతరాయనితో నిట్లనియెను:—

"తండ్రీ! ఈయుద్ధము కడు నిర్దయమై యున్నది. ఈయన్యో

న్యయుద్ధమున బుందేలఖండమునకుఁ గలుగులాభ మేమి? బుందేలుల మారణమున బుందేలఖండమున కేట్టిహితము చేకురును? ఈయంతః కలహములనే, పోరాటములనే బుందేలఖండపుశక్తి యంతయు నశించి పోయిన, దానియసమానక్షాత్త్రతేజము మంటఁగలిసిన, నాకలహాగ్ని నే యంతమొందివీరు లాహుతియైన, నింక స్వాతంత్త్ర్యప్రాప్తి యెట్లు! ఈయుద్ధమున బుందేలఖండమున కేహితమును జేకుఱదని నాతలంపు.

చంపతరాయ లాశ్చర్యక్రోధముల నిట్లనియె:—"ఛత్త్రసాలా! పిఱికిమాటల నాడుచున్నావా! బుందేలులహిత మెందుఁ గలదో నేను బాగుగ నెఱుఁగుదును. స్వాతంత్త్ర్యదేవీసేవనే తనజీవనమందలి యధికభాగముఁ గడపినవానికి నీబోధనము ధృష్టతయే యగును. నీ యిట్టిపిఱికిమాటల విని నాకధికవిచారము గలిగినది. మరల నెప్పు డైన నిట్టిమాటల నాడితివేని—" చంపతరాయలు తనక్రోధమును మనసుననే యడఁచి యుంచుకొనెను. చారణులుచ్చైఃస్వనమున బుందేలశౌర్యగానము మొదలిడిరి. చంపతరాయదలపతిరాయాది వీరు లుత్సాహభరితు లైరి. రణదుందుభులు తీవ్రముగ ధ్వనించెను. గగనభేది యగువింధ్యవాసినీజయజయధ్వానము విజృంభించిపోయెను. సమరరంగముఁ జొచ్చి యోధులు రణదేవతను బ్రసన్న నొనర్ప యత్నించుచుండిరి. కాని ఛత్త్రసాలుఁ డానాఁడును బోరాడలేదు. ఆనాఁడు నాతనికృపాణ మొరయందే యుండెను.

బుందేలఖండమున నీయన్యోన్యయుద్ధముచాలదినములవఱకుజరుగుచునే యుండెను. కాని సమాప్తి నందలేదు. అల్లయ్యుఁ జంపతరాయ లిన్నినాళ్లు నెన్నఁడు నపజయముఁ గాంచి మఱలియుండలేదు. కాని యట్లే యింకఁ గొలఁదిదినములవఱకు జరగిన నానాఁటికి నవస్థ కష్టతర మగుచుండు ననియు యోధులు క్రమముగ నాశనము నం

ముదురనియు నతఁడు నిశ్చయముగ శంకించెను. శుభకరణునిసైనికులు గూడ కొందఱు నిరుపయోగులే యైరి. కాని హీరాదేవి మాటిమాటికి నూతనసైనికుల నంపి తత్స్థానము నింపుచుండెను. అందుచే శుభకరణునిసైన్య మింకను ముట్టడిలో నిలిచియుండెను.

శుభకరణచంపతరాయలసైన్యముల కంటికిని సమానముగు భయంకరయుద్ధముసంభవించినను జంపతరాయలపక్షమే బలవత్తరముగ నుండెను. శుభకరణునిసైనికులు చాలమంది మరణించిరి. ఔరంగజేబున కీవార్త తెలియఁగనే యతఁడు చంపతరాయల నోడింప యత్నించుచుండెను. చక్రవర్తి ప్రచండసైన్యము తమ్ము ముట్టడింపవచ్చుచున్నదని వినినను జంపతరాయునిధైర్యము వీడలేదు. అతఁడుఁ దత్ప్రతిఘటనమునకై సంసిద్ధుఁ డయ్యెను. చక్రవర్తిసైన్యము హఠాత్తుగ వచ్చుటఁ గాంచిన నతనికి రవ్వంతయుఁ జింత కలుగలేదు. ఛత్త్రసాలుఁ డిన్నిదినములనుండియు దూరమున నుండియే యాహవవైచిత్రిఁ గాంచుచుండెను. కాని యిప్పు డాతఁడు సందు దుమికెను. తనకృపాణము నొరనుండి బహిర్గత మొనర్చెను. అతని యద్వితీయోత్సాహముగాంచిన మిగిలియున్నచంపతరాయసైనికులకు నూతనాశోత్సాహములు గలిగెను. చక్రవర్తి శుభకరణుల సంయుక్తసైన్యములకు వారు కాలులపగిదిఁ గన్పట్టఁదొడఁగిరి.

ఔరంగజేబు మహాకుటిలనీతిజ్ఞుఁడు. దూరదర్శి. అతఁడు శుభకరణునిసైన్యసహాయమునఁ జంపతరాయలఁ బట్టుకొన నుపయుక్తమగు స్థానము వెదకి యందుండియే ముట్టడి నారంభించెను. రెండువైపుల నుండియు భయంకరసమర మారంభ మయ్యెను. శుభకరణపార్శ్వభాగములసైన్యము సంఖ్యనుబట్టి యత్యధికతరముగ నున్నను నౌరంగజేబున కు గృహశత్రువగు శుభకరణునిసహాయము లభించినను దత్ప్రతిఘ

టనముల నొక్కించుకరైన లెక్కఁగొనక చంపతరాయలవఱుమందలి వీరు లనేకులు తమపరాక్రమసామర్థ్యముఁ బ్రకటించి శౌర్యమునఁ బోరాడి శత్రుప్రాణముల హరించి తమప్రాణముల నర్పించిరి.

చంపతరాయనిశూరులు మరణించుటఁబట్టి తత్సైన్యము దుర్బలము కాఁజొచ్చెను. సగముమంది శుభకరణునితోఁడియుద్ధమున నుపశమించిరి. మిగిలినవారు మిగుల నాయాసముఁ జెందియున్నయదనువనే ఢిల్లీసైన్యము నెదిరింపనయ్యెను. ఏబుందేలులకై తాను పోరాడుచుండెనో వారే తనశత్రు లగుటయు, నావశ్యకతకలిగినప్పు డెవని విశ్వసింపవలసియుండెనో, వారే విశ్వాసఘాతకు లగుటయుఁ జంపతరాయలు చూచెను. ఇప్పు డాతని కెవరిపైని విశ్వాసము గలుగుట లేదు. ఇఁక మహీబాను రక్షింపఁజాల ననియు నాతఁడు తలఁపసాగెను. అతఁడు తనకన్నులయెదుటనే చక్రవర్తిసైన్యము మహీబాను విధ్వంస మొనర్చుట సహింపఁజాలక మహీబాను వీడిపోయెను. బుందేలఖండ స్వాతంత్ర్యయోధులు తుద కరణ్యవాసముఁ గైకొనిరి. స్వీయపరాక్రమముల యవనసైన్యవిధ్వంస మొనరించుచుండిన ఛత్రసాలదలపతిరాయ లిరువురుఁ జంపతరాయలఁగూడి యడవి కేగిరి. ఛత్రసాలుని తల్లి సరళాదేవియు వారివెంటఁ జనెను. ఇప్పుడు చంపతరాయనివెంట నియతులగునేఁబదిమందివీరులుమాత్ర ముండిరి. ఐనను హీరాదేవి యచ్చట సైన్యసంగ్రహ మొనర్చుచునే యుండెను.

మహీబాపై సామ్రాజ్యపతాక లెగురసాగెను. హీరాదేవియానందమునకు మేర లేకుండెను. చంపతరాయలు పత్నీపుత్రద్వితీయుఁడై మహీబానువీడిపోయినట్లే యీప్రపంచమునుండికూడ వెడలిపోవలయు నని మాత్రమే యిప్పుడామె యాస. తనకుఁ దనభర్తకు రాజ్యైశ్వర్య

ములనిప్పించిన చంపతరాయలనే యామె యాతని యువ్వారణ్యముల పాలొనర్చెను.

హీరాదేవి సాధ్యమయినంతవఱకు బుందేలఖండమునంతటిబలమునంతను నేకమొనర్చి చంపతరాయనికి విరుద్ధముగఁ బాదుషాకు సాయమొనంగుచుండెను. దినదినము నెచ్చటనో యొకచోటఁ జక్రవర్తిసైన్యములతోఁ జంపతరాయనికిఁ బ్రతిఘటనము గలుగుచునే యుండెను. ఆకాలమున ఛత్రసాలదలపతులు తమప్రాణములనొడ్డి యసాధ్యప్రాయమగు పరాక్రమము నెఱపుచునే యుండిరి. కాని వారియనుచరులగు సైనికులు క్రమముగ నశించుచునే యుండిరి.

తుద కత్యంతశోచనీయమగునవసరము తటస్థించెను. సాభాగ్యసింహుఁ డొకనాఁడు కాననమున నెందేని శత్రువులజాడ నరయఁ గోరి తిరిగెను. చంపతరాయని కిటునటుఁ దిరుగుచుండ నొకపొదక్రింద వానికళేబరము కానవచ్చెను. వానియంత్యక్రియల నిర్వహించి చంపతరాయ లొకజాతిగుట్టపైఁ గూరుచుండి యుండెను. ఛత్రసాలదలపతులు సమీపమున నాసీనులై యుండిరి. సరళాదేవి శోకదగ్ధాంతఃకరణయై పతిపుత్రుల హీనావస్థను గాంచుచుండెను. వారియనుచరు లందఱు మరణించిరి. చాలసేపు శోకనిమగ్నుఁడై యుండి చంపతరాయలు శ్మశానశాంతితుల్యమగు నాశాంతిని భంగపరచుచు నిట్లు నుడివెను.

« అత్యంతవికటమగు నవస్థ సంప్రాప్త మయినది. పోరాడి ప్రాణము లర్పింపవలయును. లేదా నిర్లజ్జులమై శత్రుహస్తముల నాత్మార్పణ మొనరించుకొనవలయును. వేరుమార్గము లేదు. బ్రదికి యుంటయా, మరణించుటయా; పోయి శత్రువునకులోఁబడి సిగ్గుమాలి జీవనముఁ గడపుటయా, లేక వైరి నెదిరించి పోరాడి నిష్కలం

కులమై యొకటిరెండుజాములలో వీరగతి నొందుటయా !" యనుపని యమే యిప్పుడు నిర్ణేయము. మరణించుట సులభమే యగును. కాని మరణసమయమునఁ గన్నులయెదుటఁ గన్పట్టు మాతృదేశదురవస్థాచిత్రి మనోవ్యావేదనాకరముగ నుండును. అయిన జీవించియుందమా ! బ్రతికి ప్రతిజ్ఞాభ్రష్టుఁ డగునౌరంగజేబునకు బానిసలమై యుందుమా! ఛీ! అట్టి జీవనము నరకవాసముతో సమము. మరణించినపై స్వర్గముఁ జేరి యమరులకు బుందేలులదాస్యవృత్తాంతము వినిపింపఁగలుగుదుము. బానిసలమై యిచ్చటనేమి యొనర్పఁగలము ? ఇంక నేను నిశ్చయించుకొంటిని. అమరులకర్ణములఁ దెరచుటకై వారిదృష్టి బుందేలులదాస్యదుర్దశవైపు కాకృష్ట మొనరించుటకై సాధ్యమైనంతశీఘ్రముగ నేను దివిజులచరణసన్నిధిఁ జేరెదను. ఇప్పుడు ముందుగఁ గానవచ్చినశత్రుసమూహముపై దుమికెదను. నాప్రాపంచికకర్తవ్యము ముగిసినది. బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యసంపాదనమునకై నాయోపినకొలఁదిఁ బ్రయత్నించితిని. ఇంక దేవతలసన్నిధిఁ జేరి బుందేలుల స్వతంత్రుల నొనర్ప వారిఁ బ్రార్థించెదను. (భార్యఁజూచి) నీవు నిరర్థకముగ శోకింపకుము. ఛత్రసాలా ! దలపతీ ! మీరును దుఃఖింపకుఁడు. ఇక నేను రెండుమూఁడుజాములవర కుండువాఁడనే. ఆకాలము మనకు సంతోషమునఁ గడపనగును. రండు. మనము ప్రేమపూర్వకాలింగన మొనర్చుకొందము. మనయంతిమజీవనానందానుభవముఁ గొందము. ఇఁక నేను శాశ్వతముగ మీనుండి వేఱయ్యెదను.

సరళాదేవి యింతదనుక వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచుండెను. ఇపు డామె గుండెబ్రద్దలగునట్టు లేడ్వఁదొడఁగెను. ఆమెవైపుఁ జూచి చంపతరాయ లిట్లనెను.

“ నీకుఁ బిచ్చియెత్తినదా యేమి ! వనమున నలుగడల వైరిసై

నికులు సంచరించుచున్నారు. వారేవేళ వచ్చి మనపైఁ బడుదురో తెలియదు. ఆసమయమునఁ బరస్పరాలింగనదర్శనసంభాషణాద్యభిలాషలు మనసుననే యుండిపోవును. తన్మూలమున శత్రువుల నుఱుమాడుటయుఁ గష్టసాధ్యము కావచ్చును. కాన నిప్పుడే మనకోర్కెల నెరవేర్చుకొందముగాక. ”

సరళ యేడ్చుచుఁ దనపతిపాదములపైఁ బడిపోయెను. ఛత్రసాలుఁడు సాశ్రునయనుఁడై తల్లిదండ్రులదెసఁ గాంచుచుండెను. కాని తాను శోకించుచున్నట్లు జనకునకుఁ దెలిసిన నతఁడు మిగుల దుఃఖించునని యెఱింగి యెట్లో శాంతివహించెను. చంపతరాయలు భార్యను చరణములపైనుండి లేవనెత్తి యిట్లు నుడివెను.

“ ఇఁక మనము స్వర్గమునఁ గలిసికొందుము. నేను ముందుగ దివి కేగి యచ్చటవలయునేర్పాటు లొనరించి యుండెద. అంతదనుక నీవు నీమిగిలియున్నకార్యము నెరవేర్పుము. ఛత్రసాలుఁ డింకను గుజ్జువాఁడు. వానికి శాంతిధైర్యము లొనఁగూర్ప మాతృప్రేమ యావశ్యకము. వాఁడు యుక్తవయస్కుఁడైనంత నీవు నాయొద్దకురమ్ము. ఛత్రసాలా! నాజీవనమునందతిమహానుభవము నొకదానిని నీకెఱింగింపఁగోరుచున్నాను. దానిని సావధానుఁడవై వినుము. నాచేనైనప్రమాదము మరల నీచేఁగూడఁ గాకుండ శ్రద్ధాళుఁడవై మెలంగుము.”

యువరాజగుఛత్రసాలుఁడు చేతులఁగట్టుకొని యవనతశిరస్కుఁడై తండ్రియెదుట నిలిచి యుండెను. దలపతిరాయలు నట్లే యతని సమీపమున నిలిచి యుండెను. ఇరువురును దాత్పర్యమునఁ జంపతరాయలమాటల నాలకించుచుండిరి.

చంపతరాయలు తనపూర్వజీవనముపై సింహావలోకన మొనరించి యీరీతి నుడువ మొదలిడెను.

"ఛత్రసాలా! యుద్ధము ప్రారంభించినపై నొకమాఱు వ్యర్థము సువర్ణవరరక్తపాతము కూడదని నీవు నాతోఁ జెప్పియుంటివి. నీయా మాటయొక్క మూల్యమును నేను కనువాలన్యముగ నెఱిఁగితిని. నేను స్వాతంత్ర్యమును గోరి కాఁగలప్రయత్నమంతయు నొనరించితిని. సుఖవిలాసాదులఁ దృణీకరించి రాత్రిందివములు స్వాతంత్ర్యప్రయత్నమునందే మునిఁగి యుంటిని. సర్వకాలముల నదియే నాలక్ష్యమై యుండెను. మహిమాబారాజ్యసింహాసనారూఢుఁడనై యున్నవేళ, నంతఃపురమున విశ్రాంతిఁ గొనుసమయమున, నాలయమున దేవీపూజాకాలమున, నెల్లపుడు నేను స్వాతంత్ర్యచింతామగ్నుఁడనే యైయుంటిని. మఱి యొండేదియు నాకన్నుఁడుఁగానిపించుటయే లేదు. ప్రథమమున నేనౌరంగజేబునకు నామగధయుద్ధమున సాయ మొనరించి యుంటిని. మరల నిప్ప డాతనిమీఁదనే యాయుధ మెత్తితిని. మొదట శుభకరణుఁడు నేనుఁ గలిసి పోరాడుచుంటిమి. ఇప్పుడు మేమన్యోన్యవైరమున మునిఁగి యున్నాము. ఒకప్పుడు నేను హీరాదేవి నోర్ఛాసింహాసనారూఢ నొనర్చుట యుచిత మని భావించి యుంటిని. ఇప్పుడామె సైనికులతోఁ బోరాడుట యావశ్యక మని తెంచుచున్నాను. కాని పరస్పరవిరుద్ధము లగు నీసర్వకార్యములను స్వాతంత్ర్యదివ్యజ్యోతియే నాకెల్లప్పుడు గానవచ్చుచుండెను. ఇంత యయ్యుఁ దత్ప్రయత్నమున సాఫల్యము నందఁజాలనైతిని. నాయాశయముఁ బడయనేరనైతిని. "నామనోరథవైఫల్యమునకుఁ గారణ మేమి? నాప్రయత్నము లనెట్టిదోష మున్నది?" యనువిషయమును నేను మిగుల నాలోచించితిని. ఈనాటికి నాదోషము, ప్రమాదము, వైఫల్యకారణము, నాకు తెలియవచ్చినది."

ఛత్రసాలకలపతికుమారు లిరువురుఁ జంపతరాయనికథనము నత్యంతశ్రద్ధతో నాలకించుచుండిరి. వారిరువురుఁ జంపతరాయలమాటలను దమ్మదిమున గోచరించుమనోవికారములను కాక తత్స్వభావమునందే విలీనులై యున్నట్లుండిరి.

చంపతరాయ లిట్లు చెప్పసాగెను:—"ఛత్రసాలా! నేను భవ్యస్వాతంత్ర్యసౌధనిర్మాణమునకుఁ గడంగితిని. కాని తదారంభసమయమున దానిపునాది దృఢముగ నున్నదా లేదా యని నేను బాగుగఁ జూడలేదు. స్వాతంత్ర్యప్రాప్తికై నేను సమరరంగమునఁ బోరాడితిని. కాని యెవరిస్వాతంత్ర్యమునకై నేను ప్రయత్నించుచుంటినో మొదట నేను వారిమనసులఁ బరిశీలింపలేదు. బుందేలులహృదయము లెంత పఱకు దాస్యభావాధిష్ఠితము లయ్యెనో, తత్కనుగాము లగుదోషములచే వారిసుగుణము లెంతవఱకు నశించి పోయినవో, యసహ్యవైరిధర్మ మగుబుందేలులస్వభావ మెంతసంకుచితమై మాత్సర్యావిష్ట మయ్యెనో నేనెన్నఁడు విచారించి యుండనైతిని. కాఁబట్టియే నావైరులు స్వాతంత్ర్యవైరు లని తలఁప మొదలిడితిని. అట్టివారిమనసుల స్వాతంత్ర్యకృష్టములుగ నొనర్చుటకు మాఱుగ స్వాతంత్ర్యనంద మొసఁగూర్చుటకు మాఱుగ యవనులట్లు వారుఁగూడ వైరులని భావించితిని. స్వాతంత్ర్యప్రాప్తికై యవనులతోడి యుద్ధ మెంత యావశ్యకమో వీరిని శిక్షణ మొనర్చు టంతకన్న నెక్కువ యావశ్యక మనియు నుపయోగకర మనియు నే భావించితిని. నాకు వీరిమాత్సర్యనిర్మూలనము కావింపనై యుండెను. కాని నేనట్లు లొనర్పక నిరాధారముగ మహాసౌధనిర్మాణమునకుఁ గడంగితిని. శుభకరణుఁడు నాకు ద్వేషి. హీరాదేవియు నాశత్రువులు. మఱియు బుందేలఖండమునందలి రాజులందఱు సామాన్యముగ నావైరులే. కాని తద్వైరవినాశనమునకుఁ గాని తత్కారణ మరయుటకుఁగాని నేనెన్నఁడుఁ బ్రయత్నించియుండ

లేదు. నేనెల్లప్పుడును వారిని నావైరులని భావించి వారితోఁ బోరాడుచుంటిని. ఇదియే నాప్రమాదము. స్వాతంత్ర్యసంపాదనముఁబోలు పవిత్రకర్తవ్యమును జేతఁ బెట్టుకొని యాత్మీయహితాహితజ్ఞానశూన్యు లగునాసోదరుల కుపదేశమొసఁగి వారిని సుమార్గమునఁ బెట్టుప్రయత్నము నేనెన్నఁడు నొనరింపలేదు. వారిని ధ్వంస మొనర్చినఁగాని స్వాతంత్ర్యప్రాప్తి కాఁజాలదను భ్రాంతిమూలకమగు దృఢాభిప్రాయము నా మనసున నుండెను. ఎవరిని బ్రార్థింపవలసి యుండెనో వారిని ద్వేషింప మొదలిడితిని. ఈకారణములచేతనే స్వాతంత్ర్యమునకై నాయొనర్చిన భగీరథప్రయత్నమంతయు నిష్ఫల మయ్యెను. ఛత్రసాలా! యుద్ధారంభమునకుఁ బూర్వము నిరర్థకమగునన్యోన్యరక్తస్రావ మేల యని నీవన్నమాట కర్థమును నేను చాల నాలస్యముగఁ దెలిసికొంటిని. అగుఁగాక. కాఁదగినదేదో యైనది. నీకుఁ జెప్పఁదగిన దంతయుఁ జెప్పివైచితిని. అన్యోన్యమాత్సర్యవైరభావములఁ ద్యజించి యేనాఁడు బుందేలులు చక్రవర్తిసైన్యములతోఁ బోరెదరో యానాఁడే బుందేలఖండము స్వతంత్రమగును. పునాది దృఢ మొనరింపకయే మందిరనిర్మాణమునకుఁ గడఁగుట మహామౌర్ఖ్యము.”

ఛత్ర—(గంభీరముగ) తండ్రీ! నీయుపదేశానుసరణమే సర్వోత్తమ మగునాకర్తవ్యము. ఈయాపదనుండి బయల్పడినతరువాత నేను మీమార్గమునే యనుసరింప నిశ్చయించుకొంటిని.

చంప—అక్కఱలేదు. నామార్గమునే యనుసరింపనక్కఱలేదు. నావిధానమున ననేకగుణము లున్నను నది కేవలనిర్దుష్టమని చెప్పరాదు. అందుచే నీయంశము నీకు బాగుగఁ దెలియపఱుపఁగోరుచున్నాను. ఛత్రసాలా! నేను నీకు గురుఁడనగుటకు యోగ్యుఁడను గాను.

నీకు గురువు కాఁదగువాఁడు భారతదేశమం దంతట నొక్కఁడే యున్నాఁడు.

ఛత్ర—ప్రాణనాథస్వాములు కారా?

చంప—కారు. స్వాతంత్ర్యప్రయత్నమున వారు మన కెంతటిసాయ మొనఁగుచున్నను, రాజనీతియుక్తము లగువిషయములందు వారిమన సంతయధికముగఁ జొరదు. కాని వారిచ్చగించిన బుందేలఖండము శీఘ్రకాలమున స్వతంత్ర మగుననుట కేమియు సందేహము లేదు. ఛత్రసాలా! స్వాతంత్ర్యవిషయమున గురూపదేశముఁ బడయఁ గోరెదవేని దక్షిణమున కేగవలయును. అచ్చట శివాజి యనునొకమహాత్ముఁడు మహారాష్ట్రదేశమునకు స్వాతంత్ర్య మొనగూర్చియున్నాఁడు. నీవతనిసేవకుఁడవై యతని గురువుగఁ జేసికొనుము. తదుపదేశానుసరణమున బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యప్రయత్న మొనరింపుము. అట్లగునేని నీకుఁ దప్పక విజయము లభించును. బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యసంపాదన మనునాశయమును నీవు నిర్వహింతువేని, నాయాత్మకు స్వర్గసుఖమును మించినసుఖము కలుగును. చూడు. ఆయెదుటఁ గొందఱు యవనసైనికులు మనల ముట్టడింప నరుదెంచుచున్నారు. కుమారా! ఇప్పుడు నీవు శీఘ్రముగ మాత్మరక్షణోపాయము నెఱపుము. నేనిదె యంతిమసంగ్రామమున దుమికెదను. మంచిది. ఇఁక నేఁబోవుచున్నాను. పరమేశ్వరుఁడు మీకు శుభ మొనఁగూర్చుఁగాక.

ఇట్లు నుడివి చంపతరాయలు ఎదురుగవచ్చుచున్నసైనికులదెసకు మహోద్రిక్తుఁడై వెడలుచుండెను. కాని ఛత్రసాలుఁ డాతని నడుమనే నిలిపి యిట్లు నుడివెను.

“తండ్రీ! ఇప్పుడైన మీరు ప్రాణములఁ గాపాడుకొనవచ్చును. బుద్ధిపూర్వకముగ నగ్నిం దుముకు నేమియక్కఱ కలిగినది!

చంప—ఛత్రసాలా! నేజీవించియుండుటకన్న మరణించుటయే బుందేలఖండమున కధికతరకల్యాణదాయక మని నీ వెఱుఁగవు. ఇప్పుడు బుందేలులమనములఁ బ్రజ్వలించెడి మాత్సర్యాగ్ని నామరణమున నారిపోవును. చాలమంది బుందేలులు చంపతరాయ యన్నను స్వాతంత్ర్య మన్నను నొక్కటే యని యెంచుచున్నారు. కాఁబట్టియే చంపతరాయనివైరులు స్వాతంత్ర్యమునకుఁగూడ వైరులు, ద్వేషులు నగుచున్నారు. నామరణమున నాద్వేషము తనంతటఁ దానే నశియించి బుందేలులమనముల నిర్వ్యాజస్వాతంత్ర్యప్రేమోత్పత్తి యగును. కావుననే నేనీసమయమున మరణించి తీరవలయును. దాస్యకళంకిత మగు బుందేలఖండనరకమున జీవించుటకన్న సమరరంగమునఁ బోరాడి వీరమరణము నందుటయే శ్రేష్ఠము. నీవేగి నీతల్లిని రక్షింపుము.”

ఇట్లు నుడివి చంపతరాయలు ముందున కేగి యవనసైనికుల పైఁ బడెను. దలపతి మహాపరాక్రమమున తత్సహాయ మొనరించుచుండెను. ఛత్రసాలుఁడు మాతృరక్షణసన్నద్ధుఁ డయ్యెను.

ఆనాఁటియాహవమునఁ జంపతరాయలు వర్ణనాతీతము, నపూర్వము నగుపరాక్రమముఁ బ్రదర్శించెను. పలువైపులఁ జుట్టి యవనసైనికు లతనిపై శస్త్రములఁ బఱపుచుండిరి. బహుశస్త్రప్రహారమునఁ జంపతరాయనిశరీర మనేకస్థలముల రక్తధారామయ మయ్యెను. అట్లయ్యు నాతనిఖడ్గ మట్లే ఖండనము సెలుపుచునే యుండెను. చంపతరాయ లట్లే యొకజాముదనుకఁ బోరుచునే యుండెను. ఈలోన నతఁ డెందఱియవనులనో యమునగరమున కంపెను. ఆతని యసమానపరాక్రమముఁ గాంచి సమరదేవత తచ్ఛరీరమున సంచారమొనరించుచున్నట్లుండెను. నేఁటివఱకుండినయుద్ధసౌష్ఠవముఁ గాంచి యాతఁడు స్వయముగ నాశంకించుచుండెను.

శరీరమునందలిరక్తము ప్రవహించిపోవుచుండుటచేఁ జంపతరాయలు క్రమక్రమముగ శక్తివిహీనుఁ డగుచుండెను. తనశరీరమున లేశమైన నున్నంతవఱకుఁ బోరాడుచుండ నాతఁడు నిశ్చయించుకొనెను. కాని యతనిదేహమున నాఘాతములగుచున్నకొలఁది, నాతని దౌర్బల్యముఁ బెరుఁగుచునే యుండెను. ఆసమయమున పలువురుసైనికులు ఖడ్గహస్తులై యతనిపై దుమికిరి. అట్టియవస్థనే చంపతరాయలు ముప్వుర నంత నెదిరించెను. కాని నాలవవానిపై నతఁడు ఖడ్గ మెత్తఁజాలకపోయెను. అప్పు డతఁడు మరణోన్ముఖుఁడై వీరశయ్యఁ బడియుండెను. చాలమందిసైనికులు మహీబాదేశాధీశుఁ డగు చంపతరాయలు మరణించె నని గట్టిగ నఱచిరి. అప్పటికిఁ గొలఁదిదూరమున దలపతిరాయలు యవనసమూహముతోఁ బోరుచుండెను. అతఁ డాకేక విని తత్‌క్షణమే చంపతరాయలు పడియున్నచోటి కేగెను. చంపతరాయలు శోణితసిక్తుఁడై భూమిపైఁ బడియుండుటను, సమీపమునఁ దనతండ్రి యగుశుభకరణుఁడు ఖడ్గహస్తుఁడై నిలిచియుండుటను నతఁడు చూచెను. తనతండ్రియే చంపతరాయలప్రాణములఁ గొనెనని యూహించెను. వెనుకముందు లాలోచింపక యాతడు మహాక్రోధమునఁ దండ్రిపై ఖడ్గ మెత్తుచుండెను. ఇంతలో నాతనికిఁ జంపతరాయనిక్షీణస్వరము వినవచ్చెను.

“దలపతిరాయా! చాలును. ఆఁగుము. నిష్కారణముగఁ దండ్రిఁ జంపి నరకభోగివి కాకుము. నేనిప్పుడే నీకుపదేశించిన దంతయు నింతశీఘ్రముగ మఱచిపోయితివా! ఇంకముం దెన్నఁడు స్వకీయులతోఁ బోరాడవలదు.

ఎత్తియున్నఖడ్గము నట్లే యుంచి దలపతిరాయ లత్యంత

దుఃఖమున “ఈయనయే మీపై నాయుధముఁ బ్రయోగించెనుకదా!” అనెను.

శుభకరణుఁడు వ్యథితుఁడై నడుమనే యిట్లనెను:—లేదు. శుభకరణుఁ డంతటియదృష్టవంతుఁడు గాఁడు. ఆహవమునఁ జంపతరాయుని వధియించి ప్రతిజ్ఞానిర్వహణ మొనర్చుకొనునదృష్టము శుభకరణున కెక్కడ! చంపతరాయ లీయరణ్యమున నున్నాఁడని వినఁగనే నాప్రతిన నెరవేర్చుకొందమని మహాశతోఁ బరువెత్తి యిట వచ్చితిని. కాని యిచటికి రాఁగనే చంపతరాయ లీస్థితియం దుండుటఁ జూచితిని. ఇప్పుడు నేనీతనియంతిమకాలవేదనఁ గాంచి యానందించుచున్నాను.

చంపతరాయలు మిగులఁ గష్టమున నిట్లనియె:—దలపతీ! శుభకరణుఁడు నుడువుచున్నదంతయు వాస్తవము. అతడు నాపై నాయుధప్రయోగ మొనర్పలేదు. నీవు నిష్కారణముగఁ బితృవధ మొనర్పకుము.”

దలపతి, ఖడ్గముఁ గ్రిందవైచి చంపతరాయనిశిరముఁ దనతొడ నిడికొని విసరుచుండెను. ఇందుచేఁ జంపతరాయలవేదన కొంత తగ్గుచున్నట్లుండెను.

యవనసైనికులు మెల్లమెల్లగ నటనుండి జారుచుండిరి. వారిలోఁ జాలమంది మొదటనే చంపతరాయలమరణవార్తఁ బాదుషాకు విన్నవించుటకై వెడలిరి. ఆసమయమున ఛత్రసాలుని కవకాశము లభించెను. అతఁడు తల్లిని వెంటనిడికొని యనేకయవనకళేబరములఁ ద్రొక్కుచుఁ జంపతరాయలు పడియున్న చోటికిఁ జనుదెంచెను.

ఇదియే బాలచ్ఛత్రసాలులధైర్యమును బరీక్షించుటకుఁ దగినసమయమై యుండెను. చంపతరాయునిమరణసమయవ్యాకులతను గాంచిన వారిహృదయములు శోకదగ్ధము లయ్యెను. కాని వారు నేత్రము

లనుండి యొక్కయశ్రుబిందువునైనఁ గార్పలేదు. దుఃఖవచన మొక్కటియు వారిముఖములనుండి వెలువడలేదు.

చంపతరాయల యీశోచనీయావస్థనుగాంచి శుభకరణుఁడు కూడఁ గొలఁదిసేపటిదనుకఁ దనప్రతిన మరచిపోయెను. అతనికిఁ జంపతరాయునితోడి తనబాల్యమైత్రి స్మరణకు వచ్చెను. అతనిస్వభావమార్దవము, నతనిచనువు, నతనియెదుటఁ జిత్రితము లయ్యెను. నడుమఁ గొన్నిదినములవరకుఁ దమకుఁ గలిగినవైర మొకదుస్స్వప్నమని యాతనికిఁ దోఁచెను. ఆసమయమున నతఁడు చంపతరాయనిఁ దనపూర్వమిత్రునిగనే భావించెను. “ఇప్పుడు నేనీతనియంతిమకాలవేదనఁ గాంచి యానందించుచున్నాను” అని తాను మొదట నన్నమాటఁ దలఁచికొని యతఁడు మిగుల దుఃఖించెను. నాపూర్వమిత్రుఁడు, సహచరుఁడు నన్ను శాశ్వతముగ విడిచి పోవుచున్నాఁడుగదా యని యెంచి యతఁ డత్యంతవ్యథితహృదయుఁ డయ్యెను. అతఁడు చంపతరాయనికై యేడువ మొదలిడెను:—

శుభకరణునినేత్రములనుండి స్రవించుచున్నయశ్రుబిందువులు రెండు చంపతరాయలముఖముపైఁ బడెను. ఆసమయమున నతఁడు మందస్వరమున నిట్లనియె:—

“ఛత్రసాలా! నేను మీతో ‘వలదని చెప్పియుండ మీరేల యేడ్చుచున్నారు!” ఇట్లుచెప్పి యాతఁడు మిగులఁ గష్టమునఁ జూడ ఛత్రసాలుఁడు నతనితల్లియుఁ గాక శుభకరణుఁ డేడ్చుచుంట కానరా నతనిమొగమున నాశ్చర్యచ్ఛాయ యుదయించెను. అతఁడు మిగుల మందము నస్పష్టము నగుస్వరమున నిట్లు చెప్పెను:—

“శుభకరణా! నీవు నాకై యేడ్చుచున్నావా! నేను మరణించిన నీకు దుఃఖము గల్గుచున్నదా!”

రణధీరుఁ డగు శుభకరణుఁడు మాటాడఁజాలక వెక్కి వెక్కి యేడువ నారంభించెను.

చంప — శుభకరణా! ఏడువకుము. నా మరణసమయమున నీమనము నిర్మలమైనది. అదియే నాకు సంతోషకరము.

తనశోకము నాఁపుకొని శుభకరణుఁడు మిగులఁ గరుణముగ నిట్లనియె:— చంపతరాయా! నేనసత్యముఁ బలుకను. నామన సింకను నీవిషయమున నిర్మలము కాలేదు. నాకు బాల్యస్థితి జ్ఞప్తికి వచ్చినంత మాత్రముననే దుఃఖము గలిగినది.

చంప — శుభకరణా! నీమన సింకను నిర్మలము గాకుంటకు నీయెడ నేనేమపరాధ మొనరించితిని.

శుభ — ఈయంత్యకాలమున నాఘోరపాతకము నీస్మరణకుఁ దేనగును. పదునాలుగువత్సరములు గడచిపోవుటచేతను, ఉన్నతస్వాతంత్ర్యశరణానుయాయి వగుటచేతను, నీవావిషయము మరచి యుండవచ్చును. తత్పాతకస్మరణమునను బశ్చాత్తాపమునను నీయంతఃకరణ మీసమయమున నెట్లైనఁ జ్వలించినఁ జాలును. ఆపశ్చాత్తాపమున నీయాత్మ పరిశుద్ధమై నీవు ప్రాణములను సులభముగ వీడవచ్చును. పదునాలుగువత్సరములకుఁ బూర్వము నీవు నిర్బంధమున నేకన్యయొక్క కౌమారమునైన భంగపరిచితివా!

చంప — లేదు. నేనేకపత్నీవ్రతుఁడను.

శుభ — నీవొక్కతె కన్యాత్వముఁ జెరచుటయేకాక, దన్మూలమున నామె యాత్మహత్యగావించుకొనుటయు మరచితివి కాఁబోలు.

చంప — నాకీసమయమున శక్తి యుండిన నిట్టియసత్యమిథ్యాకలంకము నారోపించినందులకుఁ దగినఫలము నీకు రుచి చూపి యుండెడివాఁడను. పాపవర్తనమున నెట్టికలంకమునైన నారోపించుట యన్న ఘోరపాతకమునకు లోనగుటయే.

శుభ — చంపతరాయా! ఈసమయమున నీమరణకాలము సమీపించుటచే నీశక్తు లన్నియు నుడుగుచున్నవి. కాఁబట్టియే నీస్మరణశక్తియు నశించి యుండవచ్చును. లేకున్న నీవీరీతిఁ దిరస్కరింపవు. లలితానామధేయయగువనిత నీజ్ఞప్తియం దున్నదా?

చంప — ఆ. బాగుగ జ్ఞప్తియం దున్నది.

శుభ — ఆమె యాత్మహత్యచే మరణించినది. ఇదియు జ్ఞప్తియం దున్నదా!

చంపతరాయలముఖమున నాశ్చర్యదుఃఖచ్ఛాయ కన్పింపఁదొడఁగెను. అతఁడు శుభకరణునిప్రశ్న కెట్టిప్రత్యుత్తరము నొసంగలేదు.

శుభ — నీవామెకన్యాత్వముఁ జెఱచితివి. కావుననే యామె యాత్మహత్యఁ గావించుకొనినది.

ఇప్పటికిఁ జంపతరాయునిశక్తి యంతయు క్షీణించిపోయినను, బహుప్రయత్నమున నతఁడు సావేశముగ నిట్లనెను.

"నేనామెను సోదరిగ నెంచి ప్రవర్తించితిని. ఆత్మసోదరివిషయమునను, మిత్రునియెడను నీవిట్టినీచానస్యాసందేహముఁ బూని యుంటివా! ఛీ!".

శుభకరణుఁడు దుఃఖమగ్నుఁడై నిలిచి సందిగ్ధదృష్టినిఁ జంపతరాయలదెసఁ జూడసాగెను. అతని యట్టియవస్థఁ గాంచి చంపతరాయలు మరల నిట్లనెను:—

"శుభకరణా! సందేహావిష్టుఁడవై దేశద్రోహ మొనరించితివి. ఇఁకనైన సావధానుఁడవు గమ్ము."

శుభకరణునినేత్రము లశ్రుపూరితము లయ్యెను:— అతఁ డిట్ల

నేను:— “ఈమాటయే నాకు ముందుగఁ దెలిసియుండిన......”

చంపతరాయనియాత్మ శరీరమును వీడిపోయెను. అతఁడు తుదిసారి తనభార్యను, బుత్రుని, మిత్రునిఁ, గర్తవ్యదక్షుఁ డగువలపతిరయనిఁ గాంచి యమలోకప్రయాణ మొనరించెను.

[illegible] వెక్కివెక్కి యేడువసాగిరి. శుభకరణుఁడు గూడ వారితోఁ గలిసి బాలకునిరీతి నేడ్చుచుండెను.

బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యదీప మారిపోయెను!

పదునెనిమిదవప్రకరణము

ధాండేరరాజభవనము.

జన్మజరామరణావస్థలుమూటికిని విశ్వ మంతయు నధీనము. కనుకనే వార్ధకమునఁ జాలకాలమువుండి యవసానమునఁ బ్రభాకరభగవానుఁ డపరాశా భూమిజముపైఁ దనకాయము విసర్జించినప్పుడు సుఫలాదేవి కేమియు నాశ్చర్యముగలుగలేదు. ఆమె కాశ్చర్యము ప్రభాకరునియుత్తరాధికారకృత్యములందుఁ గలిగెను. సూర్యుని యుజ్జ్వలప్రభతోఁ బగఁబూనునతనియుత్తరాధికారి యగునంధకార మింతదనుక నేగహ్వరమున డాఁగియుండెనో కాని సూర్యునియస్తిత్వము గళితమగుటతోడనే యది సమస్తధరాతలమునను దనయధికారముఁ బఱపఁ జొచ్చెను. వివస్వద్భగవానుఁడు లోకహితరంజనములకై యొనరించిన

నకార్యములనన్నిటి నాశమొందించి సర్వప్రపంచమునను గాలసామ్రాజ్యము నెలకొల్పుటే తనకర్తవ్య మని భావించెఁ గాఁబోలు. కుందకుసుమములధావళ్యము, జపాపుష్పములయారుణ్యము, కేతకీకుసుమముల హారిద్రవర్ణము, దానికి సుంతయు నిష్టములు కాకుండుటచే నది యున్నిటిపైని గాలిమఁ బూయ నారంభించెను. కొలఁదిసేపటిలో నీలాకాశమునుండి హరిద్భూతలమువఱకు రోదసి యంతటఁ నంధకారసామ్రాజ్య మేర్పడెను. ఘూకములు, దుష్టనిశాచరములు, నంధకారమునకు జయజయధ్వానములు గావింపమొదలిడినవి. ఐనను సుఫలాదేవియు, విజయయుఁ దమయుద్యానవనమున నిస్తబ్ధలై కూర్చుండి యుండిరి.

తుదకు విజయకుఁ జెంతనున్న వల్లరీరుచిరకుసుమములుగూడ దృశ్యేతరములు కాఁదొడంగ నామె “ఇప్పటికి సూర్యుఁ డస్తంగతుఁడై కొంచెముసేపైనఁ గాలేదు. అంధకార మీసుందరకుసుమముల కెట్టిగతిఁ గల్గించివైచెను!” అనియెను.

సుఫలాదేవి మంజులస్వరమున నిట్లనెను:— “ఈయంధకారము సూర్యున కుత్తరాధికారి. ప్రతాపవంతుఁ డగునొకవ్యక్తి యునికి చెడుటచే దౌష్ట్యముగల తదుత్తరాధికారి యిట్లే చేయుచుండును” అనియెను.

విజ— భాస్వంతుఁ డస్తమింపఁగనే యేరీతి నంధకారము సర్వదిశల నుపద్రవ మారంభించెనో యాపగిదినే బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యతరణి యగుచంపతరాయ లస్తంగతుఁడౌటనే యౌరంగజేబు సమస్త బుందేలఖండమున సంక్షోభ మొనరించుచున్నాఁడు.

నిట్టూర్పు విడిచి సుఫలాదేవి యిట్లనెను:— ఇదియే యన్నిటికన్న దుఃఖదాయక మగుమాట. చంపతిరాయలు స్వర్గస్థుఁ డగుటతోడనే సమస్తబుందేలఖండమును మ్లేచ్ఛమైన యంధకారము వ్యా

గప్పివైచినది. ఈయంధకారమున హీరాదేవివంటిపిశాచినులు, శుభకరణునివంటి పిశాచములు కుప్పిగంతు లిడుచు జనులసౌఖ్యమును బాధచేయుదురు. చంపతరాయలు నేటివఱకుఁ జేసిన పావనసత్కార్యములెల్ల నీయంధకారమున నీపుష్పములవలె విలుప్తములై పోవును."

విజ.—కాని యొకమాట. అంధకారమువలన నీపుష్పములు దృగ్గోచరములు కాకున్నను వీనిమనోజ్ఞపరిమళముమాత్ర మెప్పటియట్లు నిలిచి యున్నది. ఇట్లే చంపతరాయలకార్యము లదృశ్యములై యున్నను, దద్యశస్సౌరభము దశదిశల వ్యాప్తమై యుండును. ప్రాతఃకాలమున నీపుష్పములసౌందర్యము మరల మన కెట్లు కన్నుల పండువొనర్చునో యట్లే బుందేలఖండవుదాస్య మను రాత్రి గడచి పోవుటతోడనే చంపతరాయలకార్యములును మరల మనకు నేత్రపర్వ మొనరింప మొదలిడును.

సుఫలాదేవి కనువిప్పారమున నిట్లు పలికెను:—బుందేలఖండ పావనరాత్రియా! ఈఘోరకాలరాత్రి యెపుడు గడచిపోవును! బుందేలఖండప్రజలు స్వాతంత్ర్యసూర్యమండలదర్శన మెప్పుడు లభించును! బుందేలఖండము శిరమునఁ జంపతరాయలు స్వాతంత్ర్యతేజముతో వెలుఁగ నారంభించెను. కొన్నిదుష్టమేఘములు తత్సుందరకిరణములఁ బ్రజలవఱకుఁ జేరనీయవాయెను. కావుననే యీస్వాతంత్ర్యసూర్యప్రకాశమువలనఁ దగినలాభము ప్రాప్తింపదయ్యె. ఇప్పుడు మేఘావృతమగు చంపతరాయప్రకాశము గూడ లేకుండఁబోయెను. బుందేలఖండగగనవీథి యంతయు నీలమేఘపరిపూరితమై యున్నది. అంతటను మ్లేచ్ఛబలాంధకారము వ్యాప్తమై యున్నది. బుందేలఖండభాగ్యోదయము మరల నెప్పుడగును! తద్గగనమునుండి యీనీలమేఘము లెప్పు

డు తొలఁగును! బుందేలఖండమున స్వాతంత్ర్యసూర్యోద్యోతపాతము మరల నెప్పుడు గలుగును!"

విజ.—చంపతరాయలకుమారుఁ డగుపుణ్యశీలుని ఛత్రసాలుని నీవింకను జూడలేదు. కావుననే నీకీబుందేలఖండదాసతానిశీథిని చాల నతిదీర్ఘముగఁ గన్పట్టుచున్నది. వాస్తవమేమనఁ జంపతరాయలు స్వాతంత్ర్యరవి కాఁడు. అతఁ డాసూర్యునిపథము సుగమ మొనరించు ననూరుఁడు. బుందేలఖండస్వాతంత్ర్య భాస్కరుని శుభాగమనము సూచించు నరుణుఁ డిప్పుడే యదృశ్యుఁడైనాఁడు. అరుణుఁ డేగినపిదపఁ గొంచెముసేపు బుందేలఖండమున నీయంధకారము వ్యాపించినది. కాని యిది కొలఁదికాలముననే వినష్టమై బుందేలఖండభాగ్యసూర్యుఁ డగుఛత్రసాలుఁడు స్వాతంత్ర్యతేజమున వెలుఁగందసాగును."

విజయమాట సుఫలాదేవికి సరిగఁ దోఁచినది. ఆమె యెద్దియో పలుక సంసిద్ధమైయుండ నింతలో వారి కొకపరిచితస్వరము కర్ణగోచర మయ్యెను. ఎవరో యిట్లు పలుకుచుండిరి:—"ఈశ్వరునికృపవలన, మీమాటలు యథార్థము లగుఁగాక! చంపతరాయ లొనరింపఁగ నవశిష్టమగుకార్యము ఛత్రసాలునిచే నెఱవేర్పఁబడుఁగాక!"

ఆపవిత్రస్వరమును గుర్తించినతోడనే విజయాసుఫలాదేవు లిరువురు లేచి నిలువఁబడి నాలుగడుగులు ముందునకుఁ జని కడువినయపూర్వకముగ శిరములు వంచుచు మహాత్ముఁడగు ప్రాణనాథస్వామికి మ్రొక్కిరి.

ప్రాణనాథస్వామి యిరువుర దీవించి యిట్లు పలికెను:—"సుఫలాదేవీ! నీవు నాకిచ్చటనే తటస్థించుట మంచిపని యైనది. ఇప్పుడు నాతో నింకను మువ్వురుజనులు గలరు. మేము రహస్యమున నీతో నించుక యావశ్యకమగు సంభాషణ మొనరింపఁ గోరుచున్నాము.

సుఫ—మహాత్మా! తమ ప్రామోదమున వారలఁ దోడ్కొని యంతఃపురములోనికి దయసేయుఁడు. అచ్చట బాగుగ మాటాడుకొన వచ్చును.

కొలఁదిసేపటికి సుఫలాదేవియుఁ బ్రాణనాథస్వామియు నపరిచితులగునా మువ్వురఁ దోడుకొని యంతఃపురమునఁ జేరి. విజయ చాకచక్యముతో నచ్చటి దాసీగణమునంతను దొలఁగించి చివరఁ దానుగూడ నటనుండి పోవుచుండెను. అటుపైఁ బ్రాణనాథస్వామి యిట్లనెను:—

“విజయా! నీవిచ్చట నుండిన నష్టము లేదు. నీనుండి మేమే మాటయు దాపఁగోరుట లేదు.”

విజయ కూరుచుండినతరువాతఁ బ్రాణనాథప్రభువు సుఫలాదేవితో నిట్లనెను:—“సుఫలాదేవీ! నీవిట్లాశ్చర్యమున నేల చూచుచున్నావు? ఈసరళాదేవి నీకుఁ జిన్ననాఁటి చెలికత్తెయే. నీ వామె నింకను గుఱుతింపలేదా! ఛత్రసాలా! దలవతిరాయా! ఈభవనము కంచుకి కాయలదే యయినను దీనియధికార మంతయు సుఫలాదేవిదే. మీ రెట్టిసంకోచముఁ బొందక సుఫలాదేవియాదరసత్కారముల స్వీకరింపుఁడు.”

సుఫలాదేవి వారల నెఱిఁగి చాల సంతసించెను. సరళాదేవిని గడునాదరమునఁ గూరుచుండఁబెట్టుచు నామె యిట్లనెను:—

“ఇట్టిపావనశీలపాదము లిట మోపుట నామహాభాగ్యము. ధాంధేరరాజవంశము తన వెనుకటిదుర్మార్గమును వీడి యిటుపై శుభమార్గమునఁ జనుననుటకు మీయెల్లరిరాకయే సుశకున మనియే భావింపవలయును. సోదరీ! సరళా! బాల్యమున మనము చాలకాలము కలసిమెలసియే కడపి యుంటిమి. కాని యిప్పటికన్న నేఁడు నీవెంతయు శాంత

వుగను, పవిత్రవుగను బూజ్యవుగను జూపట్టుచున్నావు. ఛత్రసాలునివంటిప్రతాపశాలి యగుపుత్రునిఁ గన్నయీపుణ్యజనయిత్రిపాదము లెల్లరుఁ దాఁకవలసినదే.”

అని పలికి సుఫలాదేవి సరళాదేవిచరణముల స్పృశించెను. కాని సరళాదేవి వెంటనే యామెను వారించి యిట్లనెను:—“సోదరీ! నీవీ యభాగినిపాదము లంటకుము.”

సుఫ—దేవీ! ఇపు డీలోకమున లేకున్నను నాచంద్రతారార్కముగ వెలయునమరకీర్తిచే విలసిల్లు బుందేలఖండనరసింహునికిఁ బత్నివగుసౌభాగ్యము నీకు లభించినది. వారు వర్తమానమున నీలోకమున లేకుండుటమాత్రముననే నీవభాగినివి కానేరవు. నీవు వీరపత్నివి. వీరమాతవు. ఇట్టియెడ వృథాగా స్వభాగ్యము దూషించుకొననేల? సోదరీ! నేనితరులసొత్తు (కొమరితె) వలననే ధన్య నని భావించుకొనుచున్నదానను.”

అని పలికి సుఫలాదేవి కొంతతడ వూరకుండెను. ఆమె తన మనముననే సరళాదేవిస్థితిఁ దనస్థితితోఁ బోల్చుకొనుచుండెను. ఆమె తలఁచినదిది:—“సరళాదేవి యొకయాత్మాభిమానియు, స్వాతంత్ర్యప్రేమియు, స్వదేశసేవకుఁడు నగుమహాత్ముని ధర్మపత్ని: మఱి నేనో యొకపరాధీన......” ఇటుపై నామెయాలోచన నడవలేదు. ఏమైనను దనపతి యామెకుఁ బూజ్యదేవత. కాన సరళాదేవి భర్తకన్నఁ దనభర్త యేవిషయముననను నలఁతి కాఁడనియుఁ, దనస్థితి సరళాదేవిస్థితికంటెఁ జెడినది కాదనియు నామె నిశ్చయించుకొనెను. ఆవల నామెయోజన ఛత్రసాలునివైపు పోయెను. అతనియసామాన్యవిక్రమముంగూర్చి యామె యింతకుమున్నే వినియుండెను. అతనిక్షాత్రతేజ మామెకుఁ బ్రత్యక్షముగఁ గనఁబడుచుండెను. భీషణమయ్యుఁ

ప్రేమమయమయినట్టియుఁ, దేజోవంత మయ్యు సరళమైనట్టియు ఛత్ర
సాలునివదనముతంకఁ దిలకింప సుఫలాదేవి కించుక సేపటివఱకు “సర
ళాదేవి యొకమహాపరాక్రమశాలియు, స్వదేశాభిమానియు, స్వధర్మ
నిరతుఁడును, బరమసుందరాకారుఁడు నగుకుమారునిఁ బడసెను. కాని
నేను పుత్రరహితను. నాముంగిట నొకచిట్టికుఱ్ఱఁడైనను లేఁ” డని
యించుక దుఃఖము గలిగెను. కాని త్వరితముగనే యామెమనసునఁ
దాఁ డొక్క సరలాదేవిపుత్రుఁడే కాఁడు. పుత్రరీతిని సేవఁ జేయిం
చుకొనుటకు సమస్తబుందేలఖండమునకు నధికారము కలదు” అను
నూహ పుట్టెను. ఐన నీయపరిత్యక్తసంబంధమువలన నామెకు సం
తుష్టి చేకుఱదాయెను. అప్పు డామె యానరళాదేవితనయునిగుణజాల
ములను దనకొమరితగుణజాలములతోఁ బోల్పసాగెను. అప్పు డామెకు
సుగుణములందును, సౌందర్యమునందును విజయాఛత్రసాలు లిరు
వురు సమానులే యని తోఁచెను. ఇరువురిదాంపత్యము నామెకుఁ
జాలఁ జక్కగఁ దోఁచెను. వీరిరువురకును బెండ్లి యైనచో సులభము
గనే తనకుఁ బుత్రరూపమున ఛత్రసాలుఁడు లభించు ననియు, సరళా
దేవికి విజయవంటికన్య లభించు ననియు నామె యోజించెను. ఈతు
దియాలోచనమువలన నామె మిగుల సంతసముఁ జెందినది. ఆమె
వాత్సల్యభావమున ఛత్రసాలునివంకఁ జూచెను. పిదప విజయవంకకు
దృష్టి మరల్చెను. అప్పు డామెకుఁ దనతలఁపుల ప్రతిబింబము విజయ
యాననమునఁ గన్పట్టెను.

సుఫలాదేవి తనమనసున నాయతిథులభోజనావాసాద్యుపచార
రచనలు కావలయు నని యెంచుచు విజయతో నేమియో చెప్పఁగోరు
చుండ నింతలోఁ బ్రాణనాథస్వామి, యామెతో నిట్లని పల్కెను.
“సుఫలాదేవీ! సరళాఛత్రసాల దలపతిరాయులు చాలదవ్వుననుండి

యలసి వచ్చిరి. నిన్నరాత్రినుండియు వీరన్నపానముల స్వీకరింపలేను.
వీరియాతిథ్య మత్యావశ్యకము. కాని తమసంకల్పసిద్ధి యగుదనుక
వీరు విశ్రాంతిఁ గొనరు. అన్నపానముల గ్రహింపరు. ఇది వీరల
వ్రతము.

సుఫలాదేవి చేతులు మోడ్చి యిట్లనెను—స్వామీ! నేఁ జే
యఁదగుసేవ యేదేనిఁ గలదేని సెలవిండు. నాకు వీరిసంకల్పము తెలి
సినచో దాని నెఱవేర్చి వీరల సంతుష్టిపఱుప యత్నింతును.

సుఫలాదేవిమానసౌన్నత్యముం గాంచి ప్రాణనాథప్రభుఁడు గడు
హర్షమున నిట్లనుడివెను:—మహారాజు చంపతరాయలు స్వర్గస్థుఁ డగు
టవలన, మహిబా రాజకుటుంబమునకుఁ బ్రాప్తించిన విషమస్థితి బుం
దేలఖండ మెఱుంగును. తొల్లి చంపతరాయల స్వాతంత్ర్యపతాక
యెగిరెడిస్థానమున నేఁడు ఢిల్లీవిభునికేతన మెగురుచున్నది. చంపతరా
యలదేహావసాన మయిపోయినది. తత్కుమారుఁ డగుఛత్రసాలుఁడు
వనమునఁ దిమ్మరవలసివచ్చెను. కాని కృతఘ్నయు, దుష్టయు నగు
హీరాదేవి యంతమాత్రమున నయినఁ దనివి నొందదయ్యె. ఆమెదృ
ష్టియందు ఛత్రసాలకుమారుఁడుఁగూడ కంటకభూతుఁడై పీడించుచు
న్నాఁడు. ఈతని బందీకృతునైనఁ జేయవలయును. లేక యితని
మృతునైనఁ గొనవలయు నని యామె వాంఛించుచున్నది. సరళా
దేవిమీఁదఁగూడ నామెకుఁ జాలద్వేషము. సరళాదేవీఛత్రసాలకు
మారులజాడఁ దెలిసికొనిన దుర్మార్గునకు నామె చాలబహుమానము
నొసంగును. కాన నామె సేవకబృందమును చాలఁగ వీరిజాడఁ గనుఁ
గొనుటకై నల్దెసలఁ బఱపియున్నవి. వీరల కెప్పు డెట్టియాపద తట
స్థించునో యని మాకు భయమగుచున్నది. ఆశ్రయమునకై వీరనేక
బంధువులకడకు, మిత్రులకడకు నేగిరి. కాని కొందఱు హీరాదేవిభ

యములవలనను, మఱికొందఱు [illegible] వెఱచియు వీరికిఁ దమకడఁ దావొసంగరైరి. కాన వీరు [illegible] నీకడకు వచ్చి యున్నారు."

సుఫ—స్వర్గవాసి యగుమహీంబామహారాజు సమస్తబుందేలఖండమునకును జాలఁగ నుపకృతి యొనరించెను. ఆయుపకృతి యొక్క కొంతభాగము నాకుఁగూడ లభించెను. కాని ఋణములపాశానును విముక్తునిఁ జేసి వారు మాకుఁ గావించినయుపకార మమూల్యము. ఆఋణము మేమెన్నఁడుఁ దీర్చికొనఁజాలము. అట్టి పరోపకారపరాయణుఁ డగుమహాత్ముని భార్యాపుత్రులసేవ యొనర్ప ధాంధేరరాజ్యమంతయును సిద్ధమై యున్నది. ఇచ్చటి ధనవైభవములు, దాసదాసీజనములు, దుర్గములు, ప్రాసాదసౌధములు, సేనాబలములు, సర్వముఁ దమయధీనమే. తమకుఁ దోఁచినవిధమున వీనిని వినియోగింపుఁడు. దీనిని మహీంబారాజప్రసాద మనియే భావించి వలసినన్నాళులు సుఖముగ్గ నిటవసింపుఁడు. తమ్ము సేవించుటచే మమ్ము మేముధన్యులముగ నెంచుకొందుము."

ప్రాణ—(గద్గదస్వరమున) సుఫలాదేవీ! నీవు ధన్యురాలవు. నీవు నేఁడు బుందేలఖండగౌరవముఁ గాపాడితివి. ఏజనులహితమునకై చంపతరాయలు పలుకష్టముల కోర్చి యనేకప్రయత్నములు సలిపి తుదకుఁ దనప్రాణము లర్పించెనో వారిలో నొక్కరును జంపతరాయలపత్నీతనయులకుఁ దమకడ నాశ్రయ మొసంగరైరి. ఇంతకు మించి బుందేలులకృతఘ్నతయు నపుంసకతయు నింకేముండును! ఈసమయమున నీవిట్టిసాహస మొనరించి బుందేలఖండగౌరవము నిల్పితివి. ఒక్క సుఫలాదేవివియే నీచెంత నుండును. నేను రేపు సూర్యోదయము కాక

మున్నే ఛత్రసాలదలపతిరాయుల [illegible] వెంటఁగొని యిటనుండి వెడలిపోవుదును.

సుఫ—(కడువినయమున) స్వామీ! కొంతకాలము తమకును, ఈయిరువురియువరాజులకుఁ బరిచర్యసలుపుభాగ్యము మాకు లభించునెడల ధన్యుల మగుదుము.

ప్రాణ—ఇంక మేమిచట నెక్కువతడ వుండఁజాలము. బుందేలఖండపారతంత్ర్యము నానాటికిఁ బెంపొందుచున్నది. తదుద్ధరణతత్పరులకు క్షణమాత్రవిశ్రాంతియు హానికరము. ఇట్టితరి క్షణమాత్రవిలంబమైనఁ బ్రజ కనేకదుఃఖములకు నవమానములకు సంకటములకు హేతువగును.

సుఫ—మహాత్మా! అట్లైనచోఁ దమరు ధాంధేరసేనాదుర్గముల నుపయోగించుకొనవచ్చును. మునుపు మహీంబాదుర్గశిఖరమున నెగిరినస్వాతంత్ర్యవైజయంతిని నేఁడు ధాంధేరదుర్గశిఖరమున నెలకొల్పుఁడు. ధాంధేరసేనాబలము సమస్తబుందేలఖండమును స్వతంత్రమొనర్ప సమరరంగమున దుమికెనన మాకంతకన్న గర్వకారణ మేముండును!

ఛత్ర—ఇది మఱియు నుత్తమమగుమాట. ధాంధేరదుర్గము [illegible]భించినచో బుందేలఖండపారతంత్ర్యము తత్క్షణమే తొలఁగిపోఁ[illegible]లదు. కాని మ్లేచ్ఛులతోఁ బోరుసమయ మిది కాదు. వెనుక [illegible]వలెఁ బ్రయత్నము విఫలము కాకుండుటకై యీసారి బుందేలఖండ [illegible]ం దంతట నేర్పాటు జరుగవలయును. అందుచే ముందుగ మన మెన్నఁడుఁ గత్తి నెత్తరాదు. కాన ధాంధేరదుర్గమున స్వాతంత్ర్యధ్వజము స్థాపింపరాదు. భావికాలమున నది యెట్లును దప్పదు.

సుఖ—అనుకూలసమయము ప్రాప్తించువఱకు విచారించుటనే యేల యుండరాదు !

ఛత్ర—(సోద్రేకముగ) ఉచ్చకర్తవ్యపాలనమునకు శక్తిలేక పట్టిడంబములు పలికెడుజనములు మాత్రమే యనుకూలసమయమున కెదురుచూచుచుందురు. సత్కార్యముల కనుకూలసమయమనుమిష నిడువారు కేవల మసమర్థు లని యెంచఁదగును. తనయింటఁ దగులొనినయగ్గి నార్పుట కనుకూలసమయపరీక్షయ నెట్టిది ! భీషణరోగగ్రస్తమగుతనదేహము నీరుజ మొనరించుకొంట కనుకూలసమయపరీక్షయం దర్థమేమి ? ఆత్మవైభవాధికారములఁ గోల్పడకుండఁ గాపాడుకొనుటెడ సమయమును వ్యర్థముగఁ బోనీయరాదు. ఈసమయమున మనము పారతంత్ర్యనరకమున జీవనముఁ గడపుచున్నాము. ఈనరకమునుండి బయటఁబడుట కిదియే యనుకూలతమమగు నవసరము. తమకార్యతాత్పర్యవిహీనతవలన ననుకూలసమయచ్ఛలమును బన్నడి యితరబుందేలరాజులవలెనే మనముగూడ నూఱక కూరుచుంటిమేని నీయగ్ని బుందేలఖండము నంతను భస్మీభూత మొనరించివైచును. ఈవ్యాధి బుందేలఖండమును భక్షించివైచును. తద్విభవమంతయు నాశనమై పోవును. అప్పటికిని మన కనుకూలసమయము లభింపదు. స్వకర్తవ్యనిర్వహణపరులగువారికి సమయమెప్పుడును ప్రతికూలముగ నుండదు. కర్మవీరులు తాము సమయము ననుగమింపక సమయమునే స్వానుకూలముగఁ గావించుకొందురు. కాల మనుకూలముగ నుండనప్పుడు దాని ననుకూలముఁ గావించుకొనుటయందు నష్టమేమున్నది ? కాలము తాను స్వయముగ నొనర్చునకార్యములవలె మత్కృప్తకార్యములను మానవసాహాయ్యము లేక యెన్నఁడుఁ గావింపనేరదు. కాన ననుకూలకాలమున కెదురుచూచుట తగదు. తండ్రి

గారి నిర్యాణమున కనంతరము నేఁటివఱకు మఱియు కాలము నలసతలోనే పుచ్చినాము. అనుదినము నస్తమించుసూర్యుఁడు మనవార్తలఁ దండ్రిగారి కందఁజేయుచుండును. కాన మన మింక సమయము వ్యర్థముగఁ గోల్పోవరాదు. మహానుభావు లగుప్రాణనాథస్వాములవారు తమయీశ్వరసంకీర్తనముం గట్టిపెట్టి బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యమున మగ్నులైరని యస్తమితుఁ డగుసూర్యునివలనఁ దండ్రిగారికిఁ దెలిసినపుడు వారి కెట్టిమహానందము చేకుఱును !

సుఖ—ఏమి ! ప్రాణనాథస్వాములవారు మనపరతంత్రతఁ దొలఁగింపఁ బ్రయత్నింతురా ? అట్లైన స్వతంత్రతాదేవి యగువాటి వింధ్యవాసిని హస్తమున ఖడ్గముఁ దాల్చి మనకు సాహాయ్య మొనర్చునని భావింపవలయును.

ప్రాణ—నేను యథాసాధ్యముగఁ దప్పక మీకొఱకుఁ బ్రయత్నముఁ గావింతును. వనమున నివసించి భగవదారాధనము సలుపుటకంటె జనపదమున వసించి యనాథులకు దీనులకు సహాయ మొనరించుటయే యుత్తమమని నేఁదలఁచుచున్నాను.

సుఖ—ధన్యులరు. మహాత్మా ! అట్లైనచో బుందేలఖండమున కిది గొప్పసౌభాగ్య మని యెంచవలయును. బుందేలఖండమునకు సుదినములు చాల సమీపించినవి. కనుకనే తమమనసున నిట్టిభావము లుదయించినవి. స్వర్గవాసి యగుమహోబామహారాజునకు నప్పటప్పటికిఁ దమవలన నాయోజనాదిసహాయము లభించుచునే యుండెడిది. తమరు హృదయపూర్వకముగఁ దదభీష్టసిద్ధిని గోరుచునే యుండెడివారు. కాని యాకాలమునఁ దమ రిప్పటివలె స్వయముగఁ బ్రత్యక్షముగ నేకార్యము గాని యుత్తరదాయిత్వము గాని వహింపకుంటిరి. నేఁడు తమరీభారమును గోరి వహింపసంసిద్ధులైతిరి. కావున నిఁక ఛత్రసాలుఁడు

విజయి యగుటకు సందియ మేమియు లేదు. బుందేలఖండము స్వతంత్రము నర్ప స్వాములవా రెట్టిప్రయత్నము సల్పెదరు?

ఛత్ర—తండ్రిగారు తమయవసానకాల మాసన్నమగుటఁ గాంచి మాకొకయుపదేశ మొనరించి మేము విజయులము కాకుండుటకుఁ గారణములఁ దెల్పిరి. ఆకారణములఁ దొలఁగించుభారమునే స్వాములవారు వహించిరి. స్వాములవచనములన్న బుందేలఖండమున కంతను నెట్టిగౌరవమో ప్రజలు వారియాజ్ఞ నెట్లు శిరసావహింతురో తమరు స్వయముగ నెఱుఁగుదురు. ఎల్లి సూర్యోదయ మయినదిమొదలు ప్రభువుల యధికారయుక్తమగువాణి సమస్తబుందేలఖండమునను స్వాతంత్ర్యోపదేశసుధాధారలఁ జిలుకుట కారంభించును.

సుఫ—ఇంక బుందేలఖండభాగ్యోదయమున కెట్టిసందియము లేదు. సరియే. రేపు ప్రత్యూషమున స్వామితో మీరెటకేగుదురో వచింపుము.

ఛత్ర—నేనౌరంగజేబుసర్దారుఁ డగు జయసింహునిసేనతో దక్షిణమున కేగెదను.

సుఫ—నీవాతనికడ సేవ నంగీకరించితివా యేమి?

ఛత్ర—(గంభీరముగ) స్వాతంత్ర్యప్రాప్తికై నేను కొంతకాలమువఱకు నిట్టినీచములు, నప్రియములు నగుకార్యములు సయితమాచరింపవలయును.

సుఫ—జయసింహుఁ డేపనికై దక్షిణమునకుఁ బోవుచున్నాఁడు.

ఛత్ర—బహదూర్ ఖాఁ కోకా యనుచక్రవర్తిసేనాపతి యొకఁడు చాలదినములనుండి దేవగడమున ముట్టడి వైచియున్నాఁడు. పాదుషాయాజ్ఞానుసారముగ జయసింహుఁడు అతనికి సాయము చేయ నేగుచున్నాఁడు.

సుఫ—ఐన నీవు పాదుషాపక్షమునఁ బోరెదవా?

ఛత్ర—ఔను. అవసరమైనచో నేను యుద్ధముఁగూడఁ గావింపవలసియుండును.

సుఫ—ఢిల్లీసామ్రాజ్యమూలవిచ్ఛేదముఁ గావింపఁగోరు నాతఁడు తత్సేనాసాహాయ్యముల నెట్లుపొఘరించును?

ఛత్ర—రాజకీయకారణములవలన నొక్కొక్కసమయమున నప్రియము లగుకార్యములఁగూడఁ జేయవలసి యుండును. దక్షిణాపథమున కేగుటకు జయసింహునితోడు నాకు బాగుగఁ దోఁచుటచే నేనాతనితో నచ్చటి కేగ నిశ్చయించుకొంటిని. పాదుషాసేనలోఁ గలియుమాట తరువాతవచ్చినది.

సుఫ—(సాశ్చర్యముగ) కాని నీవిట్టిసమయమున దక్షిణమునఁ గఠినప్రవాస మొనరించుటకును నౌరంగజేబుసైన్యమునఁ జేరుటకు నావశ్యకతయేమి కలిగె?

ప్రాణ—దక్షిణమున "శివాజీయను నొకమహారాష్ట్రదేశపు మహాత్ముఁడు దనదేశమును స్వతంత్రము గావించుయత్నమున నున్నవాఁడు. అతఁడు చాల సమర్థుఁడగు రాజనీతిజ్ఞుఁడు. అతనియొద్ద గురుశిక్ష నందుటకై ఛత్రసాలుఁడు దక్షిణమున కేగుచున్నాఁడు. స్వాతంత్ర్యము సంపాదించుటకై మనము తుదకుఁ బాదుషా సైన్యములతో నతిభీషణసమరము గావింపవలసి యుండును. కనుక మొదటినుండియుఁ దదాంతరికస్థితి బాగుగ నెఱిఁగియుండుట యావశ్యకము. పాదుషాసైన్యమున యుద్ధరహస్యము లెట్టివో సైనికులకు నధికారులకుఁ గలయన్యోన్యసంబంధ మెట్టిదో మున్నగు ననేకావశ్యకవిషయములఁ దెలిసికొనుట కిదియే సర్వోత్తమమగు సమయమని యితనికిఁ దోఁచుటచే నీతఁడు సార్వభౌమునిసేనతోఁ గలియ నుద్దేశించెను.

ప్రాణనాథప్రభునిమాటలు విన్నుటచే సుఫలాదేవి యాశ్చర్య
ము తొలఁగి సమాధానముగలిగెను. ఆమె యిట్లనెను:—"నేనొక్క
సరలాదేవిపరిచర్యమాత్రమే చేయవలయునా? ఇదికాక ప్రభువారి
మానవతి వేఱొండేమైనఁ గలదా!"

ప్రాణ—బుందేలఖండమునఁ దక్కిన యేర్పాటు లన్నియు భగ
వతుకు నీకీకార్యమే చాలును. జయసింహుఁడు మనచంపతరాయల చిర
మిత్రుఁడు. కావున ఛత్రసాలునివిషయమున నాకేమియుఁ జింతలేదు.
కాని సరలాదేవి నెచ్చట నుంచవలయుననిమాత్రమే యోచించుచుం
టిని. నీతో నేతద్విషయిక మగుసంభాషణము గావింపనంతదనుక
నాకు మిగుల చింతగ నుండెను. ఇఁక మేమెల్లవిధముల నిశ్చింతుల మై
పోయితిమి. నిరాతంకముగ మామా కార్యములఁ గావించుకొందుము.
కాని సుఫలాదేవీ! ఒకమాట నీతోఁ జెప్పఁగోరుచున్నాను. సరలాదేవి
యిచట నున్నమాట యెవరికిఁ దెలియరాదు. ఇందుఁ జాల శ్రద్ధతో
మెలఁగవలయును. కంచుకిరాయలు సంపూర్ణముగ హీరాదేవికి వశీ
భూతుఁ డనియే తలఁపవలయును. కావున సరలాదేవి కెవ్వ డెట్టి
యాపద సంభవించునో చెప్పఁజాలము. ఎవ్వరికిని జంపతరాయల
రాణి—ఛత్రసాలునిజనని—యిచ్చట నున్నదని తెలియకుండు నేర్పా
టు నీవు గావింపవలయును.

సుఫ—మహాత్మా! తమరీవిషయమున నేమియుఁ జింతింప
కుఁడు. అన్నియేర్పాటుల నేఁ జేసెదను.

దల—(ప్రాణనాథస్వామితో) కంచుకిరాయలు నేఁ డెచ్చట
నున్నాఁడు?

విజ—వింధ్యవాసినీమహోత్సవానంతరము తండ్రిగా రిటకు
రాలేదు. ఢిల్లీనుండి వారు మరలి వచ్చినసమాచారముమాత్రము వచ్చి

నది. కాని యింతవనుక వారిచటఁ జేరుకొనలేదు. బహుశః ప్రస్తుత
మున వారోర్ఛాయందే యుండియుందురు.

సుఫ—(ప్రాణనాథునితో) ఇతఁ డెవరు!

ప్రాణ—ఇతఁడు సాగరదేశాధీశుఁ డగుశుభకరణునికుమా
రుఁడు. ఈతనిపేరు దళపతిరాయలు.

సుఫ—ఇతఁడు హీరాదేవిమండలిలో నుండవలసినవాఁడే.
తమ కనుచరుఁ డెట్లయ్యె!

ప్రాణ—ఇతఁడు చంపతరాయలభక్తుఁడు. ఛత్రసాలుని ప్రియ
మిత్రుఁడు. ఎందులకో తెలియదు కాని, శుభకరణుఁ డీతని రాజ్య
మునుండి వెడలనడిపెను. చాలదినములనుండి యితఁడు ఛత్రసాలుని
తోడనే యున్నాఁడు. బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యవిషయికము లగును
పాయముల నితఁ డెల్లప్పుడు యోచించుచుఁ దత్ప్రయత్నముల సల్పు
చుండును. మొన్న జరిగినచంపతరాయలయంతిమయుద్ధములం దితఁ
డాతని కెంతయు సాయ మొసర్చి మహాపరాక్రమము నెఱపెను. ఇప్పు
డితఁడు బుందేలఖండమునం దంతటఁ బరిభ్రమించి దేశమునస్వా
తంత్ర్యప్రేమ మగ్రయావకు లెందఱు కలరో, యవసరమగుతఱి, మన
కచటనుండి యెంతెంతసాయము లభించునో తెలిసికొనును.

సుఫ---ఇతనిచరిత మంతయుఁ గడుఁ బ్రశంసనీయముగ నున్నది.

కొలఁదిసేపటిలో భోజన మారంభ మయ్యెను. చంపతరా
యుల నిర్యాణానంతరము ఛత్రసాలదళపతులకు నేఁటిభోజనమే యిం
పుగ రుచించినది. కాని పతిమరణాతుల యగు సరలాదేవి కుమారుని
గావివియోగమున నైన విచారమున నేమియు భుజింపదయ్యెను.

భోజనానంతర మెల్లరు విశ్రమించిరి. జామురాత్రి యుండఁ
నే ప్రాణనాథస్వామియు, ఛత్రసాలదళపతిరాయలును లేచి ఘాండ్రే

రరాజప్రాసాదమునుండి బయలుదేఱిరి. సరళాసుఫలాదేవులనుండి దీవెనలఁ గొని ఛత్రసాలుఁడు విజయవంకకుఁ దిరిగెను.

సుఫలాదేవి కానందాశ్చర్యములు రెండుఁ గలిగెను.

ఛత్ర—విజయా! జయసాగరసరోవరతటమున నేను నీతోడను విమలదేవునితోడనుఁ గావించినప్రార్థన నీజ్ఞప్తియం దుండవచ్చును. విమలదేవుఁ డావిషయమున నేమియు జేయఁజాలకపోయెను. కాని నీవింతయుత్తమముగ నెఱవేర్చినదానికి నేనెంతయు గర్వించుచున్నాను.

విజ—విమలదేవుఁడు, కన్పట్టురీతిని, వాస్తవముగ యువరాజు కాఁడు. అతనికి వృథాదోష మారోపింపకుఁడు.

విజయాఛత్రసాలులు పరస్పర మెంతయో సంభాషింపఁగోరుచుండిరి. కాని యిరువురును దమతమహృదయభావముల వ్యక్తీకరింపనది యుక్తసమయము కాదని యెంచిరి.

ప్రాణనాథప్రభువు తనయిరువురిశిష్యులను వెంటఁగొని బుందేలఖండస్వాతంత్ర్య సంపాదనప్రయత్నమున ఢాంఢేరరాజభవనమునుండి వెడలిపోయెను.

పందొమ్మిదవప్రకరణము

లలితాదేవిప్రేతమూర్తి.

శుభకరణునకు భూచక్రమంతయుఁ గడుభయంకరముగఁ దోఁపసాగెను. అతనిమనసునందలినిరాశ యంతకంతకుఁ బెరుఁగుచుండెను. అతఁడు మిగుల నుత్సాహరహితుఁడై పోయెను. మనసు తేఱిపి చేసికొనుటకై వేఁటాడఁ బోవుచుండెడివాఁడు; భక్ష్యజంతువునైనఁ జంపకయే యడవినుండి మఱలి వచ్చుచుండెడివాఁడు; మృగయామధ్యమున నెవ్వడైన నొకమృగమును బరిమార్చునవసరము ప్రాప్తించు నెడ మనుజులకంటె వన్యమృగములు తక్కువ క్రూరము లనియుఁ దక్కువహింస్రము లనియు నెంచి యాతఁడు దన్మారణేచ్ఛ వదలుకొనుచుండెడివాఁడు. కొంచెముసేపు తనమనశ్చింతఁ దొలఁగించుకొను నభిప్రాయమున నతఁ డొకయుద్యానవనమున వాహ్యాళి సలుపఁబోయి యట యామములకొలఁది విహరించుచుండెడివాఁడు. ఆసమయమున నచటిపుష్పము లన్నియుఁ దన్ను గేలిసేయుటకై నగుచున్నవని యాతనికిఁ దోఁచెడిది. అతఁడు తోఁపునుండి వెడలునసమయమున నతనినిరాశ మఱింత హెచ్చుచుండెడిది. ఇనమండలాంతరనివిష్ణుఁడై చంపతరాయలు అత్యంతకోపనుఁడై తనవంకఁ జూచుచుండు నని యూహించి యాతఁడు పగ లెప్పుడు నాకసమువంకఁ జూచెడివాఁడు కాఁడు. ఇఁక రాత్రివేళ బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యమునకై పోరాడి మరణించినవీరు లెల్లరు నంబరవీథి నక్షత్రరూపమున నాసీనులై యుండి, తనవంకఁ దదేకదృష్టితోఁ దిలకించుచుందు రనుతలంపుచే నభము వీక్షింప నతనికి సిగ్గగుచుండెడిది.

శుభకరణుఁడు జయమంది యోర్ఛాకు మఱలివచ్చుచుండుట విని హీరాదేవి యతివిస్తృతము లగుస్వాగతరచనల నమర్చెను. జయశాలి యగుశుభకరణుఁడు తన్నతిముదమునఁ గలిసికొను నను నాసతో హీరాదేవి యతని నెదుర్కొనఁ బోయెను. కాని మార్గమధ్యముననే శుభకరణుఁడు తనకుఁ బ్రత్యుద్గమన మనావశ్యక మనియు, నోర్ఛా చేరినపిదప మందిరముననే కలిసికొనవచ్చు ననియు వార్త నంపెను. పాపము హీరాదేవి మొగము చిన్నబుచ్చుకొని మరలవలసివచ్చెను.

హీరాదేవి తనమందిరమున నొకగదిలోఁ గూరుచుండి కంచుకిరాయలతో నేదియో రహస్యాలోచన సల్పుచుండెను. దామినీవిభుఁడు తనదివ్యతేజముచే వారిరువురియంతర్గతదుష్టభావముల వారిముఖములపైఁ బ్రకటితములఁ గావించుచుండెను. ఇంతలో నొకభవ్యమూర్తి కవాటముఁ దెఱచి హీరాదేవికడ కేతెంచి నిలిచెను. హీరాదేవియుఁ గంచుకిరాయ లిరువురు లేచి నిలువఁబడిరి.

హీరా—రండు రండు! మేము మీకొఱకే యెదురుచూచుచుంటిమి. మీరు వచ్చుటలోఁ జాల జాగయినది. కాని యిదియేమి! మీరు గుర్తించుటకే వీలులేకుండనున్నారు. ఇన్నినాళ్లు రణక్షేత్రమున నుండుటవలన మీమొగము పూర్తిగ మాఱిపోయినది.

శుభ—(మిగులగంభీరముగ) ఏనరుఁడు నితాంతనిర్దయత్వమున స్వభ్రాతృగణమును వధించునో, దొంగలకు సాయ మొసంగి తనయింటినే దోపించునో, తనరాష్ట్రదేవత నవమానింపఁ బరులఁ బ్రోత్సహించునో యావాంత, యాపాపి, యెట్లు ప్రసన్నతతో నుండఁగలఁడు? నేనగణితము లగుహత్యలఁ గావించితిని. అపరిమితము లగుదస్యుకర్మలఁ గావించితిని. నేను బుందేలఖండరాష్ట్రదేవతను

మ్లేచ్ఛసార్వభౌమునియధీన మొనర్చివైచితిని. ఇఁక నాకుఁ బ్రసన్నత యెట్లుండును! నావదనము కాంతిహీనమై కాక మఱెట్లుండును!

ఇంతవట్టు పలికి శుభకరణుఁ డించుకసేపూఱక నిలిచెను. అతఁడు తనస్మృతిపథమున సమరకాలపుటంతిమచిత్రము రచించుకొని తనమానసికనయనముల వీక్షించుచుండెను. కొలఁదిసేపటిలోనే యతనికిఁ జంపతరాయలరక్తసిక్తాంగము కన్పడసాగెను. చంపతరాయల యంత్యవాక్యములుగూడ నతనికి జ్ఞప్తికి వచ్చెను. అతఁడు కడుఖిన్నుఁడై హీరాదేవిం జూచి యిట్లనెను.

“ హీరాదేవీ! లలితవిషయమున నీవు నాతో వచించిన దంతయు నసత్యము. నీవు నాచేఁ జంపతరాయలు లలితకన్యాత్వము భంగపఱిచె ననుపాతకముం జదివించి యతని నాశన మొనర్ప నన్ను నంసిద్ధునిం జేసితివి. పవిత్రస్వాతంత్ర్యకార్యమునుండి నన్ను నీవు తప్పించితివి. బుందేలఖండమును సర్వనాశన మొనరింప నన్ను నీవు ప్రోత్సహించితివి. ఈయక్షమ్యదోషమునకై నీకుఁ దగుశిక్ష నొసంగుటకే నేనిటకు వచ్చితిని. వచింపుము. నీవేమార్గమున నరకమున కేగఁగోరుచున్నావు? ”

శుభకరణుని యీతలఁపనివిక్రృతప్రశ్న విని హీరాదేవిప్రాణములెగిరిపోయెను. ఆమె యెంత యదరెనో యంత బెదరెను. లలితకు సంబంధించినకథ యిన్నివత్సరములపిదప—నదియుఁ దదుద్దేశము నెఱవేఱినపిమ్మట—నీరూపమునఁ బరిణమించునని హీరాదేవి స్వప్నముననైనఁ దలఁపలేదు. ఈసరికిఁ జాలవఱకు లలిత యెల్లరి స్మృతినుండియు గళితయై పోయెను. ఆమెయసమసౌందర్యము, వినయాద్యగణితసద్గుణములు, నాకస్మికశరీరవిసర్జనము మున్నగుననేకవిషయములు విహితములై పోయెను. పదునాఱువత్సరములు గడచిపోయినవి. శుభకర

ణునకు లలితవృత్తము లింకను జ్ఞప్తియం దున్నవని హీరాదేవి తెలిసికొనుటకుఁ దగినసంఘటన మేమియు నదువు జరిగియుండలేదు. లలిత విషయమున హీరాదేవి శుభకరణునిమనమున నామెను స్మరించుట కూడఁ బాప మని యెంచునంతటియసహ్యత జనింపఁజేసెను. "శుభకరణునికి లలిత జ్ఞప్తికి రాకుండుఁగాక. లేనిచో నెట్టియాపద నెదుర్కొనవలసివచ్చునో" యనియే హీరాదేవి కోరుచుండెడిది. కాని శుభకరణునిస్మృతియందు లలిత యింకను నున్నదనియు, నదికాక తానతనితోఁ జెప్పినదంతయు నసత్య మనియుఁ, గల్పితమనియుఁ గూడ నతనికిఁ దెలిసె ననియు నెఱిఁగి హీరాదేవి భయాద్భుతంబులచేఁ జాలఁ గలఁగిపోయెను. కలఁతమూలమున నామెనోటినుండి మాటకూడ వెలువడఁజాలకుండెను. తుదకు శుభకరణుఁడు క్రమ్మఱ నిట్లనెను.

నరకమున కేగుటకు నీయంత నీవై యెట్టిమార్గముఁ జెప్పఁగోరుట లేదని తోఁచుచున్నది. బుందేలఖండమును బారతంత్ర్యకర్దమమునఁ జిక్కించి, నామతి విభ్రష్టము గావించి, నాచే ననేకరాక్షసకృత్యములఁ జేయించి, చంపతరాయలను, బుందేలఖండమందలి యనేకవీరవరులను హత్య చేయించి నిజపతిమరణమునకు హేతుభూతవై నీవు కావించినభయంకరదోషములకు, నీకేశిక్ష నొసంగవలయునో యని చాలసేపాలోచించితిని. కాని నీపాపములు మానవునకుఁ గల్పనాతీతములై పోవుటచే వానికిఁ దగినదండనము యోజింపఁజాలకపోయితిని. కాన నీకెట్టిదండన మొసంగఁదగు నని నిన్నే యడుగుచున్నాను. కాని నీకు నీవై యిది చెప్పఁగోరుట లేదు కాఁబోలు! కావున నీశిక్ష నేనే నిశ్చయింపవలయును."

అని పలికి శుభకరణుఁడు యోజింపమొదలిడెను. ఒకమనుజుని జంపువానిశిరము నఱకవలయు ననియు, దేశద్రోహము జేయువానికిఁ

బ్రాణదండనము చాలుననియు, దేశధర్మబంధుప్రేమములనుండి రాజు కతిమనసును మఱలించువానిని వధ్యస్తంభమున వ్రేలాడఁదీయుట న్యాయ మనియు నతఁడు బాగుగ నెఱుఁగును. కాని యతిభయంకరముగ నీయపరాధము లన్నియుఁ గావించునొకవ్యక్తికి లభింపఁ దగు దండనము నాతఁ డూహింపనైనఁ జాలకుండెను. అతఁడు భయకంపితుఁ డగుకంచుకిరాయలవైపు చూచెను. హీరాదేవికై యతఁ డేదైన శిక్ష దెల్పునేమో యని యతఁ డాశించెను. కాన నతఁడు కంచుకిరాయల నిట్లు ప్రశ్నించెను.

"మహాశయా! మీరు వచింపుఁడు. మీరు ఢిల్లీరాజసౌధములందు వత్సరములకొలఁది వసించితిరి. హీరాదేవి యిప్పటివఱకుఁ గావించినగురుతరాపరాధముల నెల్ల మీరు బాగుగ నెఱుంగుదురు. ఆయపరాధము లన్నిటికి నేశిక్ష విధింపవలయునో, యీమె నేరీతి యమపురి కంపఁదగునో, మీరే వచింపుఁడు. ఈమెకుఁ దక్కువశిక్ష నొసంగి పాపముఁ గట్టుకొనుట నాకిష్టము గాదు."

ఇంతలో హీరాదేవి తనమనసును గొంత కుదురుపఱచుకొని భయచిహ్నములను గృత్రిమహాసమునమఱుఁగున డాచిపెట్టెను. ఇప్పు డామె యాసంఘటనపుమర్మభాగమునకు సంసిద్ధయయ్యెను. ఆమె తనముఖముపైనుండి యాశ్చర్యప్రహారము నింతయుఁ దగ్గింపక కడు సుకుమారమగుస్వరమున నిట్లనెను:—

"మహారాజా! మొదట మీరించుక శాంతింపుఁడు. నిశ్చయముగ నాయపరాధ మేమైన నున్నచో దానికై మీరొసంగుశిక్ష నేను కడుసంతుష్టినై స్వీకరింతును. కాని నాకుశిక్ష విధించుటకు మున్ముగ మీరించుక యాలోచింతురుగాక. సాగరదేశపుసాధ్వీమణి

యగులలితపై నేనసత్యకలంక మాపాదించితి ననితోఁకదా మీరు చెప్పునది!"

శుభకరణుఁ డామెను దిరస్కారదృష్టితోఁ జూచుచు "అవును" అని యుత్తర మిచ్చెను.

హీరా—చంపతరాయ లామెకన్యాత్వమునకు భంగము గలిగింపలేదని మీకు విశ్వాసము కలిగినదికదా!

హీరాదేవి ధార్ఢ్యమును జూచి శుభకరణునకు ఖేదాశ్చర్యములు రెండును గల్గెను. అతఁ డిట్లనెను:—"లలిత నాకేమగునో నీకుఁ దెలియునా! ఇపుడు నీవామెవిషయమునఁ బలుకనున్న దెద్దియో, యామె నాసోదరియనుమాట స్మృతియం దుంచుకొని పలుకుము. [illegible]మార్గ్యము నష్టపడలేదు. తనసోదరీసోదరులహితమునకై ప్రాణము లొసంగుచంపతరాయులవంటి సదాచారసంపన్నుఁ డగుమహాత్ముఁడొకసుశీల యగుకన్యకతో సరసమాడ సిద్ధపడెనని యంగీకరించుట మిక్కిలి నికృష్టమగునని. వారిరువురిమధ్యనయుఁ బరిశుద్ధము. పాపరహితము. లలితను జంపతరాయలు తనసోదరిగ భావించుచుండె నని సంపూర్ణముగ నిశ్చితమైపోయెను. హీరాదేవిముఖకాంతి క్షీణించుచుండెను. ఐన నామె కృత్రిమధైర్యమున నిట్లనెను:—"మీరిప్పుడే నిదురించి లేచినట్లు తోఁచుచున్నది. కానిచో స్వప్నదృష్టమైనట్టియుఁ గల్పితమైనట్టియు, వసత్యమైనట్టియు దృశ్యముపై మీకింతవిశ్వాస మెట్లు కలుగును! మీరు స్వప్నమునఁ గాంచినలలితాచంపతరాయల నిర్దుష్ట వ్యవహారమే యాధారముగఁ గొనికదా మీరు నామాట లసత్యములని పరిగణించుచున్నారు!

శుభ—ఏమి నీయమానుషధృష్టత! నాకు లలితాచంపతరాయులవ్యవహారము పరిశుద్ధమనియుఁ, బాపరహితమనియు నమ్మకము

కలిగినది మొదలుకొని నామనమున భ్రమాత్మకకల్పనాతరంగములు నుత్పత్తిల్లఁజేయునిద్దురను బరిత్యజించినాఁడను. అప్పటినుండియుఁ గడు నింద్యమగుపత్రినఁ దాల్చి నిష్కారణముగ నేను దేశభక్తిపరాఙ్ముఖుఁడ నైతినని తెలిసికొంటిని. ఆసమయమున నాముఖముపైఁ బ్రతిఫలించిన లజ్జాశోకపశ్చాత్తాపములప్రసారము నేఁటివఱకు చలనమై యట్లే యున్నది. కనుకనే నీకు నావదన మింతస్తంభనముగను, వికృతముగను గన్పట్టుచున్నది. నామొగముఁ జూడ నీకుఁ జంపతరాయలవర్తనము నిర్మలమైనదనియు, నేనింతదనుక ఘోరపరివాదమునకు వశుఁడనై యుంటి ననియుఁ దేటపడును."

హీరాదేవి మఱింతధార్ఢ్యమున నిట్లడిగెను:—కాని లలితచంపతరాయలపాపవర్తనమున నాత్మహాత్యఁ గావించుకొనలేదని మీకు నమ్మక మెందువలనఁ గలిగెను?

శుభ—లలిత మరణించువఱకుఁ జంపతరాయ లామెయెడ సోదరునివలెఁ బ్రవర్తించె నని నాకు సంపూర్ణమగుప్రమాణము లభించెను.

హీరా—(వికటముగ నవ్వుచు) సంపూర్ణమగుప్రమాణమా! లలిత చంపతరాయలఁ దనసోదరునివలెఁ జూచుకొనెడిదనుట కెట్టిప్రమాణము నవసరము లేదు. కాని లలితయెడఁ జంపతరాయలయనుచనిష్పాపముగ నుండెననుటకు మీకెట్టిప్రమాణము లభించినది? చంపతరాయలమనసుమాట మీకెవరు చెప్పిరి?

శుభ—స్వయముగఁ జంపతరాయలే!

హీరా—(భయము నటించుచు) స్వయముగఁ జంపతిరాయలే! మనుష్యకోటిలోని చంపతరాయలా! [illegible]చకోటిలోనిచంపతరాయులా! లలితవిషయమున మిమ్మెవరు సమాధానపఱిచిరి!

శుభ—హీరాదేవీ! నీవలె హృదయశూన్య లగుమనుష్యులనేఁకములకును నావలె విచక్షణలేని నరాధములసంఘములకును మున్ముందుఃఖదాయక మగుపిశాచత్వ మున్నది. కాని చంపతరాయలవంటి మహాత్ములు దివ్యమగు సూర్యలోకమున కేగుదురు. చంపతరాయలు లలితకన్యాత్వమును భంగపఱుపలేదని నాకెట్లు విశ్వాసము గలిగెనో నీకుఁ దెలియఁజేయుచున్నాను. వినుము. చంపతరాయలప్రాణావసాన సమయమున నేనాతనికడనే నిల్చియుంటిని. అతఁడవసానకాలమున రుధిరరంజితమగువీరోచితశయ్యపైఁ బడియుండెను. అతనియైహికవిచారములు గళితములై పోవుచుండెను. అతఁడు స్వర్గలోకవాతావరణమునఁ జేరుచుండెను. ఆసమయమున నేనతనికి లలితను జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చితిని.

హీరాదేవిమానసమునఁ బెద్దయాఘాత మయ్యెను. ఆమె నడుమనే యిట్లు వాక్రుచ్చెను. «ఆసమయమునఁ జంపతరాయలకు స్మరణశక్తి యుండెనా! విచారించి మాటలాడుట కాతనియందు సమర్థత యుండెనా!

శుభ—ఆఁ. అతఁడు మరణించువఱకుఁ దెలివి గలిగి యుండెను. లలిత యాత్మహత్యసేసికొని మరణించె నని నావలన విని యతఁ డెంతయుఁ జింతించెను. అదియు నామె కన్యాత్వము భంగపడుటచే నని విని యతనియాశ్చర్యదుఃఖము లినుమడించెను. ఇఁక నేనాదోషము నతనిపైనే మోపుట వినుటతోడనే యతఁడు మేరలేని దుఃఖమున నన్ను నిందించి తానెల్లపుడును లలితను సోదరిగఁ జూచుచుంటినని విస్పష్టముగఁ జెప్పెను. హీరాదేవీ! ఇఁక నీకుఁ దెలిసినదా నాకాసమాధాన మెట్లు కలిగినదో! నీవు వ్యర్థముగ లలితాచంపతరాయలపైఁ గళంక మారోపించి నన్నుఁ జంపతరాయలకు శత్రు

నింగావించి బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యప్రయత్నమున విఘ్న మాపాదించిన ట్లింక నంగీకరింతువా!

శుభకరణునిమాటల విని మాయావిని యగుహీరాదేవి నవ్వ నారంభించెను. ఆమె నవ్వుచు నిట్లనియె:—మీరు గూడ నెంతయమాయికులు! యుద్ధరంగమున నిర్భయముగఁ గత్తి జళిపించువీరుఁడు సామాన్యప్రపంచికవ్యవహారముల నింతయమాయికుఁడై యుండుట మిక్కిలి యాశ్చర్యకరము! చచ్చువఱకు మీయెడ నంతటివైరముఁ బూనినచంపతరాయలు మరణకాలమున నింతసరళుఁడు, సత్యసంధుఁడు నని మీరెట్లు భావించితిరి! అతనిమాటపై మీకు వెంటనే నమ్మకమెట్లు కలిగె?

శుభ—అతఁడు నీవలె నసత్యవాది కాక మూర్తివహించిన సత్యావతార మగుటవలననే. తనయావజ్జీవితకాలమున నసత్యమును నింద్యమని నిరసించుచుండెడివాఁడు మరణకాలమున నసత్య మేల పలుకఁబోవును!

హీరాదేవియోష్ఠముల నింక నాకపటహాస మట్లే యుండెను. ఆమె నవ్వుచు నిట్లు పలికెను. «ఇదియే యమాయికత్వ మందురు. హీరాదేవీశుభకరణుల మ్రందింప నెల్లవిధముల నసమర్థుఁడై పోవుటయెంచి చంపతరాయ లీపన్నగడఁ బన్ని యుండును. (కంచుకిరాయల వంకఁ జూచి) ఏమందురు! మీకుఁ గూడ నిట్లు తోఁచుటలేదా!

వార్ధకమువలనను, భీతివలనను గంపించుచు గంచుకిరాయ లిట్లనెను:—«సరి. నీమాట నేఁటివఱకెన్నఁడేని నసత్యమాయెనా! ఢిల్లీని రోషనార, బుందేలఖండమున హీరాదేవి. వీరిమాటల నెవ్వరు నెన్నఁడు గొట్టివేయఁజాలరు!

కంచుకిరాయలమాట విని శుభకరణుఁ డింకను గుపితుఁడై

యదలించి యిట్లనెను:—నోరు మూయుము. అర్థములేనిమాటలాడకుము. మీరిరువురుఁ గలిసి నన్ను మోసగింపఁగోరుచున్నారు. ఇఁక శుభకరణుఁడు వెనుకటివలె మూర్ఖుఁడు గాఁడు. ఇంతవఱకు హీరాదేవిమాటలు విని నేను నాకర్తవ్యముల నెల్ల ధ్వంస మొనర్చితిని. కాని యిపుడు నాకన్నులు విడినవి. నేనిఁక మీమాటలఁ జిక్కువాఁడఁ గాను. హీరాదేవీ! ఇపుడు నీవు నీయపరాధములకు శిక్ష ననుభవింప సంసిద్ధవు గమ్ము. నేను నీకు మరణదండన మొసంగ నిశ్చయించుకొంటిని. నేఁటివఱకు నేనెంతటిబుందేలులయసువులనైనఁ గొంటిని. కాని యీహత్యల కన్నిటికిఁ బ్రాయశ్చిత్త మొక్కనీవధతో నగును. నీవు బ్రదికియుండునంతకాలము బుందేలఖండమునకు స్వాతంత్ర్యము లభింపదు. కనుక బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యదేవికి నిన్ను బలియొసంగెదను. హీరాదేవీ! ఇంక నీవు చచ్చుటకు సిద్ధపడుము. నేను నీమాటలవిలువను జంపతరాయలవిస్మృతిప్రలాపములపాటిగఁ గూడ గణింపను. ఇఁక నీప్రాణముల నేరీతిఁ గొననగునో చెప్పుము. కత్తికనొక్కటా, ముష్టిఘాతములనా, పదప్రహారములనా! కాని యిందేమార్గము నవలంబించినను నీయపవిత్రదేహముం దాఁకవలసివచ్చును. అట్లు తాఁకుటవలన నాకుఁ గలుగుపాపమునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తముగఁ గంచుకిరాయలవంటి మరియొకద్రోహిని వధింపవలసివచ్చును. కావున నిరువురి నొక్కసారియే వధించుట యత్యుత్తమము."

తనప్రాణముల కింతటిపెద్దచేటు వాటిల్లుచుండుటఁజూచి కంచుకిరాయలు సహింపఁజాలకపోయెను. అతఁడు తత్క్షణమే యిట్లనెను:- "శుభకరణమహారాజా! మీరిట్టియన్యాయముఁ జేయకుఁడు. మొదటిమాట యేమన నేను నిరపరాధిని. నన్ను వధించినచో సాధ్వియగు నా సతి విధవయై పోవును. ఏమియు నెఱుఁగని నాకూఁతురు దిక్కులేనిదై

పోవును. రెండవమాట యేమన మీరు వీరవరులు. మీకు హీరాదేవివంటి కోమలాంగిపైఁ జేయి యెత్తుట తగదు. అటుపై మీచిత్తము వచ్చినట్లు కానిండు. కాని యెట్లుచేసినను బాగుగ విచారించి చేయుఁడు.

శుభ—(కొంచెముశాంతించి) నీవు చెప్పినది వాస్తవము. సాధ్వియగునీపత్ని, దేవియగు నీకూఁతుర వీరిఁ దలంచియే నిన్ను విడిచివైచుచున్నాను. కాని యిపుడు నీవిచటనుండి వైళంబ వెడలిపొమ్ము. ఒక్కక్షణమైన నిట నుండరాదు. కాని హీరాదేవినిమాత్రము చంపక విడువను. స్త్రీహత్య సల్పుటయందు దోషము కలదు. కాని ప్రపంచమునకహితముఁగూర్చు నిట్టిరక్కసులజీవములఁ గొనుటవలన మిక్కిలి పుణ్యము గలుగును.

కంచుకిరాయలు "బ్రతుకు జీవుఁడా"యని కాళ్లు నెత్తి నిడికొని యచటినుండి పరుగెత్తెను. పోవునపు డతఁడు హీరాదేవివంకఁ జూచుటయైన నావశ్యకమని యెంచలేదు.

కంచుకిరాయలు వెడలిపోయినపిదప శుభకరణుఁడు హీరాదేవితో నిట్లనెను:—"హీరాదేవీ! నేను నీప్రాణములఁ గొన దృఢనిశ్చయ మొనర్చుకొంటిని. ఇఁక నీజీవనము నాలుగైదుక్షణములే యుండును. నీయంత్యకాలము మిక్కిలి యాసన్నమైనది. ఇప్పుడైన నొకమాట యథార్థముగఁ జెప్పుము. లలిత యాత్మహత్య యెందులకుఁ జేసికొనెనో నాకు సరిగఁ దెల్పుము.

హీరా—మహారాజా! నేను రాజకీయవిషయముల నసత్యము పలికి యుందును. పరులయెడ గుట్టు ముట్టుచేసి యుందును. కాని మీతో నొక్కమాటైన నసత్యముఁ జెప్పియుండను. లలితకు నాకుఁ బరస్పరము సోదరీప్రేమ కలయుచుండెడిది. అట్టియామె గూర్చి నే నిట్టినీచమిథ్యావచన మేల చెప్పుదును! బేతవానదీగర్భమునఁ దేలివచ్చి

నతఁడామెయిచ్చినమృతదేహము మీరు గుఱుతించియుంటిరికదా! ఆమె శరీరమందలినగలు వస్త్రములు మీరే గుఱుతించితిరి కదా! ఆసమయమున లలిత యాత్మహత్యఁ గావించుకొనె నని మీకు నమ్మకము గలిగియుండెను గదా!

శుభ—ఔను. లలిత యాత్మహత్యఁ గావించుకొనె నని నే నిప్పుడు నంగీకరింతును.

హీరా—లలిత యెప్పుడును బ్రసన్నమనస్కురాలై యుండెడిది. ఆమె సౌఖ్యానుభవమగుస్థితిఁ జూచి యొరులెల్లరు నామెయెడ నీసు వహించుచుండెడివారు. ఆమకుఁ బ్రపంచమున నేవస్తువునందును వాంఛ లేకుండెడిది. అట్టియెడ నామె యాత్మహత్యవంటి భీకరకార్య మేల యాచరించినది! ప్రపంచమున నేరికిఁ దనముఖముఁ జూపరాదను నిచ్ఛ నామె కేలవొడమెను! ఆమె తనజీవనము నేల విసర్జించెను!

శుభ—(గంభీరముగ) అదియే ప్రశ్న!

హీరా—చంపతరాయలు లలితకన్యాత్వము భంగపఱుపనిచో—

శుభకరణుఁడు మిగుల దుఃఖితుఁడై పోయెను. అతఁడు మాట నడుమనే యిట్లు నుడివెను:—"మరలఁ జంపతరాయలా! లలితాకన్యాత్వభంగమా! హీరాదేవీ! చంపతరాయలతో నాకుఁ జాలకాలము గాఢమైత్రి యుండె నని నీవెఱుఁగవు కాఁబోలు. అతనియందుఁ గల గుణము లన్నియు నేనెంతయు బాగుగ నెఱుఁగుదును. అతనియందు దుర్గుణ మొక్కటియుఁ బేరునకైన లేకుండె నని కూడ నేను బాగుగ నెఱుఁగుదును. నీమాటలలోఁ బడి నేనాతనితోఁ బగఁబూనినప్పుడా మహాత్ముని గుణములఁ జూచి లోలోననే విముగ్ధుఁడనై పోవుచుండెడివాఁడను. చంపతరాయల నోటినుండి యతనిజీవితకాలమున నెన్నఁడు

నొక్క కల్లపలుకేని వెలువడలేదని నాకు నిరూఢమగువిశ్వాసము గలదు. నీవంటిమిథ్యావాదినియే కాదు. సాక్షాదాకాశవాణియేని జంపతరాయ లసత్యవాది యని వచించినచో నేను విశ్వసింపఁజాలను. చంపతరాయలమాట యసత్య మని నేనెన్నఁడు నంగీకరింపఁజాలను. ఈసమయమున లలిత తానే వచ్చి చంపతరాయలు నాకన్యాత్వమును భంగపఱిచె నని వచించినను జంపతరాయలమాటపై నేనామెనుగూడ నమ్మఁజాలను. నామనసున నుండెడుసంశయము చంపతరాయలయాంత్యవచనములతో నిర్మూలమైపోయెను. ఇఁక నామనసున నాసందేహము గ్రమ్మఱఁ బొడగొల్పుట కీశ్వరునికైనఁ దరముకాదు. హీరాదేవీ! ఇఁక నీవు చంపతరాయలవిషయమున మరల నామనసును గలుషితమొనర్ప వృథాయత్నము సలుపకుము. లలితయాత్మహత్యకు సరియగుహేతువుచెప్పి శాంతముగ నీయొనర్చినయపరాధములకు శిక్షఁగొన సంసిద్ధవుగమ్ము.

హీరా—ఆవిషయమున నాకుఁ దెలిసినది నేను మొదటనే తెలియఁజేసితిని. మరలఁ జెప్పుచున్నాను. పదియాఱువత్సరములక్రింతట నీస్థలముననే లలిత తానాత్మహత్య గావించుకొన నిశ్చయించుకొంటినని నాతోఁ జెప్పినది. తత్కారణములఁగూడ నాతోఁ జెప్పివైచినది. అప్పుడుగూడ నింతరాత్రివేళయే. ఆకసమునఁ జంద్రుఁ డిట్లే వెలుఁగుచుండెను. బేతవానదీజలమును దాఁకివచ్చెడిచల్లనిగాలి లలిత వ్యథితహృదయమును శాంతపఱుప యత్నించుచుండెను. దాని కన్నిటికిఁ బలికెడిశక్తి యుండినచో—హీరాదేవిమాట కల్లయో నిజమో చెప్పియుండును—కాని కొంచెమాఁగుఁడు—" హీరాదేవి తనతావునుండి లేచి నిలువఁబడి తనగదియందలియొకప్రక్క కవాటమువంకఁ జూచుచు శాంతమై యిట్లనెను. "ఆత్మహత్య చేసికొనువారలకుసద్గతి

లభింపదని మీరెఱుఁగుదురుకదా! వారియాత్మ యాచంద్రార్కము నా స్థలముననే పిశాచరూపమున భ్రమ్మరుచుండును. ఇంతకన్న వారికి వేఱుగతియే లేదు. లలిత యదే యెదుటిగుట్టపైనుండియే చేతనానది యందు దుటికి తనప్రాణముల వీడియుండెను."

శుభకరణుఁడు వాతాయనములోనుండి యాగుట్టవంకఁ జూడ నారంభించెను.

హీరాదేవి మెల్లమెల్లఁగఁ బాదము లెత్తుచు ముందునకుఁ బోవ జొచ్చెను. కొంచెముదూరము ముందునకుఁ బోయి యామె యిట్లనెను:—ఆమె ప్రాణత్యాగసమయమున నామెపదునైదేండ్లసుందరి. ఆమెముఖము చంద్రునివలె విలసిల్లుచుండెడిది. ఆమెనేత్రములఁ దారకాకాంతి వెలయుచుండెడిది. ఆమెకు ధవళవస్త్రములం దెక్కువమక్కువ. ఆమె జ్యోత్స్నాగర్భమున విహారము సల్పుచుండునెడ నీకారణముననే దూరమునుండియుఁ గనఁబడుచుండెడిది.

శుభకరణుఁడు బాగుగ దృష్టి లగ్నము చేసి యాయాతిగుట్టవంకకుఁ జూచుచుండెను.

హీరాదేవి మఱిరెండడుగు లిడి యాగుట్టదిక్కునకే వ్రేలుఁ జూపి యిట్లు పలుకఁజొచ్చెను.

"లలిత యాగుట్టపైనుండి నదిలోని కుఱికినప్పుడు గూడ నామె తెల్లచీరనే ధరించియుండెను. అప్పటినుండియు నామెప్రేతమూర్తి యప్పుడప్పు డాగుట్టపైనే చంద్రికారాత్రియం దిటునటుఁ దిరుగుచుండునని వినుచున్నాను. మీరు కొంచెముసేపటివఱకు శ్రద్ధతో నటుప్రక్కనే చూచుచుండుఁడు. ఆమెకు నాసఖ్యసత్యములు కొంచెమేని జ్ఞప్తికి వచ్చినచో నామె యిపుడుఁగూడఁ దప్పక మన కగపడును. నాపక్షమునఁ దప్పక సాక్ష్యమిచ్చును."

ఆమెమాటలపై నమ్మక ముంచి శుభకరణుఁడు మిక్కిలిశ్రద్ధతో నాగుట్టవంకకుఁ జూచుచుండెను. ఆగుట్టదెసకే వ్రేలితోఁ జూపుచు హీరాదేవి యిట్లనెను.

"ఇఁకఁ గొంచెముసేపటికే మీరు లలితప్రేతమూర్తి నటుఁ దిరుగుచుండఁ గన్పడును. లలిత యాత్మహత్య యేల చేసికొనెనో మీ కామెనే యడుగుఁడు. ఆమె మీకు యథార్థమగు హేతువుఁ దెల్పును."

శుభకరణుఁ డాగుట్టవంకకే దృష్టి నిగిడ్చి చూచుచుండెను. అటువైపు చూచుచునే యతఁడు హీరాదేవి నిట్లడిగెను. "నిజముగ నామెప్రేతమూర్తి యిచటఁ గన్పడునా! కన్పడినను నేనడిగినప్రశ్న కుత్తరమొసంగునా?"

అతనిని మాటలలోఁ బెట్టి యతనిధ్యానము నన్యాసక్తముఁ గావించి యతని పట్టునుండి పాఱిపోవఁజూచుచుండిన హీరాదేవికి మంచి యదను లభించెను. ఆమె యటనుండి పాఱిపోఁజూచుచుండెను గాని యామెపదములు వచ్చుటలేదు. ఐనను జాలసాహసించి యామె మెల్లమెల్లగ నటనుండి వెనుక కడుగిడసాగెను. తుద కామె యాగృహమునుండి బయటఁ బడిపోయెను. శుభకరణుఁ డాసమయమున హీరాదేవి యటనుండి వెడలిపోవుటకూడఁ దెలియనంతటి తదేకదృష్టి నాగుట్టఁ జూచుచుండెను. కొంచెముసేపున కతని కాగుట్టపైనే పదునేనువత్సరములసుందరబాలిక యొకర్తుక తెల్లనిచీరఁ గట్టుకొని యగపడెను. అది లలితప్రేతమూర్తియే యని యతఁడు నమ్మెను. అతఁడు మిక్కిలి యాతురతతో నిట్లనెను:— "లలితా! లలితా! నీవేరూపమున నుంటివి! ఇప్పు డిచటికి వచ్చితివి! నేను నిన్నొక్క మాటయే యడుగఁగోరుచున్నాను. నాకొఱకు కొంచెముక్షణము నిలువుము. నేని

ప్పుడే నీచెంతకు వచ్చుచున్నాను. నేనచ్చటకు వచ్చునఱకు నదృశ్యవు కాకుండుము."

అని పలికి శుభకరణుఁడు నదియం దుఱికెను. గృహమునుండి వెలువడి తిన్ననిదారినిబడి నదిగ్గొబ్బునఁ జేరుటకుఁగాని హీరాదేవివంకకుఁ జూచుటకుఁగాని యతనికి జ్ఞానములేకుండెను. అతఁడు వేగముగ నదీనీరమును భేదించుకొనుచుఁ దిన్నఁగ నాగుట్టదెసకుఁ బోవుచుండెను. అతనిదృష్టి యాప్రేతాత్మపైనే లగ్నమై యుండెను. అతఁడు ముందువఱకుఁ బోవుకొలంది మనసునందలియాతురత యగ్గలించుచుండెను. అతని కించుకభయముగూడఁ గల్గెను. అభయము ప్రేతమూర్తితో మాటాడవలసియుండెనని కాదు. ఆప్రేతమూర్తి యెచ్చట నదృశ్యమైపోవునో, దానిఁ గలిసికొను నవకాశము జాఱిపోవునేమోయని. బేతవానదీజలపటలమున నాకాశమండలము పూర్ణముగఁ బ్రతిబింబితమగుచుండెను. బేతవానది సర్వాలంకారయుక్తయై యుందగమనమునఁ దనపతిఁ గలిసికొనఁబోవు నొకయభిసారికయో యన నొప్పుచుండెను. మాటిమాటికిఁ దీరవాయుస్పర్శముచేఁ దదభిసారికాముఖమున క్షణికలజ్జాతరంగములు లేచుచుండెను. ఆనాయికదెస నీక్షించుచు నొకపరమసుందరి యగుబాలిక ధవళవసనముల ధరించి వెన్నెలయందు నిలువఁబడి దరహాస మొనరించుచుండెను. బేతవాసుందరి యెవరో, యామె యెవరిఁ గలిసికొనఁబోవుచున్నదో యామెకుఁ దెలియును. బేతవాసుందరి సింగారముఁ గాంచుటయందు నిమగ్నయైన యాబాలికకుఁ దనవంక కెవ్వరో వచ్చుచుండిరనుజాడకూడఁ దెలియలేదు. ఇంతలో నెవ్వరో వచ్చి తనహస్తముఁ బట్టుకొనుట యామె కనుభూతమయ్యెను. ఆమె యదరిపడి దృష్టి మఱల్చునరి కొకబలిష్ఠపురుషుఁడు తనహస్తముఁ బట్టుకొని దయార్ద్రముగఁ దనవంక నీక్షించుచుండుట

కానవచ్చెను. ఇంతలో నాపురుషుఁ డామెతో నిట్లనెను:—"ఓశోభనప్రేతమూర్తీ! మొదట నాప్రశ్న కుత్తర మొసంగి పిదప నదృశ్యవుకమ్ము."

ఆబాలిక యతనివికృతవచనముఁ దెలిసికొనఁజాలకుండెను. మిక్కిలి కష్టముతోఁ దన్నుఁదాఁ గుదురుపఱిచికొని యిట్లడిగెను:—"మీరెవరు! నన్నుఁ బ్రేతమూర్తి యని యేల యనియెదరు! మీరు నాకరము నేల గ్రహించితిరి! మీప్రశ్న మేమి!"

శుభ—(ప్రసన్నతతో) నేనొక్కటియే యెఱుఁగఁగోరుచున్నాను. నీవీప్రేతరూపము నెట్లు తాల్చితివి!

బాలి—మీరాకుఁ బిచ్చియెత్తలేదుకద! నేను ప్రేతరూపముననుండు టెక్కడ! చక్కని మనుష్యరూపమున నుంటిని.

శుభ—నన్ను మోసగింపఁజాలవు. నీవు వనితవు కావు. నామృతసోదరి యగులలితప్రేతమూర్తివి. నీవీస్థితి నెట్లు పొందితివో సరిగఁ జెప్పుము.

బాలి—బాగుగఁ దెలివిఁదెచ్చుకొని నన్నుఁజూడుఁడు. నేను ప్రేతను గాను. వనితను.

శుభ—నీవు వనితవైనచో నింతరాత్రివేళ నీనిర్జనస్థానమున నేల తిరుగుచుంటివి!

బాలి—ఈదేశమునకు వచ్చుటకు నాకిదియే మొదటిసారి. ఇచట నాకెవ్వరుఁ బరిచితులులేరు. నేను వాహ్యాళికై యిప్పుడిట వచ్చితిని.

శుభ—నీనివాసస్థల మేది.

బాలి—ఢిల్లీ.

శుభ—నీపేరేమి!

బాలి—(సాలోచనముగ) నన్ను బదరున్నీసా యందురు.

శుభ—(సాశ్చర్యముగ) బదరున్నీసా! నీవు మహమ్మదీయ కన్యవా!

బద—అవును.

శుభ—అట్లైన నీవు హిందూస్త్రీవేష మేల ధరించితివి!

బద—నాకిట్టివేషమే యిష్టము. తఱచుగ నీవేషమునే తాల్తును.

శుభ—నీవు ఢిల్లీలో నెచ్చట నుందువు! అచ్చటఁ బనియేమి!

బద—నేను ఢిల్లీసార్వభౌముఁ డగునౌరంగజేబు కొమరితను.

శుభ—(సాశ్చర్యముగ) నీవు సార్వభౌమునికుమారివా! మఱి నీకిచ్చట నేమిపని!

బద—నేను సాగరరాజ్యాధిపతు లగుశుభకరణులపుత్రరత్నమగు దలపతిరాయల యన్వేషణమున నిట కేతెంచితిని. మీరు దయతో నాకాతనిజాడఁ దెలియఁజేసెదరా!

శుభ—సాగరరాజ్యాధిపతి యగుశుభకరణుఁడను నేనే. దలపతిరాయలు నాపుత్రుఁడే. కాని యిప్పు డతఁ డెచ్చటనున్నాఁడో నాకుఁ దెలియదు. చంపతరాయలు బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యమునకై యారంభించినయత్నము సఫలము కాదయ్యె. చంపతరాయలు హతుఁడయ్యెను. అతనియనుచరులు వర్తమానమున నడవుల నజ్ఞాతవాసము సలుపుచున్నారు. వారితోడనే దలపతియు నుండును.''

బదరున్నీసాముఖము వాడిపోయెను. ఆమె మిగుల దుఃఖితయై యిట్లడిగెను:—బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యయత్నము సఫలము కాలేదా! నాకెవ్విధమునను దలపతిరాయలదర్శన లభించుట సాధ్యము కాదా!

బదరున్నీసా యడిగినరెండుప్రశ్నల కుత్తరముగ శుభకరణుఁడు "కాదు" అని పలికి క్రమ్మఱ హీరాదేవిప్రాసాదమునకుఁ బోయెను. మందిరమున హీరాదేవికై యెంతవెదకిన నామె యగపడలేదు. హీరాదేవి తన్నసత్యమున వంచించెనని యాతనిక్రోధము మించెను. హీరాదేవి పూర్తిగ నసత్యవాదిని యని యతఁడు తెలిసికొనెను. కాన నామె దండింపవలయు ననుతనయుద్దేశము నాతఁ డింకను దృఢపఱిచికొనెను. ఆవల నతనికిఁ దనకుమారుఁడు దలపతిరాయలు నాతని వెనుక బదరున్నీసాయు స్మరణకు వచ్చిరి. కొలఁదిసేపటికి వెనుకఁ దాను బదరున్నీసాను గలిసికొనినతావున కతఁడు త్వరితముగ నేగెను. కాని బదరున్నీసా యచట లేకుండెను. ఆతఁడు మిగుల ఖిన్నుఁడై యెదుటి నిబిడారణ్యమునఁ జొచ్చి యదృశ్యుఁ డయ్యెను.

ఇరువదవప్రకరణము.

నూతనవిపత్కారణము.

ఓర్ఛానగరనివాసులు నేఁడు వివిధవితర్కముల నొనర్చుచు సభాభవనముదెస భయదృష్టులఁ బఱపుచుండిరి. తమయారణ్యకస్వాతంత్ర్యమునకు విఘ్నమాపాదించు సింగంపుగుహదెసకు వనమృగము లెట్టిభయతిరస్కారపూర్ణములగు దృష్టులఁ బఱపునో యట్టిదృష్టులనే యోర్ఛానివాసులు వీరసింహదేవనిర్మిత మగు నాసభామందిరపుదెసకుఁ బఱపుచుండిరి. ఎల్లరు నేదియో యొకవిధముగ శీఘ్రకాలముననేదియో యొకనూతనవిపత్తు రానున్నదని చెప్పుకొనుచుండిరి. వీరసింహుఁ డా మందిరమును నిర్మింపఁజేసి యందు యువరాజగుసలీముతో సమావేశ మొనరించెను. తరువాతఁ గొలఁదిదినములకే యోర్ఛా స్వాతంత్ర్యముం గోల్పోయెను. పర్వతసింహుఁ డాసభామందిరముననే షహజహాన్ చక్రవర్తి కాతిథ్య మొసంగెను. అటుపైఁ గొలఁదిదినములకే పర్వతసింహునకు రాజ్యమును వీడి యడవులకు వెడలనయ్యెను. తరువాత హీరాదేవి యాసభామందిరముఁ దెఱపించి యందు బుందేలభూపతులసభ నొడఁగూర్చెను. తత్సభానంతరముననే తత్క్షణమే పర్వతసింహునిమరణము, భయంకరమగునన్యోన్యయుద్ధము, నిరర్థకమగువేలకొలఁదిజనులనాశనము, ఓర్ఛారాజ్యము వివిధవిపన్మగ్న మగుటయు సంభవించెను. ఈతీరున నాసభామందిరచరిత్రము విపద్భరితమై యుండెను. అది తెఱవఁబడినప్పుడెల్ల తమపై నేదియో యొక మహాపద వచ్చి పడనున్నదని యోర్ఛానివాసు లెంచుచుండెడివారు.

సమావేశసభాభవనపుటలంకరణమును, శోభను గాంచిన నేఁ

డు మరలఁ బ్రజలలో వివిధవితర్కము లుదయించెను. ఏనఁ దమ కేదియో మహాసంకటము సంభవింపనున్నదని యిట్టి యెల్లరివితర్కముల యంతరిముఖ్యాభిప్రాయమై యుండెను. ఒకతార్కికశేఖరుఁ డనేక సామంతులఁ గూడి యౌరంగజేబు ఓర్ఛాకు రానున్నాఁడనియు నిది యంతయు నతనిస్వాగతప్రయత్న మనియు వచించెను. మఱియొక తార్కికశిరోమణి యారక ప్రజలకుఁ బాదుషారాకను గూర్చి యెఱింగింప మొదలిడెను. వారినిఁ జూచి మూఁడవనైయాయికరత్నము ఊరకుండఁజాలకపోయెను. అతఁడు మొదట నగ్నియుండి ధూమోత్పత్తి యగునను పూర్వసిద్ధాంతము బోధించి యటుపై నిశ్చయముగ సభామందిరపువెలుంగునుండి ధూమోత్పత్తి యగుననియు నీవెలుంగు ఔరంగజేబును నిమిత్తముగ నొనర్చి యోర్ఛానగరముం గాల్చి భస్మీకృత మొనర్చివైచు ననియుఁ జెప్పెను. రాజ్యాధికారులు రాజ్యముపై నూతనవిపత్తు రానున్నదనియు, వ్యాపారము వ్యాపారులతో విపన్మగ్న మగు ననియు, నీరీతి నెల్లరు భీతులై యాపద్విషయమున బహువిధములగు మాటలాడఁజొచ్చిరి. బాగుగ నలంకరించుకొని యుత్తమములగు వస్త్రముల ధరియించి కంచుకిరాయలు మిగుల గర్వమునఁ బ్రజలనీక్షించుచు ననేకులగుసరదారులతోఁ గూడి సభాభవనపుదెస కరుగుచుండెను. వయసుతోఁబాటు జ్ఞానముగూడఁ బెరుఁగుచుండు నని తలంచుచుండువారొకవృద్ధసజ్జనుఁడు కంచుకిరాయలఁ గాంచి డగ్గఱి వినయపూర్వక మగునమస్కార మాచరించి యిట్లనియె:—“మహారాజా! ఔరంగజేబుచక్రవర్తికి మానవులయుష్ణరక్తమునఁ బానమాడ మిగులఁ నిచ్చ కలదనియు నందుచే బుందేలులగానుగలో వైచి పిండించి తద్రక్తము తీయఁబడుననియు వింటిని. ఈమాట నిజమే యగునా?”

కంచుకిరాయ లీప్రశ్న కెట్టిసమాధానము నొసంగలేదు. తిర

సాకారపూర్ణమగుదృష్టి నాతనిపైఁ బఱపి ముందునకు సాగిపోయెను.

అతఁడు నాలుగడుగులైన నిడకముందే యొకవృద్ధవిధవ యాతనిఁ గలిసికొని బహువిచారమున నిట్లడిగెను. “రేపు పాదుషాయానతిచే స్త్రీలకంఠములు నఱకఁబడునని వింటిని. నాయట్టివిధవలగు ముదుసండ్రకైన రక్షణ ముండదా?

కంచుకిరాయ లాముసలిప్రశ్నకుఁగూడ నేప్రత్యుత్తరము నొసంగలేదు. అతఁడు మౌనముల నవ్వుచు ముందునకు సాగెను. కొలఁదిదూరమున నతనికి దేవీభక్తులు కాన్పించిరి. వారందఱు రాజును జూచి యిట్లనఁగసాగిరి. “రేపు పాదుషావారు బుందేలులెల్లరు బారెడు గడ్డముల నుంచుకొనఁదగునని శాసింతురఁట. ఇంక మాతృభక్తులకుఁ గూడ గడ్డముల నుంచుకొననగునా!”

కంచుకిరాయ లధికకష్టమున నాసమూహమధ్యమునుండి వెడలి ముందునకేగెను. ఇంతలో లోభియగునొకవైశ్యుఁ డతని నాఁపియిట్లడిగెను:—“ఇంక యవనులపద్ధతి ననుసరించి యుపనయనములు జరుగునని వింటిని. నేను పూర్వవిధానమున స్వధనవ్యయముతోఁ గుఱ్ఱవాని కుపనయనముఁ గావింతునా! లేక యిఁకముందు పాదుషాపక్షమున నుపనయనము కావింపఁబడునా!”

కంచుకిరాయ లీప్రశ్నమునకుఁగూడ నేప్రత్యుత్తరము నొసంగలేదు. అతఁడు నాల్గడుగులైన నిడకముందే విద్యావంతుఁ డగునొకఁ డతనిఁ గలిసికొనెను. అతఁడు రాజును నిలిపి యిట్లనుచువసాగెను:—“అన్నిరాజకార్యాలయములలో ఫార్సీ యుపయోగింపఁబడునఁట. ఫార్సీ యవనవ్యయముగ వ్రాయఁబడునని మేమెఱుంగుదుము. కాని యీవ్రాఁతలో సిరాబుడ్డి తిన్నఁగ నుంపఁబడునో తలక్రిందుగనుంపఁబడునో, కలము తిన్నఁగఁ బట్టుకొనఁబడునో లేక తలక్రిందుగనో,

యక్షరముల తిన్నఁగ వ్రాయనగునో తలక్రిందుగనో తెలియుట లేదు. దేవర వారీవిషయము నెఱింగించిన సంతసము ననుగ్రహింపఁబడుదును.”

ఇట్టియనేకప్రశ్నములు వినుచు వినుచుఁ గంచుకిరాయలు మిగుల వ్యాకుల మందెను. సాధ్యమైనంతశీఘ్రముగ నడుగిడుచు నతఁడు సభామందిరద్వారముఁ జేరెను. అచటి కేగినపై నభీష్టసిద్ధి యగుట కింకను నాలస్యము పట్టుననియుఁ గొలఁదిసేపు తానచ్చటనే నిలువవలసియుండుననియు నెఱిఁగి యతఁడు మిగులఁజింతించెను.

రాజసభాభవనము నేఁడు బాగుగ నలంకరింపఁబడి యుండెను. దాన నెల్లెడల నుత్తమములగునైనవస్తువులు తమసుగంధౌజ్జ్వల్యముల నలుగడల నల్లుకొనఁజేయుచుఁ బ్రకాశించుచుండెను. ఆకాంతి యట నొక్కచోఁ గూరుచుండియున్న యొకయువకునిచింతామగ్నమయ్యుఁ బ్రసన్నమగువదనముపైఁబడుచుండెను. ఆయువకుని మొగమున నౌరంగజేబు మొగమందలి గాంభీర్యము గాని ప్రౌఢతగాని లేవు. అతని మానసికచాంచల్యము నహంభావము మున్నగు వానిఁ గాంచిన నొకసాధారణమానవుఁడుగూడ సభాభవనమున నేఁడౌరంగజేబుసభ జరుగునని తలంచునోర్ఛానివాసులు పొరపడుచున్నారని యెఱుఁగఁగలఁడు.

బుందేలఖండమునం దంతటఁ దనయధికారము స్థాపించి బుందేలులదాస్యశృంఖలముల దృఢపఱచి యలంఘీరు ఢిల్లీకి మఱలిపోయెను. బుందేలఖండసత్త్వము నతఁడు హరించెను. ఇట్టియవస్థలో నతనికి బుందేలఖండమున నుండనావశ్యకత యేముండును! ఆసమయమున నతఁడు దేశాంతరాక్రమణచింతానిమగ్నుఁడై యుండనోపు. భాగ్యవంతులెల్ల భుజించినపైఁ దముచ్ఛిష్టమునకై యెగయు బిచ్చ

గాండ్రపగిది, మృగపతిచే వేఁటాడఁబడినదానియందలియెముకలఁ గొఱుకనేతెంచు కాకశునకములభంగి, నిస్సత్త్వంబుం దేలకళేబరములఁ గొల్లగొట్టెడి యీమూకకుఁ దలఁపీకునిప్రియశుంకమై యుండవచ్చును. భిన్నభిన్నమనోవికారరంజిత మగునాతనివదనము స్వాభావికస్థితిఁ జెందిన నీవిషయము సుస్పష్టము మగును.

చింతామయమగు నాయవస్థలోఁ జాలసేపు భావిసుఖరాజ్యమున మనోవిహార మొనరించినపై నాయువకుని కేదో హఠాత్తుగ జ్ఞప్తికి వచ్చినట్లయ్యెను. ఇప్పటివఱ కాతనివదనము కాల్పనికవిలాసచ్ఛాయాచ్ఛాదితమై యుండెను. అతఁడు కల్పితాధికారమదాంధుఁడై యుండెను. కాని యిప్పు డాతనిముఖము స్వాభావికరూపముఁ దాల్చెను. ఇఁకఁ దెలిసినది. అతఁడు మనపూర్వపరిచితుఁ డగుసరదార్ రణదులహాఖానుఁడు.

రణదులహాఖాను గద్దియపైఁ గూరుచుండి తనసుఖాధికారములఁ దలఁచికొని యొడలు మఱచుచుండెను. సమర్కండులోనివీధులలోఁ దాను భిక్షుకదురవస్థలోఁ గాలముఁ బుచ్చినతనపూర్వావస్థ యాతనిస్మరణకు వచ్చెను. అటుపై నుచ్ఛాశ లాతనిఁ బిచ్చివానిఁగఁ జేసివైచెను. స్వదేశవైభవముపై నధికారము వహింప నతఁ డెంతయు నసమర్థుఁడై యుంటచే విజితదేశముఁ జేరి స్వజాతిసోదరులసాయమున నతఁడు స్వభాగ్యపరీక్ష నొనరింపనెంచెను. ఢిల్లీకిఁ జేరుమార్గమున నెలలకొలఁది దానుభవించినదుర్దశ యాతనిస్మరణకు వచ్చెను. ఢిల్లీనిఁ జేరినపైఁ దనయదృష్ట మెట్లు విపర్యస్త మయ్యెనో, జోగియగుతా నెట్లు భోగియయ్యెనో, కొలఁదిదినములకుఁ బూర్వమే సమర్కండుప్రజలయెదుటఁ జేతులఁ జాచిన బిచ్చగాఁడు ఎంతశీఘ్రముగ ఔరంగజేబుసభయందలిసామంతుఁడై వేలకొలఁదిప్రజలపాలిటిశిక

ముల నందఁజొచ్చెనో, మున్నగువిషయముల స్మరించి, యతఁడు తన్నుఁదానే ధన్యుఁడనని యెంచుచుండెను. కొలఁదిసేపటిలో స్వాభావికస్వరూపమునఁ గన్పట్టు నాతనిముఖము, వివిధవికారాచ్ఛాదితము కాఁజొచ్చెను. వైభవశిఖరారోహణమునఁ దన్నడ్డి ఘోరావమాన మొనర్చిన చంపత్రాయచ్ఛత్రసాలుల కెట్లు తాను వ్యాజసహితముగఁ బ్రతీకార మొనర్చెనో, యౌరంగజేబు నెట్లు తనయెడఁ బ్రసన్నునిఁ గావించుకొనెనో, తుదకు స్వబుద్ధిచేఁ దానంతటిశౌర్యపౌరుషవంతమగు కార్య మొనరించెనో — యీసమస్తవిషయముల స్మరించుకొనుచు — నొక్కటొక్కటిగ వైభవాద్రిశిఖరముల దర్శించుచు — చింతామగ్నుఁ డగురణదులహాఖాను వైభవాద్రికూటముఁ జేరెను. అతఁడు తనయూహాసమయమున రచించినయుచ్చాశాచిత్రమునఁ దాను బుందేలఖండమందలి యొకపౌరుషహీనుఁ డగుభూపతినిఁ బదభ్రష్టు నొనరించి తత్సింహాసనముపై నధికారపూర్వకముగఁ గూర్చుండి యున్నట్లు, బుందేలఖండమందలి మాండలికనృపతులెల్ల రవనతశిరస్కులై సవినయులై, తనయెదుట నిలువఁబడి తనవదనము నీక్షించుచున్నట్లును, నతఁడు చూచుచుండెను. వారిలోనివాఁడే యగు నాపదభ్రష్టుఁడగు నరపతికూడ మాటాడక నిలువఁబడి యొకసామాన్యపదవి నంది ప్రసన్నుఁడై యున్నాఁడు. ఈరీతిగ బుందేలఖండమందలి దృశ్యాదృశ్యములు, సజీవనిర్జీవములు నగుసమస్తసంపదలుఁ దనవశమయ్యెను. తనయిచ్చవచ్చినట్లు వానినిఁ దాననుభవించుచుండెను.” అని యు నతఁడు భావించుచుండెను. ఇంతలో నాతనికిఁ గంచుకిరాయలు స్మరణకురా, నింతదనుక నాతఁడు సభకు రాకుండుటకై యాశ్చర్యము జనించెను. ప్రశ్నింపఁ, గంచుకిరాయలు చాలసేపటినుండియుఁ గింనికి వచ్చియుండెననియు, సభామందిరప్రవేశమునకై యనుమతి వేఁడు

ఘుండెననియుఁ దెలియవచ్చెను. ఎద్దియేని జంతువు తనవలఁ దగులొనినప్పుడయుని యెంతటియానందము కలుగునో యప్పుడాతని కట్టియానందము కలిగెను.

రణమలహాఖానుఁడు తనరాకఁ గోరినాఁడనుమాట వినఁగనే యతఁ డత్యంతశీఘ్రముగ మనమున ఖానుఁడున్న పెద్దగదిలోని కేగి సవినయముగ వంగి నమస్కార మాచరించి యొకమూల నిలువఁబడెను. ఖానుఁ డతనిఁ దనసమీపమునఁ గూర్చుండ సంజ్ఞ యొనరించినంతనే యతఁడు క్రమపూర్వకముగ జరిగి యచ్చోటికి బోయి కూర్చుండి యిట్లనెను.

‟ దేవరవా రీసమయమున నన్నుఁ బిలిపించుట మహద్భాగ్యమని యెంచుచున్నాను. ఆజ్ఞాపింపుఁడు.”

రణ—రాజా! నేనీసమయమున నత్యంతావశ్యకమగు నొకవిషయమున సమాలోచన మొనరింప మిమ్ముఁ బిలిపించితిని. మీరు ఢిల్లీసామ్రాజ్యమున కత్యంతక్షేమకాంక్షులును, బుద్ధిమంతులు నగు భూపతులు. నాకు మీయభిప్రాయ మొసఁగుటయే కాక నాయాశయసిద్ధికై నాయుపడెదరనికూడ నేను విశ్వసించుచున్నాను.

కంచు—తప్పకుండ సర్వవిధములఁ దమయాజ్ఞాపాలనమునకై నేను సంసిద్ధుఁడనై యున్నాను. తమరు నారాజ్యమునంతను—ప్రాణమునైన గోరినను—నొసంగుటకు నాకెట్టిసంశయము నుండదు.

రణ—రాజా! చాలును. నాకు మీపై సంపూర్ణవిశ్వాసము కలదు. కాఁబట్టియే యీసమయమున మిమ్ముఁ బిలిపించితిని. ఇప్పుడు నేను నాయభిప్రాయ మెఱింగించెదను. సావధానులై వినుఁడు.

కంచు—ఆఁ, ఆజ్ఞాపింపుఁడు. నామనసంతయుఁ దమపక్షము ననే యున్నది.

రణ—మొట్టమొదటివిషయ మిది. మీకొమార్తెమూలమున నేను తీవ్రములగు ఖేదములకు లోనై నెలలకొలఁదిగఁ జంపతరాయని చెఱయందుఁ బడియుండనయ్యెను. నేనామెకు న్యాయసమ్మతమగుశిక్ష యెద్దియేని విధింపఁదలఁచుచున్నాను. మీరు నాయభిప్రాయము నెంతవఱకామోదింతురు!

కంచు—మహాశయా! నేనేమని మొఱవెట్టుకొందును! స్వయముగ నేనే యామెమూలమున వికలుఁడనై యున్నాను. ఆమె ఢిల్లీసామ్రాజ్యమునకుఁ దచ్ఛుభకాంక్షులకుఁ బ్రాణశత్రువు. దేవరవా రామెకై యెట్టిదండనము నిర్ణయింతురో నేను వినవచ్చునా?

రణ—ఆఁ. ఆఁ. శ్రద్ధతో వినుఁడు. ఈవిషయమునకే మిమ్ముఁ బిలిపించితిని. ఆమెను వెంటనే రాజ్యమునుండి తఱిమివేయనగును. లేకున్న నామెకు మీరాజ్యముపై నెట్టియధికారము లేకుండునట్లు లామెను ధనహీనుఁడగునెవనికో యొకనికి నొసఁగి వివాహ మొనరించి పరిత్యజింపనగును. ఇట్లనియే నేనెంచుచున్నాను. ఇంతటిగొప్పరాజ్యమున కధికారిణి కాఁదగినయోగ్యత యప్రతిష్ఠాకారిణి యగునామెకు లేదు.

కంచు—మీయీపరిష్కార మత్యంతోత్తమము, యోగ్యము, నేను చిరకాలమునుండియు నామెకై యిట్టిదే యగునేర్పాటు నాలోచించుచుంటిని. చిరకాలమునుండియు, నారాజ్యమును ఢిల్లీసార్వభౌమునికి సమర్పించు నుద్దేశముగూడ నాకుఁ గలదు. నాకు కుమారుఁడు లేనేలేఁడు. ఇట్టియయోగ్యయగుకొమార్తె నాయుత్తరాధికారిణిగా నుంపఁగోరను.

రణ—రాజా! మీసామర్థ్యము నెంతని పొగడవచ్చును! నేనుకూడ మీయీయభిప్రాయమును సంపూర్ణముగ నామోదించుచు

న్నారు. కాని మీయభిప్రాయమును గొలఁదిగ విపర్యస్త మొనరించిన శ్రేష్ఠతరముగ నుండునని నాయభిప్రాయము.

కంచు—చిత్తము. ఆజ్ఞాపింపుఁడు. నేనన్నివిధముల సంసిద్ధుఁడనై యున్నాను. నాకెందును బాధలేదు.

రణ—హిందూమహమ్మదీయులపొందునకుఁ జెప నీసమయమున నెట్టిమహాప్రయత్నము లావశ్యకములై యున్నవో, మీరెఱుఁగుదురు. హిందుస్థానమందలి భిన్నభిన్నదేశములలో ముసల్మానుల రాజ్యములు కొన్ని స్థిరపడునేని, దనుర్మాలమునను, రెండుజాతుల యేకీభావవర్ధనమునను, నిస్లామునాశము స్థాపించుటయం దధికముగు సాయము లభింపఁగలదని, పాదుషావారియభిప్రాయము. ఈసమయము సామాన్యముగ హైందవరాజ్యము లన్నియు ఢిల్లీసామ్రాజ్యమునకు సామంతములే యైయున్నవి. హిందూస్థానమంతయు మావశమునందే యున్నది. కానఁ గొన్నిచిన్నచిన్నరాజ్యములుకూడ ఢిల్లీరాజసభయందలి యుత్తములగుసర్దారులవశమైన భవిష్యత్కాలమున సామ్రాజ్యవిశ్వాసముల కవకాశము లభించును. ఈయభిప్రాయముతోడనే పాదుషావారు తమసర్దారులకు గొప్పగొప్పరాజ్యముల నొసంగి వారిని రాజులుగ నొనర్పఁ గోరుచున్నారు. భగవంతునియనుగ్రహమున నిప్పుడు బుందేలఖండముపై ముసల్మానులకు సంపూర్ణమగు నధికారము లభించినది. ఈతరుణమున నిచ్చట నొకయవనరాజ్యము స్థాపింపఁబడుట యుక్తమని తోఁచుచున్నది. మీరు మీరాజ్యమును బాదుషావారి కర్పించిన వారు దానిని నాకే యొసంగెద రని నేను నమ్ముచున్నాను. ఏల యన, ధాంధేరమునందును, తత్సమీపస్థలములగుస్థలములను, నాకెట్టివాంఛ యున్నదో వారెఱుఁగుదురు. కాని యిందు మీరేగతినైన నాలసింపవలసివచ్చును. ఇట్టిస్థితిలో మీరు

స్వీయముగనే మీరాజ్యములలోఁ గొంతభాగమును నాకొసంగినఁ బని యంతయు ముగియు ననియు, మన మిరువురము గలిసి ఢిల్లీసామ్రాజ్యమునకు మహాత్సేవల జేయఁగలమనియు నాయభిప్రాయము. కొమరితెను మీరెట్లనఁ బరిత్యజింతురు. ఇఁక మీరాజ్యమున కుత్తరాధికారు లెవరును లేనేలేరు. మీరు జీవించియున్నంతకాలము—మీరు చిరకాలము జీవించియుందురట్లు భగవంతుఁ డనుగ్రహించుఁగాక—మీరు నిరాతంకముగ రాజ్యాధికారులై యుందురు. నానివాసమునకొకసామాన్యగృహము చాలును. తరువాత మీయిష్టమువచ్చినట్లు. అట్లే—"

రణదుల్లాఖానుఁ "డట్లే" యని యూరకుండెను. ముందేమి చెప్పవలెనో యతనిమనసునకుఁ దట్టలేదు. కంచుకిరాయలు పరిస్థితి మునునే తనరాజ్యము నంతను ఢిల్లీసార్వభౌముని కప్పగించుకొనుటకుఁ బ్రకటించినను, రణదుల్లాఖానుప్రస్తావ మాతనిఁ గొలఁదిగఁ జింతితునిఁ జేసివైచెను. రణదుల్లాఖానును బ్రసన్నుం జేసికొనుటకుమాత్రమే ప్రకటింపఁబడినతనయిచ్ఛ నెఱవేర్చుటకై తనపై నింతటినిర్బంధము వచ్చుటఁ గాంచి యాతఁడు మనసునఁ గొంచెముగఁ జింతిల్లెను. కాని యాసమయమున ఖానునియిచ్ఛకు విరుద్ధముగ నేమైనఁ జెప్పుటకుఁగూడ నతనికి సాహసము లేకుండెను. అతఁడు మహాసంశయమునఁ బడెను. మిగులఁ గష్టమునఁ దనవ్యాకులత నణఁచుకొని యిట్లనియె—"చాల బాగుగ నున్నది. నేనేవిషయమునను జెప్పఁదగినదేదియు లేదు. ధాంధేరమును జేరఁగనే యీవిషయమును నామంత్రులతో నాలోచించి వెంటనే తమకుఁ దెలియఁజేసెదను."

అటుపైఁ గొంచెముసేపటివఱకు వివిధప్రసంగములు జరుగుచుండెను. "నాచక్రము నడచినది. మంచిమృగమే చేఁజిక్కినది."

అని యెంచి ఖానుఁడు మిగులఁ బ్రసన్నుఁ డయ్యె. "ఇప్పటికిఁ బీడ వదల్చుకొన్నఁ జాలు. అటుపై నేమగునదియుఁ జూడవచ్చును." అని యెంచి కంచుకిరాయలు కొలఁదిసేపటిలో ఖానునియనుమతిఁ బొంది తనదారిఁ బట్టెను. మార్గమున నతఁడు "ప్రాణములు దక్కె నదియ పదిలక్షు" లని యెంచుచుఁ బోవుచుండెను.

ఇరువదియొకటవ ప్రకరణము

జయసింహుఁడు—ఛత్రసాలుఁడు

నిజమగు విజయలాభానందము సమరరంగమున నాత్మపరాక్రమ ప్రదర్శనమున విజయు లగువారికి మాత్రమే తెలియును. అన్యులు దాని నూహింపనైనఁ జాలరు. దేవగఢదుర్గమును జయించి చక్రవర్తి సైన్యము విజయోత్సవకలన మగ్నమై యుండెను. సైన్యమున నెల్లెడల గానవాద్యములు జరుగుచుండెను. యవనసైనికులు కొన్నిచోటుల మద్యపానమత్తులై పడి యుండిరి. మఱికొన్నిచోటుల ననేకవిధముల నల్లరులఁ జేయుచుండిరి. వారికాళ్లా సమయమున భూమిపై నానుటలేదు. వారిమస్తిష్కములు సప్తమాకాశమున నుండెను. క్షణక్షణమును "తానారీరీ" "కిటకిటతాంయీ తాంయీ" లపై "వహ్వా వహ్వా" లయు "సుభాన్ అల్లా" లయు వర్షము కురియుచుండెను. సైన్యములోని చిన్నపెద్దలెల్లరు నానందమగ్నులై యుండిరి.

సగము రాత్రి కడచిపోయెను. చంద్రుఁడు క్రమక్రమముగ గగనమధ్యమును జేరెను. జగత్తు నిద్రాదేవతారాధన మొనరించుచుండెను. దేవగఢమునకు నలువైపుల గుడారముల వైచికొనియున్న యవనసైనికుల విజయోత్సవము నూతనచ్ఛాయఁ గొల్పుచుండెను. జయసింహుఁ డొంటెరౌతులచే విజయవార్త ఢిల్లీకిఁ బంపి సావకాశముగఁ దనశిబిరమునుండి బయల్వెడలి మనోహరచంద్రికం దిరుగుచుండెను. "విజయలాభవృత్తాంతము విని పాదుషావారు మిగులఁ బ్రసన్నులై సంతుష్టు లగుదురు. ఇంతటి సులభమగుదేవగఢయుద్ధవిజయము విని నాపై నపారమగుకృప వహింతురు. వారు నాయెడ నత్యంతకృతజ్ఞులై యుందురు." అని యీమొదలగునాలోచనములు శూరుఁడు రాజభక్తుఁడు నగునా రాజపుత్రునిమనసున నుత్పన్నము లగుచుండెను. అతనివదనమున వాస్తవికవిజయానంద మొలుకుచుండెను. అతఁడు తననలుదెసలఁ జూచెను. సైనికులు, నాయకులు స్వేచ్ఛాయోగ్యతల ననుసరించి వివిధానందమగ్నులై యుండుటఁ గాంచి యతఁడు మిగుల సంతసించెను. ఇంతలో నెవనియసమానపరాక్రమకారణమున దేవగఢవిజయము లభించెనో యాఛత్రసాలకుమారుఁడు స్మరణకు వచ్చినంతనే యాతనిహృదయము ప్రేమాంకితమై కంపితమయ్యెను. చంపతిరాయలమరణానంతరమున ఢిల్లీచక్రవర్తి మహోబారాజ్యమును వశపఱచుకొన్ననాఁటినుండియు నశరణుఁ డగుఛత్రసాలుఁడు జయసింహునియొద్దనే నివసించుచుండెను. జయసింహుఁడుగూడ నతనిని దనపుత్రునిబలెఁ బ్రేమించుచుండెను. కావుననే యాయుద్ధమున నాతనిహృదయము తనయానురాగవిహ్వలమై యుండెను. కార్యాధిక్యమున నింతదనుక ఛత్రసాలకుమారునియతులశౌర్యముఁ బ్రశంసించుటకుఁగాని, యతనియెడఁ గృతజ్ఞతఁ బ్రకటించుటకుఁగాని యాతని

నవకాశము గలుగకుండెను. ఇప్పు డవకాశముఁ బొంది యతఁడు మెల్లమెల్లగ ఛత్రసాలునిశిబిరముదెస కరుగుచుండెను. నేఁటిఛత్రసాలునిపరాక్రమముచేఁ బాదుషావారు సంతుష్టులై యతనిపైతృకరాజ్యము నతని కిచ్చివేయుదురని యతఁడు మార్గమునఁ దలఁచుచుఁ బోవుచుండెను. ఈభావన మతనికి మహానందదాయకమై యుండెను.

అతఁడు ఛత్రసాలకుమారునివటకుటీరముఁ జేరినంతనే తత్సమీపమున వెన్నెలలో నొకయువకుఁడు ఱాతిపైఁ గూరుచుండి విచారమగ్నుఁడై యాలోచనాధీనుఁడై యుండుట కానవచ్చెను. కొలఁదిసే పాఁగి యువకునిదెసఁ జూచి జయసింహుఁ డిట్లడిగెను:—

“ఎవరు! ఛత్రసాలకుమారుఁడా? ఏమివిచారమున మునిఁగి యున్నావు?”

కాని యతనిప్రశ్న కెట్టిప్రత్యుత్తరము రాలేదు. ఛత్రసాలుని భుజములపైఁ జేయివైచి యతఁ డాశ్చర్యానురాగముల నిట్లడిగెను:-

కుమారా! నీవేమాలోచించుచున్నావు? నీయీవిచారమునకుఁ గతమేమి? నేఁడు నీముఖమున విజయానందచ్ఛాయ కన్పట్టవలసియుండెను. నీవింతటినిరాశావిచారములకు లోనుగానేల? నీశౌర్యపరాక్రమములమూలముననే నేఁడు చక్రవర్తిసైన్యముల కీయానందానుభవభాగ్యము లభించినది. కాని నీవు స్వయముగ నింతటిఖిన్నుఁడవై యుండుట యాశ్చర్యకరమై యున్నది.

ఛత్రసాలునివిచారాలస్యము భగ్నమైపోయెను. అతఁడు శీఘ్రముగ లేచి నిలువఁబడి వినయవినమితశిరస్కుఁడై యిట్లనియె:—

“ఆర్యా! ఇది తమవిశ్రాంతిసమయమై యుండ నిచటికి రా నేల శ్రమఁ జెందితిరి! ఆజ్ఞాపింపుఁడు. తమకీసమయమున నే నెట్టిసేవ నొనర్పఁగలను?”

ఛత్రసాలుఁడు స్వవిచారమగ్నుఁడై యుండి తనమాటల వినలేదని యెఱింగి జయసింహుఁడు మరల నిట్లనియె. “కుమారా! నేఁడు నీకు లభించినవిజయమునకై నీవేల యానందించుట లేదు? నేఁటి నీశౌర్యమును బ్రశంసింప నిటకువచ్చితిని. కాని నీమానసికావస్థ కేవలవిపరీతముగఁ గన్పట్టుచున్నది. నేఁటివిజయలాభానంద మించుకయైన నీకుఁ గలుగుట లేదా!

ఛత్ర—(సోద్రేకముగ) విజయము నందువా రొకరుఁ, దదానందము ననుభవించువారు మఱియొకరా! నేఁడు ఢిల్లీశ్వరునికి విజయము కల్గినదానికై నా కానంద మేల? నేను నాకర్తవ్యము నెంచి పోరాడితిని. దేవగఢము మున్నెట్లు పరాధీనమై యుండెనో యిప్పుడు నట్లే. దానిపై ఆదిల్‌షాయధికార మున్ననేమి! ఔరంగజీబు నధికార మున్ననేమి! శియాముసల్మానులపతాక మెగురుచున్ననేమి! సున్నీముసల్మానులకేతనము స్థాపింపఁబడిన నేమి! ఛత్రసాలునికి రెండును సమానములే. కాని నేఁటివరకు నేను భవదీయాశ్రయమున నుంటిని. ముమ్ముందు మదీయాశయసాఫల్యమున నత్యధికముగ తమసాయము నాశించి యుంటిని. కాన నేను మిమ్ముఁ బ్రసన్నుల నొనర్చుటకే హృదయపూర్వకముగఁ బోరాడితిని. దేవగఢదుర్గము జయింపఁబడినఁ దమరుప్రసన్నచిత్తు లగుదురని నేనెఱుంగుదును. కావుననే నేఁడు నేను నాకర్తవ్యముఁ బాలించితిని.

జయ—(చేతితో నెదుటఁ జూపుచు) నీసమీపమున నలువైపులఁ గన్నులెత్తి చూడుము. అచ్చటివిజయోత్సవమగ్నులగుసైనికు లెల్లరు యవనులేనా! వారిలో సగముకన్న నధికులు హిందువులు. ఐన నేఁడు వారేల విజయోత్సవ మొనరించుకొనుచున్నారు! పాదుషాకు జయము వచ్చిన వారేల యానందించుచున్నారు!

ఛత్రి—ఇదియే నాకును దెలియుట లేదు. స్వీయపరాక్రమమునఁ బోరాడి స్వదేశమును స్వయముగ నౌరంగజీబునకు వశమొనర్చుటకానందింపనేల? అయ్యా! తమరు నన్నుఁగూడ నీయజ్ఞానుల శ్రేణిలోఁ జేర్పఁగోరుచున్నారా? ఈసైనికులయానందముఁ గాంచిన నాకు మఱింత దుఃఖము గలుగుచున్నది. వారియానందమే నావిచారమునకుఁ గారణము. నాయానందవిషయమే వారికి దుఃఖదాయకమగును. స్వదేశదౌర్భాగ్యమును దమరు దీనిచే బాగుగ నెఱుంగఁగలరు.

జయ—స్వాతంత్ర్యభావము చంపతరాయమహారాజుతోడనే నశించిపోయిన దని నేనెంచితిని. కాని నీవుగూడ నావర్ణమునకే రంజితుఁడవై యుంటి వనియిప్పు డెఱిఁగితిని. కుమారా! ఎట్లైన నీతండ్రి దుర్దశను గాంచియైన నీనేత్రములు తెఱచుకొనవలసి యుండెను. బుందేలఖండమునందలి భయంకరరక్తపాతముఁ గాంచియైన మాదేశకల్యాణమార్గము భ్రమాపూర్ణమని నీవెఱుఁగవలసినది. ఇంకను బుందేలఖండపుసుదినము లంత మందలేదని తోఁచుచున్నది. ఛత్రసాలా! నిర్జలమేఘము లెన్నటికిని వర్షింపవు. అవి సూర్యచంద్రులగతి నడ్డుటకుమాత్రమే. తన్మూలమున మఱియెట్టిలాభము నుండదు.

ఛత—(సోద్రేకముగ) అయ్యా! స్పష్టవచనమునకై నన్ను మన్నింపుఁడు. తమరుతండ్రిగారిని నన్ను నిర్జలమేఘములతోఁ బోల్చి తమ్ము సూర్యచంద్రులుగ భావించుకొని మేము తమతేజఃప్రకాశముల నిరోధించువారమే యని నుడువుచున్నారు. తమ రిన్నినాళ్లనుండియు జన్మభూమిని బరిత్యజించి భారతవర్షమందంతట స్వప్రకాశవ్యాపనమునకై సార్వభౌమాస్థానమున నివసించుచున్నారుగదా! ఏన నిప్పటివఱకు దేశమున నెంతటిప్రకాశము వ్యాపించినది?

జయ—(గంభీరముగ) ఛత్రసాలా! నీమాటలచే నాకించుకయుఁ గ్రోధము కలుగుటలేదు. పాదుషాకొలువున నుండిననాచేఁ బ్రజల కెట్టియుపయోగముఁ గలుగలేదని నీవునాపై నారోపించినసిందకు నేనొక్కఁడనే పాత్రుఁడను గాను. కాని యన్యులదోషముల లెక్కఁ బెట్టక యాత్మకర్తవ్యపాలన మొనరింపనగునని నాయభిప్రాయము. నేను చక్రవర్తియాస్థానమున నుండి ప్రజలకు గొప్పయుపకార మేదియుఁ జేయఁజాలకున్నను, ననుచితములు, నన్యాయపూర్వకములు నగునెన్నిపన్నులఁ దీసివేయించితినో, నీవెఱిఁగియే యుండవచ్చును.

ఛత్రి—తమరు ప్రాఁతపన్నుల ననేకములఁ దీసియే వేయించితిరి. కాని వెంటనే పాదుషా క్రొత్తపన్నులఁ దగిల్చెను. ఒకయధికారము నొసంగి తత్సమములగునన్యాధికారముల రెంటిని లాగికొనుట, రెండుపన్నులఁ దీసివైచి, తత్తుల్యమగు తృతీయకరము విధించుట, మున్నగునవన్నియు రాజనీతు లని తమరు స్వయముగ నెఱిఁగియే యున్నారు. ఈవిషయమున నేను తమ కింతకన్న నధికముగ నేమి చెప్పఁగలను? తమ రాలోచించినచో—మహారాణా రాజసింహునిఖడ్గ మేయుదాత్తాశయముతో నొరనుండి బయల్వెడలెనో, దక్షిణమున శివాజీకృపాణ మెట్టిపవిత్రకర్తవ్యనిర్వహణమునకై బయలుదేఱినదో, తమప్రయత్నములకన్న శ్రేష్ఠతరము లగునట్టిమంగళమయాశయములతోడనే తుదివఱకుఁ దండ్రిగారు పోరుచుండిరి. ఉదయపురము సౌభాగ్యవంతమై యుండెను. దక్షిణనక్షత్రము తేజోవంతమై యుండెను. అందుచే మహారాణా రాజసింహునియొక్కయు, మహాత్ముఁడగు శివాజియొక్కయు ప్రయత్నములు సఫలము లయ్యెను. కాని బుందేలఖండసౌభాగ్య మింతిదనుక నిద్రాణమై యుండుటచేఁ దండ్రిగారిప్రయత్నములు భగ్నము లయ్యెను. కాని యీకారణమునసే తమరు

వారిని నిర్జలమేఘములతోఁ బోల్పకుందురుగాక. ఇప్పటివఱకు నిర్జలములై కనఁబడిజలదములే శీఘ్రకాలములో బుందేలఖండముపై స్వాతంత్ర్యవర్షముఁ గురియ మొదలిడును.

జయ—బుందేలఖండభాగ్యోదయ మెప్పటికైన నానాఁటువఱకు నీవిట్టిహీనావస్థఁ బడి నీసమయము వ్యర్థమొనర్పకుందువుగాక యనియు, నేతద్విజయలాభముఁ బొంది నష్టమగునీపురాతనవైభవముపై నధికారము వహింతువుగాక యనియు నేనాశించుచున్నాను. రేపటి నుండి చక్రవర్తిసైన్యము ప్రయాణము సాగించును. నీవుగూడ నా వెంట ఢిల్లీకి రమ్ము. నేఁటినీయతులపరాక్రమవృత్తాంతము విని పాదుషాహారు మిగుల సంతసమున నీయైశ్వర్య మంతయు నీకు మరల నిచ్చివేతురు. ఛత్రసాలా! నీవు నామాటలఁ దిరస్కరింపకుము. నేనచ్చటి కేగి నీరాజ్యము నీకిప్పింతును.

ఛత్ర—నాకు మహీబారాజ్యప్రాప్తియే బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యప్రాప్తి కాఁజాలదు. అయ్యా! క్షుధార్తమగు మృగపతి యాకలి శశకముచేఁ గాని సృగాలముచేఁ గాని తీఱునది కాదు. చాతక మెన్నఁడు గోతిలోనినీటిచేఁ దనపిపాసఁ దీర్చుకొనదు. కావున బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యాభిలాష కేవల మహీబారాజ్యముచేఁ గాని పాదుషాదర్బారున నమీరుబిరుదముచేఁగాని నెఱవేఱదు.

జయ—ఛత్రసాలా! నీవు బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యము నింతగ నభిలషింతువేని ఢిల్లీకి వచ్చి బుందేలఖండముపై న్యాయరహితములు, ననుచితములునగు కరముల విధింపవలదనియు నచ్చట నెట్టియన్యాయాచరణము జరుగరాదనియు బుందేలులయధికారములు బాగుగ రక్షింపఁబడవలయు ననియుఁ బ్రజలకు మతస్వాతంత్ర్య ముండఁదగు ననియు నచ్చోటిపరిపాలనము సువ్యవస్థితమై యుండవలయు ననియుఁ బాదుషా

కానుకలు పంపుట, నాల్గవనాఁడు హీరాదేవిపిలుపున నోర్ఛాకుఁ బ్రయాణ మగుట—ఇంతే—ఇట్టిట్టిపనులయందే యెల్లపుడు నతని కాలయాపన. అతఁడు ధాంధేరరాజసింహాసన మధిష్ఠించినది మొదలుగ నిట్టికార్యములనే మగ్నుఁడయి యుండుటచే నిప్పటివఱకు రాజకార్యముల నిర్వహింప నతనికిఁ దీరికయే కలుగలేదు. ఇట్టిదశయందైనను ధాంధేరరాజ్యవ్యవస్థ చాల చక్కగ నుండెను. ప్రజలపై ననావశ్యకము లగుపన్నులు విధింపఁబడుటయు లేదు; వారిమీఁద నెట్టియన్యాయములును జరుగుటయు లేదు. ప్రజలమొఱలకు సులభమగువినికియుఁ బూర్ణమగున్యాయమును లభించుచుండెడివి. ఇందువలననే ధాంధేరరాజ్యమునకుఁ జాలయశము కల్గెను. ఈయశమునకుఁ బ్రధానకారణము ప్రధాని సజ్జనరాయఁడే. అతఁడు రాణిసుఫలాదేవియానతిని సమ్మతిని ననుసరించి మిక్కిలినైపుణితో రాజ్యకార్యముల నిర్వర్తించుచుండెను.

నేఁడు కంచుకిరాయలు మూల్యవంతము లగువివిధాభరణాంబరములు ధరించి సవిలాసముగ ధాంధేరరాజసింహాసన మలంకరించియుండి సరదారులనుండియు, నాగరకులనుండియుఁ, గానుక లందుకొనుచుండెను. ప్రజలకుఁగూడఁ జాలకాలమునకు నేఁడు రాజదర్శనభాగ్యము లభించెను. కాన రాజసభ యంతయు సరదారులతోను నాగరకులతోను నిండియుండెను. నేఁడు ప్రభువరు లేయుద్దేశమున నింతగొప్పరాజసభ గావించుచుండిరో, యందేమి భాషింపఁ గోరుచుండిరో యని సజ్జనరాయఁడు కొంచె మాశ్చర్యచింతాక్రాంతుఁడై యాలోచించుచుండెను. కంచుకిరాయలయనిరోధమున నతనిభాషణము వినుటకై యొకప్రక్క జవనిచాటున విజయాసహితయై రాణి సుఫలాదేవి కూడ నాసీనయై యుండెను.

ఆహూతు లగువారెల్లరు నుపస్థితు లైరని సజ్జనరాయునిచే నెఱిం
గింపఁబడి యాతఁడు తనవక్తవ్యము నిట్లారంభించెను.

“నేఁడు ప్రజలరాజభక్తిచే నూకతుతమగు గర్వము గలు
గుచున్నది. మేము ఖాందేశరాజ్యగౌరవముఁ బెంపొందింప నవిరళప్ర
యత్నము సల్పుచుండుట మీరెల్ల రెఱుఁగుదురు. కాని ఖాందేశ
రాజ్య మెంతగొప్పది యైనను మొగలుసామ్రాజ్యముతోఁ బోలఁ
జూచిన బిందుప్రాయ మనువిషయముం గూడ మఱవరానిది. మం
కింత గొప్పసామ్రాజ్యశరణము లభించుట మనమహాభాగ్యము. కొ
లఁదికాలముననే మనరాజ్యమునకు మొగలుసామ్రాజ్యముతో గొప్ప
సంబంధము కలుగఁగలదని మీకెల్లరకుఁ దెలియఁజేయ మాకు మిగుల
యానంద ముదయించుచున్నది. దైవవశమున నేఁటివఱకు మాకుఁ
బుత్రసంతతి కలుగలేదు. భావికాలమునఁ గలుగుననునాశయు లేదు.
వయసుగూడ వ్యతీతమై పోవుచున్నది. కావున నిటుపై మాయనంత
రము మావలెనే మీహితముఁ గోరుపాలకులు మీకు లభించునే
ర్పాటుఁ గావించుట మాపరమకర్తవ్యమై యున్నది. మాకుఁ బుత్రుఁడు
లేకుండుటయు నొకవిధమున మంచిదే. ఏల యన నేఁటిబుతులు
సామ్రాజ్యద్రోహులుగఁ బరిణమించుచున్నారు. వారిమస్తిష్క
ములు తారుమారై యున్నవి. వారిధ్యాన మంతయు స్వరాజ్యస్వ
తంత్రతలపై నిలిచి యున్నది. సాగరరాజ్యాధిపతి యగుశుభకరణుఁ
డెంతటిపుత్రసౌఖ్యము ననుభవించుచున్నాఁడో మీకు బాగుగఁ దెలి
యును. తండ్రి సామ్రాజ్యపక్షమునఁ బోరుచుండఁ, గుమారుఁడు
విద్రోహిమండలితోఁ గలిసి యున్నాఁడు. ఈవిప్లవకారులకు నాయకుఁ
డగుఛత్రసాలుఁ డెంతదుర్మార్గుఁడో, యెంతమూర్ఖుఁడో యతనిమూల
మున బుందేలఖండమున నెంతరక్తపాత మగుచున్నదో, యతనిదు

ష్కృత్యములవలన నతనితండ్రి యగుచంపతరాయలప్రాణము లెట్లు పో
యెనో, తనరాజ్యైశ్వర్యములఁ గోల్పోయి యతఁ డీసమయమున నెట్టు
లజ్ఞాతవాసము సల్పుచున్నాఁడో యది యంతయు మీరెల్లరు బాగుగ
నెఱుఁగుదురు. ఛత్రసాలదలపతులఁబోలుపుత్రు లుండుటకంటెఁ బు
త్రుఁడు లేకుండుటయే మంచిది. కాన మీరు యువరాజు లేఁడను
చింత వలదు. మాకుఁ బుత్రుఁడే యుండినచో నతఁ డయోగ్యుఁడై
యుండినను మీవంటిరాజభక్తులు వివశులై యతనిని రాజుగ గణింప
వలసివచ్చును. మాకోరిక యేమన, నౌరంగజేబునకు మిగులఁ గృపా
పాత్రుఁడును, సామ్రాజ్యమున కసామాన్యభక్తుఁడుగ నుండి తన్మూల
మున మీకెట్టియాపదయు రాకుండఁజేయువాఁడును, మాకుత్తరాధి
కారి కావలయును. భాగ్యవశమున మాకట్టివ్యక్తి యీసమయమునఁ
బ్రాప్తించినాఁడు. నేఁటిసభ మీభావిపాలకుని మీకుఁ దెలియఁజే
యుటకే యేర్పడినది.” అని పలికి కంచుకిరాయలు తనయుపన్యాస
ముపైఁ బ్రజల కెట్టియభిప్రాయము కలిగెనో చూచుటకై యించు
కసే పూరకుండెను.

ఆసమయమున జను లెల్లరుఁ దమప్రభువు సామ్రాజ్యభక్తుఁ
డగు నొకసరదారునికుమారునో, యట్టి యొకరాజకుమారునో దత్తునిగఁ
జేసికొని కాని తనకన్య నిచ్చి వివాహ మొనర్చి కాని తనరాజ్యమున
కుత్తరాధికారిగఁ జేయు నని తలఁచుచుండిరి. కావుననే ప్రజలకో
ట్టియుత్తేజమును బ్రకటనము కాలేదు. ఎల్లరును బ్రభునియవ్వలిమా
టల వినుటకై మాటాడక య[illegible]రముగఁ గూరుచుండియుండిరి.

కంచుకిరాయలు మరలఁ దనయుపన్యాసము మొదలిడెను.
“యువరాజు లేకుండుటను గూర్చి విచారింపరాదని మేమిప్పుడే చెప్పి
యుంటిమి. కాని యిందువలన సంతానము లేకుండుటయే శ్రేష్ఠమని

మీరు తలఁపవలదు. సంతతి యనఁ బుత్రుఁడుఁ గావచ్చును. పుత్రికయుఁ గావచ్చును. ఈకాలమునఁ బుత్రుఁడు లేకుండుటే మంచిది. వేలయన వానివలనఁ దఱచుగ ననేకకష్టములు సంభవించును. పుత్రుఁడు తండ్రితో వాదులాడి వెడలిపోవుటయుఁ, దండ్రి యపమృత్యువునకుఁ గారణభూతుఁ డగుటయు మనము తఱచుగఁ గనుచున్నాము. కావున వ్యర్థమగుచింతవలనఁ బ్రయోజనము లేదు.

కంచుకిరాయల మాటల వినఁగ వినఁగఁ బ్రభాని సజ్జనరాయుని కాశ్చర్యము దుష్కర మగుచింతయుఁ గొడముచుండెను. రాజు పలికెడియామాటల నెట్లు వారింపవలయునో యతనికి బోధపడలేదు. అపలుకులపరిణామముఁగూడ నాతనికిఁ దెలియలేదు.

కాని కంచుకిరాయలపలుకుల కంతము లేకుండెను. అతఁడు చాలసేపిట్లే తల, తోఁక లేనిపలుకుల నాడుచుండెను. చివరకుఁ దన యభిప్రాయముఁ దేల్చెను. "మేము మారాజ్యపుదిట్టతనమునకును, సువ్యవస్థాపనమునకును జక్కనిమంత్రిణిఁ గావించితిమి. రాజకుమారి శీఘ్రముగనే యొకసామాన్యుఁ డగుసరదారుకుమారునికిఁ గాని, జాగీరుదారుకుమారునికిఁ గాని వివాహితయైపోవును. ఆమెకుఁ దగినవరుఁ డన్వేషింపఁబడుచున్నాఁడు. వివాహానంతర మామె తనగృహమునకు వెడలిపోవును. సజ్జనరాయఁ డిపుడు చాలవృద్ధుఁ డైపోయినాఁడు. శరీరపాటవము తగ్గినది. వయసు మాకును జాలఁగనే కడచినను, మాకింకను గొన్నాళ్లవఱకు నిర్వాహశక్తి యున్నది. మాయుద్దేశ మేమన రణదులహాఖాఁ మహాశయుఁడు వచ్చి యిచటనే యుండి రాచకార్యములఁ జూచుచుండవలయును. శాసనపాలనాదులం దాతఁడు కడు నేర్పరి. ఔరంగజేబు పాదుషా కతనియం దమితమగు దయ. మేము బ్రదికియుండునంతకాల మతఁడు మాకు సాయ మొనరించుచుండును.

వారితో మొఱలిడుము. పాదుషా నీయీమాటలకు సమ్మతించి యీ విషయమున నీకు వాగ్దాన మొసంగిన నీయిచ్ఛ నెఱవేఱినట్లేకదా!

ఛత్ర—అయ్యా! మాకుఁ గావలసినది స్వాతంత్ర్యము. వాగ్దానము కాదు. అక్బరుపాదుషా శాసనవిధాన మత్యంతసౌష్ఠవమున [illegible]వృద్ధిం జెందెను. తన్మూలమున బ్రజలెల్లరు సుఖులై యుండిరి. అట్లయ్యు శౌర్యశిఖామణి యగుమహారాణా ప్రతాపసింహుఁడు చిత్తూరు వైభవముఁ దృణీకరించి బలవత్తరమగు చక్రవర్తిబలము ధిక్కరించుటచే జీవనము నేలగడపెను?

జయ—(సవేత్రముగఁ జూచుచు) కుమారా! నీమాట కడు చక్కగ నున్నది. పాదుషాకొలువున నమీరుపదవి స్వీకరించుసమయమునఁ జంపతిరాయలు నిట్లే నుడివియుండెను. కాని కాలానుగుణ్యముగు కార్యనిర్వాహణము బుద్ధిమంతుల లక్షణము. అప్పటి కేతెంచి పాదుషాకు నీవొనర్చినయుపకారముల నన్నిఁటి జ్ఞప్తికిఁ దెమ్ము. బుందేలఖండమునకు భాగ్యవశమున స్వాతంత్ర్యము లభించినసరే లేకున్న నీయిచ్ఛవచ్చి నట్లొనరింపుము. కాని పాదుషావారు నీమాటకు సమ్మతింపరని నావిశ్వాసము. నేఁటినీశౌర్యముమూలమునఁ బాదుషావారికి లభించినభూభాగమున బుందేలఖండము సగమైన నుండదు. వారు శాంతమనస్కులై నీప్రార్థనము నాలకించిన నది తప్పక స్వీకరింపఁబడును. దాన వారికి లేశమైన హాని యుండఁబోదు.

ఛత్ర—అయ్యా! సామ్రాజ్యమహాసభలోఁ బాదుషా యాడినమాటల నన్నిటిని మఱచితిరా! ఆసమయమునఁ బాదుషా మా ప్రార్థనము నెంతయనుచితముగఁ దిరస్కరించునో తమకు జ్ఞప్తియుండులేదా? మాటిమాటికి భిక్షాం దేహియనుటచే నేమగును? ఒకమారు

భిక్షాటనమున స్వాతంత్ర్యము లభింపదని తెలిసినతరువాత మాటిమాటికిఁ జేయిఁ జాచిన ఫలమేమి?

జయ—(సానురోధముగ) ఫలమున్నను లేకున్నను నీవు నాతో ఢిల్లీకి రావలయును. నామాట వినవలయును. ఇట్టిదీనసహాయావస్థలో నిన్ను బుందేలఖండమున విడువఁ జాలను. హీరాదేవిగుప్తచారులు బుందేలఖండమునం దంతట నీకై వెదకుచున్నారు. నీతండ్రి నాకు మిత్రుఁడై యుండెను. మిత్రుఁడే యననేల—సోదరుఁడే యైయుండెను—నీవు హీరాదేవిఁబోలు దుర్మార్గురాలివలలోఁ జిక్కి మహావిపత్తులపాలగుటకు నేను సమ్మతింపను. నీవు నా వెంట ఢిల్లీకి రావలయును.

ఛత్ర—(గద్గదస్వరమున) అయ్యా! మీయీదయచే నేను గ్రహింపఁబడితిని. దీనికై మీకు నేనెంతయు ఋణినై యున్నాను కాని నావిషయమున మీరింతగ భీతిఁజెంద నక్కఱలేదు. హీరాదేవి నాప్రాణములఁ గొనినను నాకుఁ దద్విచారము లేదు. ప్రాణనాథస్వామిప్రయత్నమున శీఘ్రముగనే బుందేలు లెల్లరు స్వాతంత్ర్యప్రియులై నన్ను ప్రాణప్రియునిగఁ జూచుకొందురు. అయ్యా! తమరు నావిషయమున నేమియు విచారింపకుఁడు. మహీశాదుర్గము నన్ను రక్షింపఁజాలకున్నను, తండ్రిగారివలన నాకు లభించినయభేద్యమైన దుర్గము నన్నుఁ దప్పక కాపాడును. తండ్రిగారిప్రేమ నన్నుఁ గాపాడఁ జాలకున్న వింధ్యవాసినీ దేవ్యనుగ్రహము తనభక్తునిఁ గాపాడితీరును. నా మనమున స్వాతంత్ర్యదివ్యజ్యోతి వెలుఁగుచున్నది. ధైర్యము నన్ను రక్షించుచున్నది. పవిత్రదేశహితకర్తవ్యము నా మనసున లగ్నమై యున్నది. తమరు, ప్రాణనాథప్రభువు మున్నగు మహాత్ముల యాశీర్వాదములు లభించుచున్నవి. ఇఁక నే హీరాదేవికి వెఱవనేల? అయ్యా! నన్ను ఢిల్లీకి రానిర్బంధింపకుఁడు. ఈప్రాంతమున నేనింకను నొనరింపఁ

దగు మహాత్కార్య మున్నది. నేనింతశీఘ్రముగ నిప్పుడే దక్షిణదేశము విడువఁజాలను.

జయ—(సాశ్చర్యముగ) నీవు మాతోఁగూడ బుందేలఖండమునకైన మఱలి రావా?

ఛత్ర—రాను. ఇంకను దక్షిణముననే రెండుదినములవఱకుండెదను.

జయ—నీవిచ్చటనుండి యేమి చేయుదువు?

ఛత్ర—నా గురుదర్శన మొనరించుకొందును.

జయ—ప్రాణనాథస్వామి నేఁడు దక్షిణముననే యున్నాఁడా?

ఛత్ర—లేదు. వారు బుందేలఖండముననే తమకార్యము నిర్వహించుకొనుచున్నారు.

జయ—ఐన నీవిప్పు డిచ్చటనుండి దర్శింపఁగోరెడిగురు వెవరు?

ఛత్ర—మహాత్ముఁడగు శివాజీ!

జయ—(సాలోచనముగ సంతోషమున) ఐన నీవు మిగుల నుత్తమమును బ్రశంసనీయమును, యోగ్యమునగు కార్యముఁ జేయుచున్నావు. నీవు మిగులసంతసమున నామహాత్మునియొద్ద కేగి గురూపదేశముఁ బడయుము. అతఁ డన్నివిధముల నీకు గురువు గాఁదగినవాఁడు. కాని నీకార్యము నెఱవేఱినపై వెంటనే ఢిల్లీకి నాయొద్దకు వచ్చెదనని మాట యిమ్ము. నేఁటియుద్ధమున నీవొనరించినకార్యము వ్యర్థము కాఁగూడదు.

ఛత్ర—నేనీవిషయమున వారియనుమతినే పొందెదను. బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యవిషయమున నేను వారియుపదేశము ననుసరించియే కార్యము నిర్వహించెదను. తండ్రిగారుఁ గూడ నంత్యకాలమున

నిట్లొనర్చుటకే నాకాజ్ఞయొసంగిరి. వారు నాకు ఢిల్లీకిఁ బోవ ననుమతి నొసంగినఁ దమరు ఢిల్లీకిఁ జేరకమున్నే భవదీయసేవాగతుఁడనయ్యెద.

కొలఁదిసేపటివఱ కీమాటల నామాటలఁ జెప్పినపై జయసింహుఁ డచ్చటినుండి వెడలిపోయెను. ఆసమయమున నతనినేత్రములు ప్రేమాశ్రుభరితము లయ్యెను. మార్గమున నెల్లెడలఁ బ్రజలు విజయోత్సవమగ్నులై యుండిరి. కాని జయసింహుని కదేమియుఁ గానవచ్చుట లేదు.

మఱునాఁడు బహదూర్ ఖాన్ కోకాయొక్కయు జయసింహుని యొక్కయు సంయుక్తసైన్యము ఢిల్లీకిఁ బయనమయ్యెను.

ఛత్రసాలకుమారుఁడు వారివెంట నరుగలేదు.

ఇరువదిరెండవప్రకరణము

నిర్భాగ్యుఁడగు కంచుకిరాయలు

ప్రధాని యగుసజ్జనరాయఁ డన్వర్థనామకుఁడై యుండెను. కంచుకిరాయలు తనకాలము నంతను నౌరంగజీబునకును, హీరాదేవికిని సేవాసపర్యలు నలుపుటయందే గడపుచుండెను. కఠినము లగు రాజకార్యముల నిర్వహించుకొనుట కతనికిఁ దీరికయే లేకుండెను. నేఁడు దర్బారునందలి యొకయమీరునకు స్వాగత మొసంగుట, ఢిల్లీ మఱి యొకయమీరునకు విందు సేయుట, మఱునాఁ డొకసర్దారునకుఁ

బూయనంతర మతఁడే యుత్తరాధికారి యగును. మీ రేమియుఁ గలఁతపడవలదు. ఆర్యసంతతికిని, మహమ్మదీయులకును బరస్పరద్వేషకాలము గతించినది. ఇఁక నిరువురిసమ్మేళనమున కిది సమయము. ఈసమ్మేళనమున కుపక్రమణిక యీరీతినే యుండవలయును. మీకెట్టియన్యాయము, దౌష్ట్యము, జరుగదని విశ్వసింపుఁడు. బహదుర్ఖాను నిశ్చయముగ బుద్ధిమంతుఁడు. మఱియు నేనాతని కింకను బోధించెదను. మీరన్నివిధముల నిశ్చింతులై యుందురుగాక."

కంచుకిరాయలవక్తృత్వము పూర్తికాకమునుపే సభయం దంతట నల్లరి యారంభ మాయెను. జను లొకరితో నొకరు రహస్యసంభాషణ మొదలిడిరి. చాలమందిసర్దారులు, నాగరకులు లేచి యేదేదో చెప్పఁగోరియు, సజ్జనరాయనిముఖముఁ జూచి మరల మానుచుండిరి. కొందఱికి నూరకుండుఁడని సజ్జనరాయఁడు సంకేతముఁ గూడఁ జేసెను. కంచుకిరాయలయుపన్యాసము ముగియుటతోడనే సభయం దంతటఁ గోలాహలము రేగెను. కంచుకిరాయలు కినిసి యిట్లనెను:—

"ప్రధానీ! ఇది యేమి! త్వరగ నీవు వీరి నందఱి నణఁచుము. ఢిల్లీలో ననుదినము రాజసభ జరుగుచుండును. కాని యింతెప్పుడు నిట్టియల్లరి చూడలేదు. మేమేమియు ననుచితవాక్యముం బలుకలేదే. నీవు వీరల నడఁచుము. ఇంకను జెలరేగినవారి నుచితరీతి దండింపుము. ఇది నాయాజ్ఞ."

ప్రధానిసజ్జనరాయఁడు లేచి రెండుచేతుల నెత్తి యందఱకు శాంతింప సైగచేయుచు మిక్కిలికష్టముతో వారిని శాంతింపఁజేసి యిట్లనెను:— "మీరింత వ్యాకులపడకుఁడు. మహారాజుగా రిట్లుపపాదించిరి. దీనిసంబంధమగుకార్యక్రమ మేమియు నొనరింపఁబడ లేదు. దీనిని మీరు యోజించి సమ్మతుల నిచ్చుటకు సమయ ము

న్నది. మహారాజుగారు మంచియాలోచనాపరులు. మీసమ్మతి లేకయు బాగుగ యోజింపకయు వారేకార్యము నొనరింపరు. బాగుగ నాలోచించి దీనిని వదలివేయుటకూడ సంభవము. నేను సమయము చూచి మహారాజుగారి నీవిషయమున నొప్పించెదను. ప్రభువర్యులు మనప్రార్థన మంగీకరింతు రనునాశయుఁ గలదు."

కాని సజ్జనరాయని యీపలుకులు కంచుకిరాయలకు రుచింపలేదు. రణమలఖాను ఓర్ఛాసభామందిరమునఁ దనతోఁ బ్రస్తావించినపుడు తాను చింతాక్రాంతుఁడయి ఖానునిప్రస్తావమున కసమ్మతిఁ జూపినను, హీరాదేవి యతనికి మంచిచెడ్డలన్నియు బోధింప, నతఁడు తనరాజ్య మంతయు రణమలఖానుని కొసంగ సంసిద్ధుఁ డయ్యెను. అతఁడు రానుతా నీయుద్దేశమును వీడునేమో యని మఱియొకమాటఁ గూడఁ జేర్చి చెప్పెను. ఆమె యతనితో నిట్లనెను:—"మీపుత్రిక మాకడనున్నప్పు డెల్లప్పుడును ఛత్రసాలుని నతనికార్యములను మెచ్చుకొనుచుండెడిది. ఇంచుక యతనియెడ ననురాగము వహించినట్లుకూడఁ దోఁచుచున్నది. విజయాఛత్రసాలునివివాహ మయినచో మున్ముందు చాల ననర్థ మున్నది. చేసినదంతయు మంటఁ గలియును. ఛత్రసాలుఁడు ధాంధేరునకు రాజై కూరుచుండును. మఱల బుందేలఖండమున నుపద్రవము లారంభము చేయును." ఈతుదిమాట యతనికి బాగుగ మనసునఁ బట్టినది. కనుకనే యతఁడు తన రాజ్యము నంతను, ఖానున కిచ్చివేయ సంసిద్ధుఁ డయ్యెను. ఇట్టిదశయందుఁ బ్రజలను సజ్జనరాయఁడును బలికినమాటలు కంచుకిరాయలకు రుచింపలేదనిన నంచాశ్చర్య మేమి?

కడుఖిన్నుఁడై కంచుకిరాయ లిట్లు పలికెను:—"ప్రధాని! ఏమిట్లు పలుకుచుంటివి! మేమేమి చేసినను జెప్పినను ముందుగ దూర

మాలోచింతు మని నీకుఁ దెలియును. ఇఁక నిట్టి నిరర్థక మగుమాటలవలన నేమిప్రయోజనము! మేము చెప్పిన దంతయుఁ గమంగమ నొప్పంగ నున్నది. అందేమియు పూర్వ కాఁజాలదు. ఈవిషయమున మేమేమియు వినఁగోరుట లేదు.

సజ్జ—మహారాజా! ఇదంతయు బాగుగనే యున్నది. కాని యొకహిందూరాజ్యము ముసల్మానులచేతిలోని కీవిధముగఁ బోవుట చూడ జనులు సహింపఁజాలరు. ముసల్మానులు స్వేయముగ నధికారము సేయుస్థలములఁగూడఁ బ్రజలు వారినటునుండి తొలఁగఁజేయుటకై చింత సేయుచున్నా రని దేవరవారు చూచుచునే యున్నారు. అట్టితఱి నెఱిఁగియుండియు, రాజ్యమున నూతనోపద్రవముఁ బొడకొల్పుట యెంతిన్యాయయుక్తమో దేవరవారే భావింపఁగలరు. దేశమున ముసల్మానులదురాచారములు నానాఁటికిఁ బెరుగుచుండుటఁ గాంచియు నింతగొప్పరాజ్యము నొకముసల్మానున కొప్పగించుట గోవును వ్యాఘ్రశరణమున నుంచుటే. యువరాజు లేనపుడు రాజకుమారిక నొకయర్హుఁ డగురాజకుమారుని కిచ్చి వివాహ మొనరించి యాతనికే రాజ్యాధికారము నొసంగుట యెల్లవిధముల నుచితమగు కార్యము. బుందేలఖండమందలి రాజ్యము బుందేలులహస్తములయందే యుండఁదగును. ఇదియే శాస్త్రసమ్మతము. ఇదియే నీతియుక్తము."

కంచు—ప్రధాని! నీవు వృథాగా నీవిషయము సభసమక్షముం బూని మాక్రోధమునకు గుఱికాకుము. శాస్త్రమర్యాద మాకు బాగుగఁ దెలియును. నీతితత్త్వము మేమెఱుఁగనిది కాదు. క్షేమవిషయమున బాగుగ విచారించితిమి. భవితవ్యమునుగూర్చి యెంతయో దూర మాలోచించితిమి. మీరెవ్వ రింక నంతదనుకఁ దెలియఁజాలరు. మఱియు—నీరాజ్యము మాయ[illegible] ఎవరి కిచ్చివేయుటకైన మాకధి

కార మున్నది. ఇందెవ్వరియాతంకమును గలుగరాదు. ఈవిషయమున మాకెవ్వరేని విరుద్ధులైనచో రాజద్రోహులుగ నెంచఁబడుదురు."

అటుపై ననేకులు కోలాహలముచేయ మొదలిడిరి. "ఇప్లైన్నఁడుఁ గారా" దని యొకరు "మేమిక్కడ నుండఁజాల" మని మఱియొకరు, "ఇఁక మనకు వినాశకాలము వచ్చిన" దని వేఱొకరుఁ, బల్కుచుండిరి. వివిధము లగువచనములను బెద్దకలకలమును విని కంచుకిరాయలు, ఖిన్నుఁడు వ్యాకులుఁడు నయ్యెను. తుట్టతుద కతఁడు సభ ముగియ నానతి యొసంగి తాను సభ వీడి లేచిపోయెను. అతఁడు లేచిపోయిన వెనుక సజ్జనరాయఁడు రాజుగారిసంకల్పము నెఱవేఱుట సంభవము కాదనియు నెల్లరు నిశ్చింతులై యుండఁదగు ననియు సరదారులకు నగరవాసులకు నాశ్వాసన మొసంగెను. అప్పు డతికష్టమున జనులమనసులు కుదుటఁబడెను. ఎల్లరుఁ దమతమయిండ్ల కేగిరి. కంచుకిరాయ లున్మత్తుఁ డయ్యెనని యానాఁడు చాలమంది తలఁచిరి.

సూర్యభగవానుఁడు లోకము వీడి యేగెను. అల్లనల్లన నల్లని రాత్రి వెలువడుచుండెను. ఆమె తనపతి యగుచంద్రదేవునిరాకఁ బ్రతీక్షించుచుండెను. విభునిరాకయందు జాగగుటఁ గాంచి యామె, యించుక యుద్విగ్నతఁ గాంచెను. ఆమె శ్యామువదనమునఁ జింతాచ్ఛాయ కన్పడసాగెను. ఈరీతి రెండుగడియ లగుసరికిఁ దనకాంతుఁడు స్వర్గీయసుధారసమున స్నానమాడి తన్నుఁ గౌఁగిలింపఁ గరములు చాచికొని వచ్చుచుండుట యామెకుఁ గానవచ్చెను. ఆమెయు నతిత్వరితగతి నేగి నాథునియంకమునఁ జేరిసుఖనుండెను.

ఆసమయమున గాని సుఫలాదేవి విశ్వసనీయ యగునొకదాసిని బ్రధానిసజ్జనరాయని జీఁబఁపెను. కొలఁదిసేపటిలో వృద్ధుఁడగు

సజ్జనరాయ లేతెంచి సుఫలాదేవి కభివాద మొనరించి యిట్లు పలికెను. "సెలవిండు. ఇంతరాత్రివేళ రాజ్యలక్ష్మి యీదాసు నేల రావించెను!"

సుఫ—ప్రధానీ! నేఁడు సభయందు జరిగినదంతయు మీరు చూచితిరి. దీనికిఁ బ్రతికృతికై యెట్టియుపాయ మాలోచించితిరో చెప్పుఁడు.

సజ్జ—శ్రీమతీ! మహారాజున కించుక మతి చలించిన ట్లున్నది. మహారా జనేకము లగుకృత్యములు సల్పుచుండెడివాఁడు. కాని నేఁటియాలోచనములఁ బోలునాలోచనములు మున్నెన్నఁడు వారి కుండుట వినలేదు. మనమింకను గొలఁదిదినములు లోపికపట్టి యెదురుచూచి మహారాజున కించుక నచ్చఁజెప్పుట బాగుగనుండునని నేఁదలఁచుచున్నాను.

సుఫ—ప్రధానీ! అట్లు కార్యము సాగదు. ధాంధేరరాజ్యమును, రాజవంశమును, రక్షించుటకై మన మొక కపటమగు నేర్పాటు చేయవలసి యుండును. అందు సాయ మొనరించుటకే మిమ్మిపుడు పిలువనంపితిని.

సజ్జన—మంచిది. శ్రీమతి నాకేమి యాజ్ఞవెట్టినను నిర్వహింప సంసిద్ధుఁడనై యున్నాను.

సుఫ—ప్రధానీ! మీరిప్పుడే విజయను గొని యోర్ఛ కేగుఁడు. వెలుపట మీయిరువురికొఱకు రెండశ్వములు నిలుపఁబడి యున్నవి. వాని నధిరోహించి మీరిరువురును వెంటనే యోర్ఛామార్గమున బొండు.

సజ్జ—రాజకుమారిని గొనిపోయి యోర్ఛలో రాణిహీరాదేవియాశ్రమమున నుంచిరమ్మనియా శ్రీమతి యిచ్చయించు...!

కాని యీయుపాయమువలనను లాభము లేదు. ఏల యన. హీరాదేవి—

సుఫ—ప్రధానీ! మొదట నామాట పూర్తిగఁ నాలింపుఁడు. మీరు విజయను గొని హీరాదేవికడ కేఁగుడు. ఆమె మిమ్మెఱుఁగును కదా! ఏగుటతోడనే మీరామెను రహస్యమున సందర్శించి "విజయను ఛత్రసాలుని కిచ్చి వివాహము సేయుటయు, ధాంధేరరాజ్య మంతయు నతనికే యొసంగుటయు, రాణిసుఫలాదేవి యభీష్టము. కావున నే మహారాజు నన్ను విజయతో మీకడ కంపిరి. విజయను ఛత్రసాలునకుఁ బెండ్లి చేసినచో నాతఁడే ధాంధేరమున కుత్తరాధికారి యగుననియుఁ, గాన ననురూపులగువిజయావిమలదేవులకు వెంటనే వివాహము చేసినచో ధాంధేరరాజ్యమున కీయాపద తొలఁగి ఛత్రసాలునకు రాజ్యము లభింపకుండు ననియు వారి యభీష్టముగఁ జెప్పిరి" అని యామెతో వచింపుఁడు. విజయావిమలదేవులవివాహ మొనర్చుటకు మీకు మహారాజుగారు సంపూర్ణాధికార మొసంగి రనియు నామెతోఁ జెప్పుఁడు. ఆసమయమునం దామె శీఘ్రముగనే పెండ్లియేర్పాటులఁ గావించి విజయపరిణయము గావించును. సాధ్యమగునంతవఱకు మీరామెకు ఛత్రసాలుఁడు వచ్చి వివాహమునకు విఘ్నముఁ గూర్చునేమో యనుభయముఁ గల్గించి వివాహము నతిత్వరితముగఁ జేయింపుఁడు. చాలు. ఇంతమాత్రముననే కార్యము నెఱవేఱును.

సజ్జనరాయునికి సుఫలాదేవిమాట యొక్కటియు బోధపడలేదు. అతఁడు వ్యాకులతతో నంతయు వినెను. సుఫలాదేవిమాటలు సమాప్తి నందినవెనుక గూడ జాలసే పతఁ డూరక యుండ సుఫలాదేవి మరల నిట్లనియె:—

"ప్రధానీ! నా యుక్తి మీకు సమ్మతము కాలేదా! లేక మీరిం

తరాజ్యముయొక్కయు మీస్వామియొక్కయు క్షేమమునకై నింత యసత్యమాడ వెనుదీయుచున్నారు కాఁబోలు. మీరు నేఁజెప్పినయీ కార్యము నొనరించినచో ధాంధేరరాజ్య మెన్నఁడు మ్లేచ్ఛలహస్తములఁ బడదని నమ్ముఁడు."

సజ్జ—శ్రీమతీ! మధురఫలప్రాప్తికై కంటకావృతములగువృక్షములఁ జేరవలసివచ్చును. ఆరోగ్యప్రాప్తికై విషతుల్యము లగునౌషధముల మ్రింగవలసివచ్చును. అట్లే మిగుల న్యాయయుక్తముఁ బవిత్రము, ఋజుకలితము నగుపక్షమునకు విజయముఁ గూర్చుటకై యొకప్పు డసత్యము నన్యాయముఁ దోడు కావలసివచ్చును. ఇప్పు డట్టిసందర్భమే. నేను తమయాజ్ఞఁ బాలింప నెల్లవిధముల సంసిద్ధుఁడను. కాని యొక్కటిమాత్రము తమ రాలోచింపుఁడు. రాజకుమారి విమలదేవునికి వివాహిత యగుటయు నొప్పకాదు. అట్టియెడ ధాంధేరమంతయు హీరాదేవికరతలమునఁ జిక్కును. అదియుఁ దక్కువ యనర్థము కాదు.

సుఫ—మీరీవిషయమునఁ జింత సేయవలదు. వాస్తవమున విజయ ఛత్రసాలునికే వివాహిత యగును. నేను నా రాజ్యము నెన్నఁడు హీరాదేవిచే జిక్కనీయను.

సజ్జనరాయని యాశ్చర్య మినుమడించెను. అతఁడు చకితుఁడై యిట్లడిగెను. "సరి కాని యొకసారి విజయకు విమలదేవునితోఁ బెండ్లియైనపిదప మరల ఛత్రసాలునితో నెట్లు కాఁగలదు!"

సుఫ—ప్రధానీ! ఇందొకగొప్పరహస్య మున్నది. మీకిదే చెప్పుచున్నాను. ఓర్ఛారాజగువిమలదేవుఁడు వాస్తవమున స్త్రీ కాని పురుషుఁడు గాఁడు. కొడుకు లేకుండుటచేఁ దనరాజ్యము మహీబారాజులయధికారమున నెక్కడఁ బోవునో యను భయమున హీరాదేవి

తనకూఁతురగు విమలను విమలదేవకుమారునికిఁ జేసి వైచినది. తన యావన్నగడ నెవ్వరెఱుఁగ రని హీరాదేవి పెట్టినమ్మకము. కొలఁది కాలముననే యామె పెద్దయాడంబరముతో విమలదేవునకుఁ బట్టాభిషేకముఁ గావింపనున్నది. దీనికి ముందుగనే విజయావిమలదేవులవివాహము కావలయును. ఈపెండ్లివలన విజయకన్యాత్వమునకు భంగము రాదు. ఇరువురికన్యకల పరస్పరవివాహము వాస్తవమునకు వివాహమే కాదు. ఛత్రసాలుఁడు బుందేలఖండమున స్వాతంత్ర్యము స్థాపించి రణమలహాఖానును బారద్రోలించినపిదప విజయతో నాతనికి వివాహము కాఁగలదు. ఇఁక మీ కంతయు జక్కఁగఁ దెలిసినదా?"

ప్రధానిసజ్జనరాయనికి బాగుగ సమాధానము కలిగెను. అతఁడు మిగుల సంతసించి విజయనుగొని యోర్ఛకుఁ బయనమయ్యెను. మార్గమధ్యమున విజయవలన నతనికి విమలదేవునిస్త్రీత్వవృత్తాంతము సుఫలాదేవి కామెయే యెఱింగించెనని తెలిసెను.

కొంచెముసేపుండి సుఫలాదేవి యొకపత్రము నొకవిశ్వాసపాత్రుఁడగు సేవకుని కిచ్చి దానిని ప్రాణనాథస్వామిని వెదకి యాతని కిమ్మని చెప్పెను. అతఁడును బత్రముఁగొని ప్రాణనాథప్రభునియన్వేషణమునకై బయలుదేఱెను.

ఇరువదిమూఁడవప్రకరణము.

ఆపాదపిశరాదపి.

అనంతవిశ్వమధ్యమున భగవంతుఁడగు సహస్రకిరణుఁడు సుశోభితుఁడగు చందమున, నగణ్యతారకామధ్యమునఁ దేజస్వియై కన్పట్టు నిశాకరుఁడువోలె, ముప్పదిమూఁడుకోటుల దేవతాగణమున నోర్ఛాప్రజలకు నేకమాత్రపూజ్యుఁడై కానవచ్చు చతుర్భుజదేవునిభంగి, నసంఖ్యమానవగణమధ్యమునఁ బ్రాణనాథస్వామి యలౌకికతేజశ్శోభితుఁడై యుండెను. ఓర్ఛారాజసభాభవనమునఁ గూరుచుండి రణమలహాఖానుఁడు నేఁటిమూఁడవజామునఁ జతుర్భుజవిష్ణుమూర్తి భగ్నమొనరింపఁబడవలయు ననియు, రేపటికిఁ దదాలయము విధ్వస్తమొనరింపఁబడఁ దగుననియు సాధ్యమైనంత శీఘ్రముగ నాస్థానమున నొకయున్నత మసీదు సిద్ధము చేయవలయుననియు నాజ్ఞాపించెను. దీనిని వినఁగనే యోర్ఛాపురవాసు లత్యంతదుఃఖసంతాపములకు లోనై కోపించి తమకు దౌర్జన్యపరు లగు యవనాధికారులఁ దిట్టి శాపవర్షము గురియించుచుండిరి. కాని వారికిఁ బ్రతీకారమార్గ మేదియుఁ గానవచ్చుటలేదు. ఓర్ఛానగరమునందలి చిన్నవియుఁ బెద్దవియు నగు నఖిల దేవాలయములు భగ్నము లయ్యెను. కాని చతుర్భుజదేవాలయమునకు మాత్ర మట్టియవస్థ పట్టదని యెల్లరు విశ్వసించి యుండిరి. కాని తుద కాయాలయముఁ గూడఁ బడఁగొట్టఁబడుననియెఱింగినంత వారి కసహ్యమగు సంతాపము జనించెను. వారి కాయదనునఁ గార్యాకార్యజ్ఞానము లేకుండెను. హీరాదేవి తన పుత్రుఁడగు విమలదేవునివివా

ప్రయత్నమున నుండెను. తనరాజ్యములో న్యాయపక్షకార్యము జరుగుచున్నదో యనువిచారమే యామెకు లేకుండెను. కాన మిగులఁ గష్టమునఁ బత్తనమందలి సుప్రతిష్ఠితు లగువారు రాణీహీరాదేవియొద్దకుఁ బోవి యెట్లైన రణదుల్లాఖానునియాజ్ఞ నిర్వహింపఁబడకుండ చేయవలయు ననియుఁ జతుర్భుజదేవాలయము భగ్నముకాకుండఁ గాపాడఁబడుఁగాక యనియుఁ బ్రార్థించిరి. కాని హీరాదేవి "నేనిప్పుడు పెండిలిసందడి నున్నాను. అదియుఁగాక రణదుల్లాఖానుని యొక్కయు, నౌరంగజేబుచక్రవర్తియొక్కయు నాజ్ఞకు విరుద్ధముగ ప్రయత్నము నొనర్చుట సరికాదు. ఇప్పుడు రణదుల్లాఖాను నిచ్చవచ్చినట్లు కానింపనిండు. అతఁడు వెడలిపోయినపై మరల నూతనాలయములఁ గట్టుకొందము." అని వారితోఁ జెప్పెను. ఇంతయే. ఇంతటి సంభాషణముతోనే వారికి సెలవు దొరకెను. ఇందుచే నోర్ఛానాగరికులనిరాశ పారము ముట్టెను. వారికి యోగ్యుఁడగుసహాయుఁడుగాని, మార్గదర్శకుఁడుగాని కన్పట్టుటలేదు. సూర్యోదయమప్పటినుండియే జనులు గుంపులుగుంపులుగఁ జతుర్భుజదేవుని యంతిమదర్శనాపేక్షులై యాలయముదెసకుఁబోవుచుండిరి. నగరమందంతట దుఃఖరోదనములు శోకధ్వనులు, సంతాపోద్వచనములు, నాత్మనిందావాక్యములు విన్పించుచుండెను. ఆనాఁడు ప్రజ లన్నము ముట్టలేదు. ఇంకఁ గొలఁదిసేపటిలోఁ బరమకృపాఘనుఁ డగు చతుర్భుజభగవానునిదర్శనము లేకపోవుఁగదా యనువిచారకరమగుభావన యెల్లరి కసహ్యవేదనఁ గల్పించుచుండెను. ఇంతలో నలువైపులనుండియుఁ బ్రాణనాథస్వామి వచ్చెనను సందడి యయ్యెను. ఓర్ఛానివాసు లెల్లరిమనముల నాశాతంతువు లుత్పన్నము లయ్యెను. ఇప్పుడు స్వామి యేమిచేయుచున్నాఁడో చూతమని ప్రజలెల్లరు నాలయముఁ జేరిరి. కొలఁదిసేపటిలోఁ బ్రాణ

నాథప్రభునెదుట నగణ్యమగుప్రజాసమూహము నిండిపోయెను.

ప్రాణనాథస్వామి యొక యున్నతస్థానమున నిలువఁబడి యుచ్చైస్స్వరమున మాటాడఁదొడఁగెను. ఆసమయమున నత్యంతవర్షము కురియుచున్నట్లుగ వినువారికిఁ దోఁచుచుండెను. ఇంతటిగొప్పసమూహముండినను బ్రజలెల్లరుఁ దదేకచిత్తులై ప్రాణనాథప్రభునియుపదేశామృతముఁ గ్రోలుచుండిరి. స్వామి యిట్లు చెప్పఁదొడఁగెను.

"సోదరులారా! బుందేలఖండమందలి సర్వవ్యాప్తమగు నేఁటి యీస్వాతంత్ర్యేచ్ఛ నామనసున కమితానందదాయకముగ నున్నది. స్వరాజ్యఫలముల నెల్ల రెఱిఁగినను నవిస్వరాజ్యవృక్షమునే యుండు ననుమాట నెఱిఁగినవారుమాత్రము కొలఁదిగనే యున్నారు. కావుననే యనేకులు స్వవాంఛితఫలముల కాధారభూత మగునావృక్షమునే యజ్ఞానవశులై నఱికివేయ సంసిద్ధు లగుచున్నారు. కాని నేఁటియీ స్వాతంత్ర్యేచ్ఛ యద్భుతముగ నున్నది. మీమనసుల నావరించియున్న యీయావేశము నడఁచికొని, శాంతముగఁ గర్తవ్యాకర్తవ్యముల బాగుగ నాలోచించుకొని యుక్తమగురీతిఁ బ్రవర్తించెదరుగాక యని నాప్రార్థనము. దేశము యవనులవశమైననాఁటినుండియు మన మనేకబాధలపా లగుచున్నామనుమాట యథార్థమే యగును. కాని యీబాధలఁ దొలఁగించుకొనవలయు నన్న ముందుగ మనయంతఃకలహముల నడఁచుకొనవలయు ననుమాట మీరు మఱవరాదు. ఇంతకాలమునుండియు వ్యక్తిసంబంధము లగువిరోధములను, స్వార్థపరత్వమును స్వాతంత్ర్యమార్గమున నడ్డముగఁ బెట్టి మనము స్వదేశము నధోగతిపా లొనరించివైచితిమి. తన్మూలమునఁ గలిగినఫలముల నిప్పు డనుభవించుచున్నాము. ఏవిధమునఁ బ్రజ లభివృద్ధిఁ గాంచవలయు నన్నదుఁ బ్రభుత్వము స్వదేశీయమే యైయుండవలయును. పరదేశీయులప్రభుత్వమున

నేదేశము నభివృద్ధిఁ గాంచఁజాలదు. తనచేఁ జిక్కినప్రదేశమును సర్వవిధముల దుర్బల మొనరించి తద్దౌర్బల్యసాధనమున సాధ్యమైనంత యధికముగ స్వార్థసిద్ధిఁ బడయఁజూచుటయే వైదేశికప్రభుత్వస్వభావము. కావున రాజకీయస్వాతంత్ర్యమే దేశదౌర్బల్యవినాశనకర మగు దివ్యౌషధము. అంతఃకలహము లడఁగవలయును. ఐకమత్యము ప్రబలవలయును. జనులయాత్మ లన్నియు నొక్కుమ్మడిగ స్వాతంత్ర్యేచ్ఛామహాజ్వాలలచేఁ బ్రదీప్తములు కావలయును. ఆమహాజ్వాలాగర్భమునఁ బరప్రభుత్వము కరఁగిపోవలయును. కావున నీరహస్యముల బాగుగ నెఱింగి స్వదేశధర్మరక్షణమునకై యాత్మగౌరవరక్షణమునకై మీయంతఃకలహముల నెల్ల నడఁచికొని బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యమే బుందేలప్రజాకల్యాణమే మీమనసుల నధిష్ఠింపఁజేసి చతుర్భుజదేవజయాజయధ్వాన మొనర్చుచు నేకీభావబద్ధులై భావికాలమున జరుగఁబోవుస్వాతంత్ర్యయుద్ధమునకై సంసిద్ధులు గండు. పిఱికితనము వీడుఁడు. ధైర్యముఁ బూనుఁడు. భూమ్యాకాశముల నిండుచతుర్భుజజయజయధ్వానములచేతనే వింధ్యవాసినీజయజయకారములచేతనే స్వదేశస్వాతంత్ర్యరక్షణమునకై మాసర్వస్వము నర్పించి యావశ్యకమైన బ్రాణములనైన నర్పించుటకు వెనుదీయ మని మైకకంఠ్యమున శత్రువుల కెఱింగింపుఁడు——

నేఁడు చతుర్భుజభగవన్మందిరము యవనులచే విధ్వస్త మొనరింపఁబడనున్నదని నేను వినినవుడు నాకుఁ గలిగినదుఃఖమునకు మేర లేదు. యవనుల కీవిషయమున నొకమాట నెఱింగింపఁగోరుచున్నాను. మీరు స్వధర్మప్రచారమునకై యిట్టిదౌర్జన్య మేల కావింపవలయును. ఈరీతి నన్యమతస్థులధర్మమునకు భంగ మొనరింపకుండ, నన్యమతస్థులప్రాణము లపహరింపకుండ శాంతమార్గముల స్వధర్మప్ర

చారము కాఁజాలదా! నోరుగలవానిదే రాజ్యమై, బలముగలవానికే నిరంకుశప్రపంచశాసనాధికారమైనచో నీలోకమందలియేజాతిప్రజలు సుఖముగ జీవింపఁగలరు! క్షణక్షణవివర్త్యనములకు లోనగునీప్రపంచమున గుండెపైఁ జేయి వైచికొని "నాయధికారమైరంకుశ్యములు స్థిరములే యగు" నని యెవ్వఁడు చెప్పఁగలఁడు! అట్టిచో నితరులు గూడ మనయట్టిమానవులే యనియు, మనమే వారియవస్థలయం దుండిన నట్టిబాధలకే లోనై యుండెడివార మనియు మీరేల తలఁపరు! హిందువునకుఁ దలపన్నా! మతాంతరుఁడు మీపరిపాలనమున జీవించుటకు, గాలిపీల్చుటకుఁ గూడ నర్హుఁడు కాఁడా? మాకే రాజ్యశాసనాధికార ముండిన మేము మీపై నట్టిపన్ను విధించిన మీరు సహింపఁగలరా! భారతదేశముననే నివసించుచు, భారతదేశమునఁ బండు పంటలనే యనుభవించుచు, భారతదేశనదీనీరములనే త్రాగుచు, భారతదేశసుఖదుఃఖములనెల్ల సమానభాగస్వాములమై యనుభవించుచుండు మనము, పరస్పరధర్మవినాశనము లేకుండ పరస్పరవిరోధముల మాని; "మనమెల్లరము భారతమాతృపుత్రులమే" యనుభావమున మైత్రితో నేల వసింపరాదు! అది యసాధ్య మెన్నటికిఁ గాదని యెఱింగి మీరు యుక్తరీతిఁ బ్రవర్తింతురుగాక!——

ఇఁకఁ బ్రభుత్వమున నొక్కమాట. ఈజీవితస్వాతంత్ర్యనిరోధము, ఈపరధర్మాసహనము, మతముపేర జరుగునీఘోరదురాచరణము, నీయాలంఘిరుప్రభుత్వముననే తలయెత్తినవి. కాని, యక్బరు, షాజహాన్ మున్నగు వెనుకటియవనసార్వభౌములకాలమున నుండలేదని మీ రెఱుంగుదురుగాక. సామాన్యప్రజ లొకవేళ మతావేశాంధులై యన్యులపై దురాచరణములకొడిగట్టినను, దేశరక్షణభారము నంతను వహించుచు నెల్లరియొద్దఁ బన్నులఁ గొనుచునుండెడిప్రభుత్వమే యీ

తీఱి పక్షపాతము వహించి తనధర్మము వీడి యిట్టియన్యాయమౌ రాచరణములతోఁ గళంకుట మిగుల హేయము. ఇట్టిఘోరదురాచరణములే యిటుపైఁ గూడ సాగుచుండిన నీప్రభుత్వ మచిరకాలముననే యంతరించుట తప్పదనియు, నివి యన్నియు వినాశనలక్షణములే యనియుఁ బ్రభుత్వమువారు బాగుగ నెఱుంగుదురుగాక.”

అంతఁ జాలమంది సావేశముగ నిట్లనిరి. “స్వాతంత్ర్యయుద్ధము నేఁడే యారంభింపనిండు. చతుర్భుజపరమాత్మాలయరక్షణమే తన్మంగళప్రారంభము కానిండు. తుదకు దీనిపరిణామముఁగూడ సుఖప్రదముగనే యుండును. మరణము తప్పక విజయము నందెదము”

ప్రాణ—(గంభీరముగ) నేఁడే యుద్ధ మారంభింపవలయునని నేనాజ్ఞ యొసంగను. మీకు నాయకుడగుఛత్రసాలుఁడు దక్షిణప్రాంతమునుండి మరలివచ్చువఱకు వేచి యుండఁదగుననియే నేఁజెప్పెదను.”

కాని, యీమాట లావేశపూరితు లగునోర్ఛావాసులకు రుచింపలేదు. చాలమందియవనసైన్యప్రతిఘటనమునకై సంసిద్ధులు కాఁజొచ్చిరి. అప్పుడుమరల స్వామి యిట్లనెను.

“నిలువుఁడు! నిలువుఁడు! నిరాయుధు లగుమీరు నిరర్థకముగఁ బ్రాణములర్పింప సంసిద్ధులు కాకుఁడు. మీయీయవిచారంపుదుష్పరిణామము కేవలమీయోర్ఛానగరమునకే కాక బుందేలఖండమున కంతటికి ననుభూత మగునని ముందుగ నెఱుఁగుఁడు. అటుపై ముందునకు సాగుఁడు.”

ఇంతలోఁ జాలమంది యవనసైనికులు ప్రజలు తమ్ముఁ బ్రతిఘటించినఁదమయిచ్చవచ్చినట్లు పురమంతయుఁ గొల్లఁగొట్ట నవకా

శము లభించుఁ గదా యని యెంచి యట వచ్చి సగర్వముగ సంచరించుచుండిరి. ఎచ్చోటఁ దామెన్నఁడు స్నానమాడి పవిత్రులు కాకుండ నడుగిడరో యట్టిస్థానములు మదోన్మత్తులగుయవనులపాదతాడితములపాలగుటఁ గాంచి బుందేలులనేత్రములు క్రోధారుణితము లయ్యెను. వారియావేశ మినుమడింపఁజొచ్చెను. ఇదంతయుఁ జూచి ప్రాణనాథస్వామి యిట్లనెను.

“సోదరులారా! మీరీసమయమున శాంతి వహించి యుద్రేకము మాని యుండుదురుగాక. ఎట్టిదౌర్జన్యమునకుఁ గడంగకుందురుగాక. ఇది నాప్రార్థన. మీకు నాపై గౌరవ మున్న, భగవంతుఁడే సకలచరాచరప్రపంచసంరక్షకుం డనియు, ధర్మరక్షణపరుఁ డనియు, మీకు సంపూర్ణమగు విశ్వాస మున్న, మీరు నామాటఁ బాటింపుఁడు. శాంతి వహింపుఁడు. అట్లైనఁ జతుర్భుజదేవమందిర మసంఖ్యాకులగు యవనులు వచ్చినను విధ్వస్తము కాఁజాలదు. భవిష్యత్కాలమున రాఁబోవుస్వాతంత్ర్యయుద్ధమున మీయుద్రేకముఁ, బరాక్రమముఁ జూపుటకుఁ జాలినంతయవకాశ మున్నది. ప్రాణము లర్పింపదగునావశ్యకత యున్నది. దాని కిది తగుసమయము కాదు.”

ఈమాటలను వినఁగనే యెల్లరు నెట్లో నిర్బంధమునఁ దమయుద్రేకమునణఁచుకొని నిశ్శబ్దముగఁ గూరుచుండి యుండిరి.

ఇంతలో నున్మత్తుఁ డగునొకయవనసైనికుఁడు ముందునకు వచ్చి మిగులమోటుదనమునఁ బ్రాణనాథస్వామితో నిట్లనియె. “ఓరీ! నీవెవఁడవు! ఇచ్చటనింతటిసమూహము నేల కూర్చి యుంచితివి? నీవు మహాద్రోహివిగఁ గన్పట్టుచున్నావు. ప్రజలను బాదుషావారికి విరుద్ధముగఁ బురికొల్పుచున్నావు! కలది కలయట్లు నుడువుము. నీవెవఁడవు! ఇప్పుడు వీరితో నేమి చెప్పుచుంటివి!”

ప్రాణనాథస్వామి యొక్కమాటయైన నాడలేదు. శాంతగంభీరుఁడై నిలువఁబడి యుండెను. ప్రాణనాథుని యాశాంతిగాంభీర్యములఁ గాంచి యాయవనసైనికుఁడు మనసున మిగుల నసహ్యించుకొని కత్తి దూసి, "ఓరీదౌర్భాగ్యుఁడా! నేను నిన్ను ప్రశ్నించుచుండ నీవు మాటాడక గర్వముఁజూపుచున్నావా! ఆఁగుము. నేను నీదురాగత్వమునకు, దౌష్ట్యమునకు, విద్రోహమునకు ఫల మనుభవింపఁజేసెద" యనుచు నాతనిజంప ముందునకు వచ్చెను.

అంతట గంభీరుఁడై ప్రాణనాథస్వామి యిట్లనియె.

"బుందేలఖండము స్వతంత్రమగువఱకు నేను మరణింపఁజాలను. నీవు నన్ను సమీపింపకుము. అచటనే దూరమున నిలువఁబడుము. నీయట్టిత్రాగుబోతుల నేనుముట్టను. (కసరుచు) నీవు దూరముననే యుండుము."

ప్రాణనాథస్వామిమాటల నెట్టిమాయ యుండెనో కాని యాయవనుఁడు నిజముగ రెండడుగులు వెనుకకు వైచెను. వాఁడు వెనుకకుఁ బోవుటఁ గాంచి యోర్ఛానివాసులు ప్రచండప్రాణనాథజయజయధ్వానములఁ గావించిరి. అంత రణదుల్లాఖానుఁడేయైన యాయవనుఁడు కొంచెము కోపముతోఁ దనప్రక్కనే నిలువఁబడియున్న యతియొకనితో నిట్లనియె.

"ఓయీ! కాసిం! చూడుము. ఈద్రోహిని దండింప ఫిదాయీఖానుఁడు తనసైన్యము వెంటఁగొనివచ్చుచుండనోపు. నీవీక్షణము పోయి యాతని వెంటఁగొని శీఘ్రముగ రమ్ము. విద్రోహియగు సన్న్యాసిప్రాణనాథుఁడు పట్టువడినాఁడని నీవతనితోఁ జెప్పుము. శీఘ్రముగఁ బొమ్ము. ఓసన్న్యాసీ! నీవీక్షణము వీరి నందఱి నిటనుండి తొలఁగింపుము. లేకున్న నీయెదుటనే వీరినందఱి నంతమొందించెద"

ఓర్ఛానగరవాసులు ప్రాణనాథస్వామికైన యీపరిభవము సహింపఁజాలకపోయిరి. వారు రణదుల్లాఖానుని ముక్కలుముక్కలుగ నఱికివేయుటకై వానిపై దుముకనుండ స్వామి మిగులఁ గష్టమున వారిని సంజ్ఞచే వారించెను. కాని స్వయముగ వానిమాటకుఁ బ్రత్యుత్తర మొసంగలేదు.

కొలఁదిసేపటిలో నాయుధహస్తులగు పెక్కండ్రుసైనికుల వెంట నిడికొని ఫిదాయీఖానుఁ డటఁ జేరెను. వానిని జూడఁగనే రణదుల్లాఖానుఁడు మరల మహాక్రోధమునఁ బ్రాణనాథస్వామితో నిట్లనియె.

"ఓసన్న్యాసీ! నీవు బుందేలఖండమం దంతట విద్రోహము వ్యాపింపఁ జేయుచున్నావనియుఁ, బ్రజలను బాదుషావారికి విరుద్ధముగఁ బురికొల్పుచున్నావనియు నేను విని యున్నాను. కావున నీజీవనము నంతమొందింపవలయునని నేఁగోరుచున్నాను.

ప్రాణ—(మిగుల శాంతముతో) కాని బుందేలఖండమునుండి యవనాధికారము నెగురఁగొట్టువఱకు నేను మరణింపఁజాల నని మొదటనే నీతో నుడివియుంటిని.

రణ—సాయుచ్చరు విరుద్ధముగ జీవించియుండ నీవెట్లు సాహసింపఁగలవు? ఫిదాయీఖాన్! వెంటనే యీయయోగ్యునికంఠము నెగురఁగొట్టుము.

కాని తేజస్వంత మగుప్రాణనాథుని మొగముఁ జూచిన ఫిదాయీఖానున కాతనిపైఁ జేయి సాగింప సాహసము లేకుండెను. అతఁడు తనసేనాని నొకనిఁజూచి యిట్లనియె.

"హైదర్‌ఖాన్! ఒక్కవ్రేటున నీజోగిశిరమును శరీరమునుండి వేఱుచేయుము.

రణదుల్లహాఖాను తనకప్పగించిన కార్యము ఫిదాయీఖానుఁడు హైదరున కప్పగించుటఁ గాంచి ప్రాణనాథస్వామి మందహాస మొనరించెను.

మందహాసమున గభీరుఁడై యున్న ప్రాణనాథునిఁ జూచి హైదరు తనసహచరుఁ డగునొకనితో నిట్లనియె.

"మహమ్మద్ ఖాన్! తల వ్రేలవైచి చూచుచున్నా వేమి! ఖానుగారియాజ్ఞ నెఱవేర్చి యీ కాఫరుకంఠమును ముక్కలొన్నపొత్తు పతెనగుఱఁగొట్టుము."

పాప మామహమ్మదుఖాను మిగుల వ్యాకులపడెను. వాఁడెవరితోఁ జెప్పనేగును! కావున గతిమాలినవాఁడు హైదరుఖానునితో నిట్లనియె:—"బాగున్నది! మీరుండఁగనే నేనొక్క విద్రోహిశిరము నెఱుకఁగొట్టుదునా! నేనెన్నఁడు నట్టియవిధేయత నొనర్పఁజాలను. మీరించుకయైన సంశయింపక నేలపైఁ దలక్రిందుగఁ బడునట్లు ఈనిర్భాగ్యునికంఠముపై నొక్క వ్రేటునేయుఁడు."

హైదరుఖాను మఱేమియుఁ జెప్పఁజాలక ఫిదాయీఖానునిఁ జూచి యిట్లనియె:—"మహాశయా! ఇట్టిగొప్పగొప్పవిద్రోహులఁ జంపుట తమవంటినాయకులకు శూరులకుఁ దగినకార్యము. పాప మీసామాన్యసైనికు లిట్టిసాహసకార్యము నొనరింప నెట్లు చాలుదురు."

అంత ఫిదాయీఖానుఁడు మాటాడక రణదుల్లహాఖానునిఁ జూడసాగెను. ప్రాణనాథునిపైఁ జేయియెత్తుట సామాన్యకార్యము కాదని యిప్పుడు రణదుల్లహాఖానునికిఁ దెలియవచ్చెను. తన్మూలమున నతఁడు మనసున నెంతయసహ్యించుకొన్నను నెవరితోడ నేమియుఁ జెప్పఁజాలఁ డయ్యె. ఎవనిపైఁ జేయియెత్త నేనే సాహసింపఁజాలకుంటి నట్టివానిని సామాన్యసేనానులు, సైనికులు నెట్లు చంపఁగల్గుదురని యతఁ డెం

చెను. చంపతరాయలచెఱనుండి విడివడిననాఁటినుండియు నతఁడు నిరపరాధులగు హిందువులకంఠముల ఖండించుటయే తనకర్తవ్యమని నిశ్చయించుకొనియుండెను. ఏకమాత్రకృపాణధారచేతనే యతఁ డింతదనుక ననేకహిందూమస్తకముల ఖండించి యుండెను. మఱియు నాతఁ డాకార్యమును బాగుగ నభ్యసించి యుండెను. కాని ప్రాణనాథునిపైఁ గత్తినెత్త నాతనికి ధైర్యము చాలకుండెను. తన్మూలమున మనసున నతఁడు మిగుల లజ్జితుఁ డయ్యెను. మిగులఁ గష్టమున సాహసించి యధరము బాగుగ దంతములచే బాగుగ నణఁచిపట్టి స్వస్వరూపము నుగ్రముగ నొనరించి శరీరమందలి బలమంతయు నేకత్రితముఁ గావించి ముందునకు సాగి స్వామిపై ఖడ్గమెత్తఁ జేసెత్తెను. కాని ప్రాణనాథస్వామి ప్రతిఘటనప్రయత్న మేమియు నొనర్పక శాంతుఁడై పర్వతముభాతి నిశ్చలుఁడై నిలువఁబడి యుండెను. అతఁడు చేతినెత్తి స్వామిపై వేయఁబోవునంత లోఁ వేగముగ సుందరియగు నొకబాలిక యచటి కేతెంచి రణదుల్లహాఖానునిహస్తముఁ బట్టుకొని యిట్లనియె.

"రణదుల్లహాఖాన్! నీ విట్టియన్యాయ మొనరించుచున్నావు! ఈమానసీయుఁ డెవరో నీ వెఱుఁగుదువా! జాగ్రత్త. ఇఁకముం దెన్నఁడు నిట్టికార్యముఁ జేయకుము."—మిగులఁ గ్రోధమున ఖానుఁ డామెకరము విదళించి యిట్లనెను.

"ఓసీ! మూర్ఖబాలా! నీ వెవ్వతెవు! నీదుర్దృష్టము నిన్నిట కీడ్చుకొనివచ్చినట్లున్నది. నడువుము. దూరముగఁ దొలఁగుము. లేకున్న నీఖడ్గము ముందుగ నీరక్తముతోడనే తనదాహముఁ దీర్చుకొనఁగలదు"

ఆబాలిక సహాసముగ నిట్లు వచియించెను.

"రణదుల్లహాఖాన్! కొంచెము తెలివిఁదెచ్చుకొమ్ము. కన్నులఁ

దెలిసి నేనెవ్వతెనో ముందు బాగుగఁ జూచి మఱుపై నిట్టినిరర్థకవచనము లాడవచ్చును."

స్వామినంతఃకరణమునకై దేవత యెద్దియో స్వయముగ నచ్చి యుండవచ్చునని ప్రజలెల్లరుఁ దలఁచుచుండిరి. తనకై యిం[illegible] వున్నది యచటి కేతెంచిన యాబాలిక యెవతెయో, యెఱుంగ స్వామియు నుత్కంఠఁ గొనియుండెను. ఎల్లరు సాశ్చర్యముగ నాసుకుమారిం జూచుచుండిరి.

రణదులహాఖానుఁ డామెం జూచి యిట్లు చెప్పెను. ఈబాలికకుఁ బిచ్చియెత్తినట్లున్నది. లేకున్నఁ బ్రాణములు బరువయ్యెనో! నీకు నీప్రాణములపై మక్కువయున్న నాయెదుటినుండి తొలఁగిపొమ్ము. నిన్ను మరల నేనాజ్ఞాపించుచున్నాను. లేకున్న నొక్కదెబ్బతోనే నిన్నంతమొందించివైచెదను."

బాలిక కధికతరమగు నావేశము గలిగెను. ఆమె తీవ్రముగ నిట్లనియె. ఓయయోగ్యుఁడా! తెలివి తెచ్చుకొని కన్నులఁ దెఱచి నేనెవ్వతెనో చూడుము. రాజకుమారి యగుబదరున్నీసా యీక్షణముననే ససైన్యముగ నిటనుండి వెడలిపోవ నీకాజ్ఞ నొసంగుచున్నది."

రాజపుత్రి యగుబద్రున్నీసానామము వినఁగనే రణదులహాఖానునికిఁ గొఱతవేసినట్లయ్యెను. కోసిన రక్తము రానరాదు. వానిమొగము వెల్లనయ్యెను. గజగజ వణఁకుచు నాతఁ డంజలి యొనర్చి రాజపుత్రియెదుట నిలువఁబడియెను—భయకారణమున వానిముఖమునుండి యొకమాటయైన వెలువడలేదు. రాజపుత్రి వానినిఁ గాలఁ దన్ని యిట్లనియె:—

"ముందుగ నీమహాసీయుల మన్నింప వేడుకొనుము. వారు నిన్ను క్షమించిన నేను క్షమింతును."

రణదులహాఖానుఁడు రాజపుత్రియాజ్ఞను యథాయోగ్యముగఁ బాలించెను. స్వామియు మిగులసంతసమున క్షమించివైచెను. అతఁడు తనసైనికులతోఁగూడ నటనుండి వెడలునప్పుడు బదరున్నీసా యతనితో నిట్లనియె:—

"చూడుము! నీవు ఢిల్లీసార్వభౌమునిప్రజవు. సార్వభౌమునికపఖ్యాతిఁ దెచ్చుకార్యము దేనిని జేయఁగూడదు. సామ్రాజ్యపస్థితి యంతయుఁ బ్రజలపై—నందు విశేషముగ హిందూప్రజలపై నున్నది. మరియు హిందువులు మొదటినుండియు న్యాయబుద్ధులు, విశ్వాసపాత్రులు నై యున్నారు. వీరిపై నెన్నఁడు నెచ్చట దౌర్జన్యము నెఱపరాదు. వీరియెడ దయాపూర్వకము, నుత్తమము నగుప్రవర్తన నెఱపిన నీటికిబదులుగఁ దమరక్తమునైనఁ బ్రవహింపఁజేయ సంసిద్ధులగుదురు. వీరిని బాధించుట వీరిమతవిషయములఁ గల్పించుకొనుట మిగుల నయుక్తము. వీరియెడ సత్ప్రవర్తనముఁ జూపిన వీరు మీ కెన్నఁడుఁ గష్టములఁ గల్పింపరు. ఎల్లవేళల మీకు సాయపడి రాజ్యమున శాంతిస్థాపన మొనరింతురు. వీరు క్రోధించిరేని భారతదేశమున యవనసామ్రాజ్యవినాశనమే యని తెలియుఁగుము. అన్యాయాచారుల భగవంతుఁ డసహ్యించుకొను ననియు జ్ఞప్తియందుంచుకొనుము. అన్యాయదౌర్జన్యములకు భగవంతుఁ డెన్నటికి సమ్మతింపఁడు. నీయీదురాచరణములమూలమున బాదుషావారికిఁ గడు నపఖ్యాతి కలుగుచున్నది. జాగ్రత్త. ఇంక ముందెన్నఁడు నిన్నిపాపకములరెంటఁ బాపాత్ముఁడఁ జేసివైచుకార్యము దేనిని నొనరింపకుము. పొమ్ము. నీకార్యమున నుండుము."

రణదులహాఖానుఁడు సైనికుల వెంట నిడికొని నిశ్శబ్దముగ నట నుండి వెడలిపోయెను. పోవుతరి నతఁడు రాజపుత్రికిని ప్రాణనాథస్వా

మికిని వినయపూర్వకనమస్కారము లొనర్చెను. నగరవాసు లెల్లరు ననూహ్యమగునీరీతినిచతుర్భుజాలయమును, ప్రాణనాథుడు రక్షింపబడుటను గాంచిభగవానునికి బదరున్నీసాకు గృతజ్ఞత నొసంగుచు స్వామియాజ్ఞను గొనితమతమయిండ్లకు వెడలిపోయిరి. అటుపై నానాడు మరియేవిశేషసంఘటనము జరుగలేదు.

వివాహప్రయత్నముల నిమగ్నయైయున్నహీరాదేవికిని జతుర్భుజాలయ మింతను గూల్పబడలేదని యెఱింగినంత నచ్చెరువు జనించెను. ఇంతలోనే రణదులహాఖానువివాహానము మరలివచ్చిన దని యామెయెఱింగెను. ఆమె యబ్బురము మఱింత యధిక మయ్యెను. ఔరంగజేబుచక్రవర్తి కొమరితె స్వయముగను దనహస్తమున కేతెంచి చతుర్భుజదేవాలయము విధ్వస్తము గాకుండను గాచినదని యామెకును దెలిసినప్పుడు తనయౌదాసీన్యమునకై యామె యత్యంతలజ్జిత యయ్యెను. అట్లయ్యు నామె ఛత్రసాలుని విధ్వంస మొనరించి యటుపై మునల్మానులదురాచరణమును బ్రతిఘటింపబూనెద నని తలచి సంతృప్త యయ్యెను. ఇంతకన్ననధికముగ విచారించుట యనావశ్యకమని యెంచి యామె మరలను దనకుమారునివివాహోత్సవప్రయత్నముల నిమగ్న యయ్యెను.

... ...

వింధ్యవాసినీధ్యానతాత్పర్యమున మునిగియుండుటచే బ్రాణనాథస్వామికి నర్ధరాత్రి యెప్పుడు గడచినదియుఁగూడఁ దెలియదయ్యె. ధ్యానము వీడినపిమ్మట సూర్యభగవానునికిరణశాసన మంతయొంది [illegible] చాలకాలమునుండియే యారబ్ధమైయుండుటను దనయెదుటగాంచెను. ప్రాతఃకాలమునను దనయెదుట నుండిన వారెల్లరును దొలగిపోవుటయును, చతుర్భుజదేవాలయము యథావిధమున నుండుటయువింధ్యవాసినియే ప్రత్యక్షముగ సాంజలియై తనయెదుట నిలువబడి యుండుటయును గాంచి యాతడు మిగుల నచ్చెరువందెను. చిత్రకూటనివాసిని యగువింధ్యవాసిని మనోజ్ఞమూర్తి తన మందిరమును దివ్యాయుధమునువీడి యట కేలవచ్చెనో, యున్నతాసనమునను గూరుచుండి భక్తులసేవల నందెడిదేవి సాంజలియై యంతటి నమ్రభావమునను దనయెదుట నేల నిలువబడియుండెనో, ప్రథమమున నాతడు డెఱుంగడయ్యె. అతడు సవినయముగ "జగజ్జననీ! వింధ్యవాసినీ! ఈసేవకునికి నీయాజ్ఞ యేమి?" యని యామూనముగనుండెను. ఇంతలోను గొంతసావధానతతోను జూచితనయెదుట రాజపుత్రి యగుబదరున్నీసా నిలువబడి యుండుటను గాంచెను. ధ్యానస్థుడగుటకు వెనుకటిచిత్రము లన్నియు నాతనిమనశ్చక్షువునదుటను బ్రత్యక్షము లయ్యెను. అప్పు డాతడు బాలికయున్నతోదారాశయములను బ్రశంసించుచు నిట్లు నుడివెను.

"బొగ్గుగనిలో వజ్రము పుట్టునట్లు, కంటకావృత మగుచారణ్యమున మనోహరమగు గులాబిపువ్వు పుట్టురీతి, వివిధభీకరజంతుమయమగువనధినుండి యుత్తమతేజస్వంత మగువజ్ర మెట్లుద్భవించుచున్నదో యట్లే యసురవంశమున దేవివగునీ వుద్భవించితివి. నీయసామాన్యగుణములు నిశ్చయముగ దేవిగుణములతోను బోలినవి. నేను నిన్నిప్పుడు దేవతవని యెంచియే సంబోధింప నుంటిని. దైత్యగురుడగు భార్గవునకుఁగూడ నీయట్టిదే యగుదేవయాని యనుపద్వితీయకన్యారత్న ముండెను. శ్రీరామచంద్రుని యర్ధాంగియగుసీతాదేవియు లంకాధీశుడగురావణునికొమరితయేయని చెప్పుదురు. మంచిది. నీవిక్కెంతసేపటినుండి నిలిచియుంటివో చెప్పుము."

బద — స్వామి ధ్యానస్థులై నప్పటినుండియు —

ప్రాణ—ఇట్టికోమలకుసుమమును. నేను నాలుగుజాములవఱకు నిలిపి యుంచితినా! సుకుమారీ! నీకోమలచరణములు బాధపడుచుండనోవు. కూర్చుండి నీయాకస్మికపశ్చరణమునకుఁ గారణమేమో నా కెఱింగింపుము.

స్వామియానతి వంది బడరున్నీసా నేలపైఁ గూరుచుండి బహువినయమున నిట్లనియె:—“ప్రభూ! మీరు జ్ఞానులు. సర్వజ్ఞులు. వర్తమానకాల మనుగురుయవనికాంతర్గుప్తమగు భవిష్యత్కాలము మీదివ్యదృష్టిమూలమున మీకువిస్పష్టమై కానబడుచుండును. శ్రీకరములుఁ, పవిత్రములు నగుమీవాక్యములమూలమున బుందేలఖండస్వాతంత్ర్య మెప్పుడు లభించునో యనిమాత్రము, నేవినఁగోరుచున్నాను.”

ప్రాణ—నేను దివ్యదృష్టి గలవాఁడను గాను. రహస్యజ్ఞానమునభిమానముగూడ నాకు లేదు. అయినను బుందేలులమానసికావస్థ సావధానముగఁ బరికించినవాఁడ నగుటచే బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యము మిగులదూరమున లేదని నేను చెప్పుచున్నాను. కాని ఢిల్లీసార్వభౌమునికొమరితె కింతటిబుందేలఖండస్వాతంత్ర్యచింత యేల! తత్కాలము నెఱుఁగుటకే యామె నాల్గుజాములవఱకు నిలువఁబడియుండ నేమియావశ్యకత యుండె?

బడ—నాయైహికజీవనంపుసుఖమయత్వము గాని, దుఃఖమయత్వము గాని. సంపూర్ణముగ బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యనిర్భరమై యున్నది! స్వామీ! స్వతంత్రబుందేలఖండము నేనెన్నటికిఁ గాంచఁగల్గుదును?

ప్రాణ—బహుశీఘ్రకాలమున—మాసచతుష్టయముననే! బుందేలఖండమునుండి యవనసత్త్వ మంతర్హితమై యిచ్చటిప్రజలు

స్వతంత్రు లగుదురు. ఢిల్లీశ్వరునిశక్తి యత్యధిక మగుట బుందేలులస్వాతంత్ర్యవినాశనప్రయత్న మొక్కటియు మిగుల్పఁబడదు. అట్లయ్యు బుందేలుల కొక్కపరి స్వాతంత్ర్యము లభించిన వారు తద్రుచి నెఱింగిన సమ్మతెవ్వరు దాని నపహరింపఁజాలరు. వారిని నేనుస్వాతంత్ర్యప్రయత్నమునకై సంసిద్ధుల నొనర్చితిని. గొప్పవారగునాయకులను, రాజకుమారులను ఛత్రసాలునిపక్షమునఁ జేర్చ సాగరదేశపుయువరాజగు దలపతిరాయలు దేశమంతటఁ దిరుగుచున్నాఁడు. చంపతరాయలు స్వర్గవాసి యగుటచేఁ దత్పూర్వ మాతనిమెడను, దాశయములదొడను, దమకుఁగలద్వేషభావముఁబ్రజలు వీడినారు. ఈ కారణముననే ఛత్రసాలుఁడు స్వాతంత్ర్యకేతనస్థాపన మొనర్పఁగనే యెల్లరురాజకుమారులు సేనానులుఁ, దచ్ఛాయాగతులుఁ గా సంసిద్ధులై యున్నారు. ఇంతియకాక హీరాదేవియు నామెభక్తులగుము వ్వురువలువురు కంచుకిరాయలఁబోలువారు తప్ప తక్కుంగలపక్షపతులెల్లరు సర్వవిధముల ఛత్రసాలునికి సహాయభూతులై బుందేలఖండము స్వతంత్రమొనర్ప నున్నారని దలపతిరాయ లనుచున్నాఁడు. హీరాదేవికుమారుఁ డగువిమలదేవుని సమ్మతింపఁజేసి యతనిఁదనపక్షమునఁ గొన దలపతిరాయలు నేఁడిటకు రానై యుండెను. విమలదేవుఁడుఁగూడి యతఁ డిట రావలసియే యుండెను. ఇంతవఱకు నేలరాఁడయ్యెనో యెఱుఁగరాదు.

బడ—(ప్రసన్నయై) సాగరయువరా జిప్పుడే యిటకువచ్చునా!

ప్రాణ—అగును. బహుశః అతఁ డిప్పుడే వచ్చుచుండనోవు. నీకతనితో నేఁటిపరిచయము!”

బడరున్నీసావదనము లజ్జారుణితము కాఁజొచ్చెను. అది కొంచెమాఁగి యిట్లుచెప్పెను,

"అతనితోడిపరిచయముఁ బోలుపరిచయము ముల్లోకముల మఱియెరితోడను నాకులేదు."

ప్రాణనాథస్వామికి మిగుల నాశ్చర్యము గలిగెను. అతఁ డేదియో చెప్పనుండ నింతలో దలపతిరాయ లచటి కేతెంచి తనశిరము స్వామిచరణములఁ జేర్చెను. అతనిఁ బ్రేమముమిగుల లేవనెత్తుచు స్వామి యిట్లడిగెను:—"దలపతీ! ఈబాలికను నీవు గుర్తించుచున్నావా?"

చిరకాలమునకు నేఁడిరువురినేత్రములు సమ్మీళితము లయ్యెను. హఠాత్తుగ బదరున్నీసా నటఁ గాంచి దలపతిరాయ లధికాశ్చర్యమగ్నుఁ డయ్యెను. దలపతిరాయలదర్శనమున బదరున్నీసాయానందమునకు మేర లేకుండెను. తనయచ్చెరువు కొంత తగ్గినంతనే దలపతి యిట్లనెను:—

"నేనీబాలికను గుఱుతించునట్లు ముల్లోకముల మఱియెరిని గుర్తింపనేఱఁగ?" ప్రాణనాథస్వామి సరళభావమున నిట్లువచించెను—

"ఇట్టిదేవితోడిపరిచయము మహాభాగ్యము. నేటియుదఃకాలమున రణదులవాఖానుఁడు నాపాణములఁ హరించి యీయాలయమున విగ్రహములను విధ్వస్తములఁ గావింపనుండ నీయుదారయగు బాలిక యడ్డుపడి మమ్ముఁగాపాడెను. ఈకుమారి తాను ఢిల్లీశ్వరుని పుత్త్రిక నని చెప్పకొనుచున్నది. కాని యీమె తనసుగుణములచే బుందేలఖండమండలిమహద్వంశసంజాత లగురాజకుమారికలఁగూడఁ బరాభూతలఁ గావించుచున్నది. నిష్కలంకము లగునీమెసుగుణసౌందర్యములఁ గాంచిన నీమె యొకసామాన్యబాలిక కాక యసామాన్యయగుదేవి యని తోఁచును. దలపతీ! ఈమె బుందేలఖండమునకుఁ బరమశత్రుఁ డగువానికొమరితె యయ్యు, బుందేలఖండస్వాతంత్ర్య

చింతఁదగిలియున్నది. అసురవిధ్వంసిని యగుదేవయానికో, జానకియో యనఁదగు."

దలపతిరాయ లిట్టిమంచియవనును జూగొట్టునా? అతఁడు శీఘ్రముగ నిట్లనెను.

"అసురకన్య యగుదేవయాని దేవకుమారుఁడగు కచునికరగ్రహణ మొనర్పయత్నించెను. మఱి యాజానకియో, శ్రీరామచంద్రుని యర్ధాంగియై త్రైలోక్యధన్యతఁ గాంచెను. అట్లే యీయవనకన్యకయు నేబుందేలరాజకుమారునైనఁ బెండ్లియాడఁ దలఁచిన నందీమెయపరాధ మేమియు లేదుకదా?"

ప్రాణ—సాధారణముగ నేఁటియవనయువకులు నైతికముగ నత్యంతాధఃపతితులై యున్నారు. ఈబాలిక పవిత్రాంతఃకరణమును, సుగుణములను, కోమలబుద్ధినిఁ గాంచిన హిందూయువకుఁడే యీమె కనుకూలుఁ డగుపతి యగునని తోఁచుచున్నది.

బద—(గద్గదస్వరమున) స్వామీ! ఉన్నతవంశసంజాతుఁ డగు నేహిందూయువకుఁడైన నన్నుఁ బరిణయమాడ మాటయిచ్చినఁ దత్కార్యము నిందనీయము కాదుగదా!

ప్రాణ—(సోద్రేకముగ) బదరున్నీసా! నీవు. సీతిపవిత్రతామాంగల్యములయాకారమవు. నిన్ను గ్రహించిన నరులు గూడ ధన్యులగుదురు. ఇంక మానవులమాట యనుగనేల! నిన్ను గ్రహింప సంసిద్ధుఁడై యున్నభాగ్యశాలియగు నాహిందూయువకుఁ డెవఁడు?

బదరున్నీసా సలజ్జయై దలపతిచరణముల దెసఁజూడఁదొడఁగెను.

ఇంతసేపటికిఁ బ్రాణనాథస్వామి కన్నివిషయములుఁ దెలిసెను. సమస్య లన్నియు నాతనికి బోధపడెను. ప్రథమమున నతనిముఖము

కొంచెముగ వ్యాకులిత మయ్యెను. తరువాత చంచల మయ్యెను. తుదకు విచారమగ్న మయ్యెను.

దలపతిరాయలును స్వామికి సంపూర్ణముగ విచారింప గనవోపంగవలయునని యెంచి యిట్లనియె:— “ప్రభూ ! ఛత్రసాలుఁ డచిరకాలమున బుందేలఖండముఁ జేరును. జయసింహునిసైన్యము ఛత్రసాలునిపరాక్రమముమూలముగ విజయమై ఢిల్లీకిఁ బోయినది. మహాత్ముఁ డగుశివాజీని దర్శింప ఛత్రసాలుఁడు దక్షిణప్రాంతమున కేగినాఁడనియు శీఘ్రకాలమునఁ దద్దర్శనముఁ గావించుకొని యతఁడు బుందేలఖండమునకు మరలి వచ్చుననియు నాకుఁ దెలియవచ్చినది. ఛత్రసాలుఁ డిట రాఁగనే స్వాతంత్ర్యసమరారంభ మగునుగదా ! భావివింధ్యవాసినీమహోత్సవమునాటికి బుందేలఖండమున స్వాతంత్ర్యపతాక యెగురుచుండునట్టిప్రయత్న మొనర్పనగును.”

ప్రాణనాథస్వామి ప్రముదితాంతఃకరణమునఁ గంపితుఁ డయ్యెను. కొలఁదిసేపటికి స్వామి ప్రాతఃస్నానాదులకై బేతవానదీదిశ కేగెను.

ఆసమయమున దలపతిరాయలు బదరున్నీసా నిట్లడిగెను. “రాజకుమారీ ! ఢిల్లీయందలి రాజమందిరసౌఖ్యముల వీడి, నీవీబుందేలఖండమున కెప్పుడు వచ్చితివి !”

బద—యమునాతీరమున మీతోడిసంభాషణమునకుఁ బూర్వమే రాజమందిరసుఖములచే నామనసు నిండిపోయి యుండెను. నేవాంఛించుసుఖము నందుటకే ప్రాసాదసుఖముల వీడనయ్యెను. సాధ్యమైనంతవఱకు నేను మీకార్యమున సాయ మొనరించెద నని మీతో నుడివియుంటిని. అందులకే రాజమందిరమునకు మరలి పోయితిని. అదనెఱింగి నేను పాదుషావారికి బోధించి బుందేలఖండము స్వతంత్ర

మొనర్ప వారు సమ్మతించునట్లుకూడఁ జేసితిని. కాని యాసమయముననే లేచి వారు రోషనారమందిరమునకు వెడలిరి. అచ్చటరోషనార కొన్నివిరుద్ధవాక్యము లాడుటచే వారియాశయము మరల విపర్యస్తమై మొదటియట్లు మరల బుందేలఖండమునకు వైరులైరి. ఆనాఁడే నావిశ్వాస మంతయు నశింపఁదొడఁగెను. రాజమందిరములను వీడి మిమ్ము వెదకుచు నిట కేతెంచితిని.

దల—(సప్రేమముగ) నీసౌందర్య మెంతటియుత్తమమో నీసుగుణము లంతటియుత్తమములు. బంగారమునకు సుగంధ ముండదని ప్రజ లాడుదురు. కాని నీవు బంగారమై యుండుటయు, గంధవతివై యుండుటయుఁగూడఁ నేఁగాంచుచున్నాను. సువర్ణము నీసౌందర్యము. సుగంధము నీసుగుణములు. ఇంక నీకవిశ్వాస మక్కఱలేదు. బుందేలఖండ మతిశీఘ్రకాలమున స్వతంత్రతఁగాంచును. ఛత్రసాలుఁడు బుందేలఖండమునఁ బ్రవేశింపఁగనే యొక్కొక్కబుందేలుఁడు నాయుధహస్తుఁడై కానఁబడును. ఆసమయమున నొక్కక్షణమున బుందేలఖండమునుండి యవనశాసన మెగిరిపోవును.

బద—మఱి యప్పుడు !

దల—మఱి యప్పుడు సంపూర్ణముగ నేను నీవాఁడనై పోవుదును.

అటుపైఁ జాలసేపటివఱకు వారిప్రేమాలాపము సాగుచుండెను.

కాని మేమిప్పు డాప్రేమాలాపముకన్న నధికతరమహత్త్వపూర్ణములగు సంఘటనములకడకు పాఠకులఁ గొనిపోవలయును:

*

ఇరువదినాల్గవప్రకరణము

శివాజీతో సమావేశము

పర్వతిమహాగర్భమున జన్మమొందు భిల్లకన్యక లెవ్విధమునఁ దమజీవనమంతయుఁ దత్పర్వతతటవిహారములనే పుచ్చుచుందురో, ఋషికన్యకల కేవిధమునఁ దమతపోవనము వీడి స్థలాంతరమునకుఁ బోవ మనసురాదో, విశాలనేత్రములు గలహరిణులు, తనుమధ్యములు గల సింహాంగనలు, మంజులగమనము గలహంసవనితలు, మధుర గీతములు గల కోకిలలు నేవిధి నొక్కుమ్మడి జనసంఘమున నడుగిడ నొల్లకుందురో, యట్లే హిమాలయము, వింధ్యాచలము, సహ్యాద్రి మున్నగు గంభీరజనకగృహముల జననమొందు కన్యకలుగూడ వనవాసముననే తమయధికజీవనభాగమును గడపుచుందురు. “ నేనరణ్యవాసినిని. వన్యకుసుమములుదక్క నాకు వేఱే యాభూషణములు లేవు. బాలసూర్యుఁ డొసంగు పచ్చనిపచ్చడము, రజనీకాంతుఁ డొసంగు తెల్లనిపచ్చడము, కాంతునియనుపస్థితిని రజని యొసంగు నల్లని పచ్చడముఁ దక్క నాకు మఱేవస్త్రము లేదు. ” అని ప్రతిగిరికన్యయు భావించును. కాఁబట్టి యౌవనవాసిని యగు పర్వతకుమారి, తనపతి కడ కేగుచుండునప్పు డామె ప్రతిస్థలమునను యువతులు సింగార మెట్లు చేసికొందురో చూచుటకై త్రిమ్మరుచుండును. జనకుఁ డగు పర్వతునిగృహమునుండి శ్వశురాలయమున కేగుతఱిఁ బ్రతివాహినీమ తల్లియు నొకవర్తనముకడకుఁ దిరిగి యచటివనితల యభిరుచిని దన నిర్మలమానసమునఁ బ్రతిబింబిత మొనర్చుకొని మరల నరణ్యమార్గమును బట్టును. వనమునఁ బ్రవేశించుటతోడనే యచటిప్రకృతిసౌందర్యముఁ గాంచి, యామె యువతులప్రకృతిమశృంగారము మఱచిపోవును. మరల నాలుగైదువంకరలు తిరిగి శృంగారప్రియులగు కాంతల వీక్షింప నామె వేఱొకనగరముఁ జొచ్చి, యటనుండి వెనుకటివిషయముల మఱచుటచేతనో, యేమో కాని మరల నరణ్యమార్గముఁ గొనును.

పాపము “ భీమ ” చాల యమాయిక. ఏమాయ నెఱుఁగని శంకరుశీలమున నామె జన్మించెను. ఇఁక నామె యమాయికత చెప్పుటకేమున్నది! సరియగు శృంగారశిక్ష నందుటకు భీమ యెన్నియో కుటిలగతులఁ గాంచెను. నగరమందలివిలాసవతులు మొదల్కొని, గ్రామమందలి నీరోగయువతులవఱకు “ లింబాజీపటేలు ” కూతురగు “ సుభీ ” మొదల్కొని సార్వభౌమకుమారి యగు జెబున్నిసా వఱకు నామె యెందఱియువతులశృంగారముఁ జూచియుండెనో లెక్క లేదు. అరణ్యమునఁ గొంచెము దూర మేగుసరికి భీమ యంతయు మఱచి మరల శృంగారము నెఱుఁగఁ బౌరమార్గముఁ బట్టుచుండెను. భీమకు శృంగారలాలసయు, నమాయికతయు మితిమీఱియుండుటచే నామె నిత్యము శృంగారప్రియులగు జానపదనాగరయువతీముఖుల సహవాసముననే మునిఁగియుండెడిది.

బాలసూర్యునిపీతాంశుకము ధరించి సరళ యగుభీమ యొయ్యారముగ లింబాజీపటేలుగృహముప్రక్కనుండి పోవుచుండెను. లింబాజీ కేకమాత్రపుత్రిక యగు “ సుభీ ” దానిచెంతనే నిలిచి దానివిలోల వర్తనముఁ గాంచుచుండెను. సభీమ యామెను దనకుఁ దగినశిష్యురాలిగ భావించి చాలప్రసన్నతఁ గాంచెను. మొదట నామె సుభీకోమలచరణముల స్పృశించెను. దాన సుభీకిఁగూడ నానంద మొదవెను. అమె మిగుల సంతసముతో భీమకు సపర్యసేయ మొదలి[illegible] భీమయు

సుఖికో నెయ్యము జెంపొందింపసాగెను. తుదకు భీమ సుఖికొమనం గరము లుంచెను. ప్రాణమునసుఖివలనఁదనకుఁజాలశృంగారశిక్షు లభింపఁగల దని భావించి భీమ తనకరములతో నామె నింకను జేరఁదీసి కొనియెను. భీమకుఁ దనయానందావేశమున సుఖి తత్తరపడుటకూడ తెలియలేదు. సుఖిని బొందుటచే భీమ కమితానందముకలిగి యామె నెచ్చట నుంచఁదగునో, యెచ్చట నుంచఁదగదో యామెకుఁ దెలియక తుదకు సుఖిని దనగర్భమున నిడికొనియెను.

కొలఁదిసేపటిలోనే గ్రామమందంతటను భీమనుడిగుండమునఁ బడి సుఖి మునింగిపోయె నని కోలాహలము నిండెను. ఎల్లరు వలలు మున్నగుసాధనములఁ దీసికొని నదివంకకుఁ బరువిడిరి. తమతమశౌర్యములఁ బ్రకటింప వివిధోపాయములఁ గావించిరి. తేపలపై నెక్కి వెదకువారు సుఖి నిర్లక్ష్యత్వము నిచ్చవచ్చినట్లు నిందింపసాగిరి. ఆమె నెవ్వరికిఁ దోచినరీతి వారాడిరి. పాపము పత్తే లోకమూలఁ గూరుచుండి యేడ్చుచుండెను. అతనినిఁ జాలమంది చుట్టి నిలిచి పిల్లనిపయమున నేమియు శ్రద్ధవహింపక యిచ్చవచ్చినట్లు తిరుగనిచ్చె నని యతని నిందింపఁ దొడఁగిరి. మున్గిపోయినబాలికనుదీయు ప్రయత్నముల నెవ్వరుఁ జేయుటలేదుకాని, తమతమబుద్ధిశౌర్యముల నందఱును గొప్పగ వర్ణించుచుండిరి. [illegible] నొకతేజశ్శాలియగు యువకుఁడు వారివినోదవర్తనముఁ జూచుచుండెను. బాలికను దీయుట కెవ్వరికిని సాహసములేకుండుటఁ గాంచి సహింపక యాతఁడు ముందునకు వచ్చి యిట్లనెను. "ఇట్టితర్కవితర్కముల కిది సమయము కాదు. ఎట్లో శీఘ్రముగ బాలికను దీయుటకు యత్నింపవలయును. లేకున్నఁ గొలఁదిసేపటిలో నామెప్రాణములు పోవును. మీచేఁ గాకున్నచో నామె

యెచ్చట మునింగినదో, యాస్థలము నాకుఁ జూపుఁడు. నే నామెను వెంటనే తీసివైతును"

అని పలికి యావీరవరుఁడు పటేలుగృహమునుండి వెలుపలికిఁ బోవుచుండెను. ఇంతలో లింబాజీయుఁ దక్కిన జను లనేకులును, "శ్రీశివాజీమహారాజునకు జయము" అని యఱచిరి. సుఖిని దీయుటకై పోవుయువకుఁడు నడుమనే యాగెను. అతఁడు విస్మితుఁడై చూచునపుడు కొకబలిష్ఠుఁడగు మహారాష్ట్రుఁ డొకకేలఁ గత్తి నూని రెండవచేత సుఖి కవలంబ మొసంగి మందహాస మొనర్చుచు వచ్చుచుండెను. అతనివస్త్రము లన్నియుఁ దడిసియుండుటచేఁ గండలు దేలిన జిగిబిగి యొడలంతయు బాగుగఁ గన్పట్టుచుండెను. తళుకులఁ జిమ్ముచునతనివెడఁదకన్ను లమితానుభూతదయ వర్షించుచుండెను. గడ్డమువలన నతనిప్రసన్న ముఖగాంభీర్య మింకను జెంపొందెను. అతివిశాలలలాటము నిస్తులబుద్ధిశాలితఁ బ్రకటించుచుండెను. "ఇంతకష్టమోర్చి యింతదూరమునఁ బ్రవాస మొనరించుటకు నాకు సాఫల్యము లభించెను. నాకు సాక్షాత్పరమేశ్వరునిదర్శన మయ్యెను." అని యాయువకుఁడు భావించెను. ఈవిచారమున నతఁ డానందపులకితుఁడై యొక్కయురకను ముందున కేగెను. అత్యంతభక్తిభావమున నాయువకుఁడు శివాజీపాదములఁ బడెను. అంతటిభక్తిభావము శ్రీకృష్ణపరమాత్మపాదములఁ బట్టుతరి నర్జునునకైనఁ గలిగియుండదు. మహావీరతీర్థంకరునకు వందన మాచరించునపుడు శ్రేణికమహారాజునకుఁ గూడఁ బుట్టియుండదు. బోధివృక్షతలమున భగవానుఁడగు గౌతమబుద్ధునిచరణసేవ సలుపునెడ నశోకసార్వభౌమునకుఁ గూడ నుదయించియుండదు.

అపరిచితవేషము, నపరిచితభాషయు, నపరిచితముద్రయుఁ గల

[illegible]కొనుచుఁ బితృభక్తితోఁ దనపదములఁ బట్టఁబోవు శివాజీ కడు విస్మితుఁ డయ్యెను. అతనిహృదయమున నొకయపూర్వభావ ముదయించెను. అతఁడు గద్గదస్వరమున నిట్లనెను.

“ఓయపూర్వయువకుఁడా! మన యొక్క భారతమాతపుత్రుడమే. జగజ్జనని భవాని యగు, భారతమాతకుఁ దనపుత్రు లందఱు సమానులే. అట్టియెడ నాపదములఁ బడనేల! లెమ్ము. నన్నాలింగనము సేసికొనుము.”

ఇట్లు పలుకుచు శివాజీ రెండుచేతులతోఁ బట్టి యాయువకుని లేవనెత్తుచుండెను. అతఁడును దననయనముల స్నేహబాష్పములఁ నిండి కొనుచు, సూర్యునివలెఁ దీక్ష్ణముఁ, జంద్రునివలె శీతలమును, నగ్నివలెఁ దేజోభరితము, జలమువలె నిర్మలము, వజ్రమువలె గఠోరముఁ, గుసుమమువలె సుకుమారము నగు శివాజీరూపమువంకఁ జూచుచు వినయపూర్వకముగ నిట్లనియెను.

“మహాత్మా! భవత్సందర్శనాభిలాషనే నేను బుందేలఖండమునుండి యింతదూరము నేతెంచితిని. ఇన్నిదినముల ప్రయత్నమునకు నేఁడు నాకు ఫలము లభించినది. నేను మహోబాభూపతి చంపతరాయకుమారుఁడను, ఛత్రసాలుఁడను. నాదేశము మునల్మానులవశమైనది. అచ్చటప్రజలు వారియుపప్లవములకు నన్యాయములకుఁ జాల కటకటపడియున్నారు. నేను నాదేశమును స్వతంత్ర మొనరింపఁగోరుచున్నాను. ఈవిషయమునఁ దమయొద్దనుండి గురూపదేశముఁ బడయఁగోరుచున్నాను. తమయుపదేశమును వేదవచనమువలెఁ బవిత్రముగ నెంచి తదనుసారమే కార్య మొనరించెదను. తమరు గురువులు. నేను శిష్యుఁడను. గురువులకుఁ జరణసేవ యొనర్చుట శిష్యులపరమధర్మము. కావుననే తమచరణములఁ దాఁకితిని. అనుగ్రహించి నన్ను

[illegible]లుకనే మాటలు జరిగినవి. కాని విజయ వెనుకటినుండియు ఛత్రసాలునకు నిశ్చితయగు వధువు. తమ రనుమతి నొసంగినచో, శీఘ్రముగఁ బరిణయసన్నాహము కావింపఁబడును.”

ప్రాణనాథస్వామి కంచుకిరాయల నిట్లడిగెను:— “తమకు [illegible]దేవియుద్దేశము సమ్మతమేకదా! ఛత్రసాలునికి మీకొమరిత నిచ్చి వివాహముసేయ నిచ్చగింతురుకదా!”

కంచు—స్వామీ! ఇంతకన్న నేమికావలయును? కాని చిక్కేమనిన విజయ యింతకుముందుగనే విమలదేవునకు వివాహిత యయ్యెను.

ప్రాణ—మీ రీవిషయమునఁ జింతింప నక్కఱలేదు. విజయను, మీరాజ్యమును గాపాడుటకే యీయుపాయ మొనరింపఁబడెను. విమలదేవుఁడుకూడ వాస్తవమున విజయవలెనే కుమారి. కావున విజయను కన్యకగనే పాటింపనగును.

కంచు—(సంతసమున) నేనెన్నఁడును దమయాజ్ఞకు బద్ధుఁడనే. తమరు నుడివినదంతయు నాకు సమ్మతమే. నేను కేవలము నారాజ్యము రణదుల్లహాఖానునిచేతఁ బడరాదని మాత్రమే వాంఛించుచున్నాను.

ప్రాణ—ఈవిషయమున నేమియుఁ జింతింపకుఁడు.

పిదపఁ బ్రాణనాథస్వామి విజయను బిలిపించెను.

కొంచెముసేపటికి విజయ తెరచాటునుండి వెలుపలికి వచ్చెను. కాని యామె యొంటరిగ లేదు. ఆమెతోఁగూడ నింకొక సుందరి యగు యువతి ప్రాణనాథునివైపునకు వచ్చుచుండెను.

విజయ నందఱు గుఱుతించిరి. కాని యారెండవబాలికను శుభకరణదలపతిచ్ఛత్రసాలులుతక్క మఱెవ్వరు గుఱుతింపలేదు.

ఛత్రసాలునకు జయసాగరనరేశ్వరసంబంధమగు దైవికమాతృకసౌందర్యములు జ్ఞప్తికి వచ్చెను. అతఁడు పలుసారులు విమలదేవుఁడు వేషధారియగు వనిత యని వినియుండెను. వింధ్యవాసినివరము పూర్ణముగ నెఱవేఱునేమో యని యతఁ డనుమానించెను.

ప్రాణనాథప్రభుఁడు విజయ నిట్లడిగెను:—« విజయా! నేను నిన్నొకతెనే పిలిచితిని. ఈమెనుగూడ నేల వెంటఁ గొనివచ్చితివి?"

విజ—వింధ్యవాసినీదేవి మాయిరువురిపై ననుగ్రహముఁ జూపెను. దానిఫలముఁగూడ మాయిరువురకు సమానముగనే లభింపవలయునని మేము కోరుచున్నాము.

ప్రాణ—విమలదేవకుమారునివేషమున నున్నదియీబాలికయే!

విజ—చిత్తము.

ప్రా—కాని పర్వతసింహునికన్యకు ఛత్రసాలునితో నెట్లు వివాహసంబంధము కాగలదు!

శుభకరణుఁడు తనయాసనమునుండి లేచి నిలిచి గంభీరముగ నిట్లనె:— « ఈవిమల పర్వతసింహునిపుత్రిక కాదు. నాపుత్రిక."

శుభకరణునివచనములు విని యెల్లరు విస్మితులైరి.

శుభకరణుఁ డది చూచి మరల నిట్లనియె:—

« విమలదేవుఁడు—అనఁగా—విమల నాపుత్రిక యనుమాట వినుటకు మీ కెల్లరకు నాశ్చర్యము కలుగుచున్నది. హీరాదేవి చంపతరాయలయెడఁ బన్నినకుట్రకు విమలదేవుఁ డొకముఖ్యాంగము. హీరాదేవికి సుతుఁడు లేకుండెను. కావున నోర్ఛారాజ్యము చంపతరాయనివంశమునకుఁ జెందునను భయమున నామె పలువురిగర్భవతులగు వనితల నంతిపురి నుంచుకొని తాను గర్భవతి యని ప్రకటించెను. ఆవలువురిలో నొక్కతె కేనియుఁ బుత్రుఁడు పుట్టినచో, నోర్ఛారాజ్యము చంపతరాయలకుఁగాని యాతనిసంతతికిఁగాని చేఁజిక్కుట తప్పునని యామె యాసించెను. ఆవలువురిలో నాభార్యయొకతె. మొదట మిగిలిన ముప్వురుస్త్రీలును బ్రసవించిరి. మూగురకును బాలికలే పుట్టిరి. పిదప నాభార్యకూడ నీవిమలను బ్రసవించెను. హీరాదేవి మిగుల దుఃఖితురాలాయెను. కాని యామె సాధారణవనిత కాదు. ఆమె తనకుఁ బుత్రుఁడు కల్గె నని ప్రకటించెను. అది మొదలు నాకన్య విమల యోర్ఛాయుద్ధమువఱకు విమలదేవరూపమున నుండెను."

విమలదేవునిచరిత్రము విని యందఱు విస్మితులైరి. ఛత్రసాలునియానందమున నాశ్చర్యముఁగూడఁ జాలఁగ మిళితమయ్యెను.

వింధ్యవాసినియిచ్ఛ విభక్తముగఁగాక సంపూర్ణముగ నెఱవేఱెనని సజ్జనరాయ లమితానందముఁ బ్రకటించెను.

ఛత్రసాలునివికసితవదనముఁ దిలకించుచుఁ బ్రాణనాథస్వామి విమలావిజయులహస్తముల ఛత్రసాలునిచేతి కందిచ్చెను.

అందఱు వింధ్యవాసినీజయజయకారముఁ గావించి వధూవరులకు మంగళాశీర్వచనముఁ గావించిరి.

ఆసమయమున బదరున్నీసాదలపతిరాయలసంబంధవిషయమునుగూడఁ బ్రాణనాథస్వామి చాలఁగఁ జింతించుచుండెను. అప్పటివఱ కతఁ డేమిచేయుటకు నిశ్చయింపఁజాలకుండెను. ఇంకను విశ్చయింపకుండు టనుచితమని యతనికిఁ దోఁచెను. కనుక నతఁడు మొదట బదరున్నీసాను వెలుపటికిఁ బిలిచి పిదప నెల్లరికిని విశేషించి శుభకరణునకును, బదరున్నీసాదలపతిరాయుల యన్యోన్యప్రేమవృత్తాంతమును దెలియఁజేసి, పిమ్మట బదరున్నీసా యవనకన్యక యగుటచే నొకయార్యరాజకుమారునికి వివాహిత యగుట లోకదృష్టిచే ననుచితముగఁ దోఁచుననియు, నదిగాక వివాహమువలన సాగరరాజవంశము

కలంకితమగుట సంభవమనియుఁ, గాన బదరున్నీసా కన్యగనే యుండి దలపతిరాయలకు సేవఁ జేయుఁదగు ననియు నిశ్చయించెను. దాననే బదరున్నీసా సంతుష్ట యయ్యెను. ఉపస్థితులగు నందఱికి నదియే యుక్త మని తోఁచెను.

ఏనాఁడు బుందేలు లందఱు నైక్యము నందిరో, యేనాఁడు శుభకరణుఁడు, రాజు లఖదాసు ఛత్రసాలునిపక్షమునఁ గలిసిరో, యానాఁడే బుందేలఖండము స్వతంత్రమయ్యెను. రణదులహాఖానునకుఁ గూడ ఫిదాయీఖానునకుఁబలెనే ప్రాణదాన మొసఁగఁబడెను. కాని యతఁడు కృతఘ్నతఁ జూపెను. హీరాదేవి పామషాతోఁ గలిసి బుందేలఖండముపై మరల దాడిసల్పుటకై పంపినసేన కాతఁడే నాయకత్వము వహించెను. "గిరజా" యనుగ్రామమున విజయవిమలలతో ఛత్రసాలుని కతివైభవముగ వివాహము జరుగుచుండినసమయమున, నదియే తగినవేళ యని యెంచి రణదులహాఖానుఁ డతనిపై కండెత్తెను. ఛత్రసాలున కది తెలియుటతోడనే వివాహోచితవేషముతోడనే యతఁడు ఖాను నెదుర్కొనఁబోయెను.

ఆయుద్ధమున రణదులహాఖాను రూపుమాసెను. అందే హీరాదేవియు మడిసెను.

బుందేలఖండస్వాతంత్ర్యసంపాదకుఁడగు ఛత్రసాలునకు విమలవిజయప్రాప్తితోఁబాటు విమలావిజయాప్రాప్తియు లభించెను. శీఘ్రముగనే యాతఁడు మహావైభవమునఁ దనరాజధానినిఁ బ్రవేశించెను.

END OF
TITLE